МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ім. В.Г.КОРОЛЕНКА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ЦЕНТР
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОН: ПОШУК СТРАТЕГІЇ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Матеріали науково-практичної конференції
19 жовтня 2005 р.

Харків ХДНБ 2005

ББК 65.9(4Укр–4 ХАР)я43
УДК 332.122 (477.54) (08)
Х 21

Харківський регіон: пошук стратегії оптимального розвитку: Матеріали наук.-практ конф. (19 жовт. 2005 р.) / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка; Уклад.: Е.І.Романова, Л.В.Хлєсткова.– Х., 2005.–212 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників наукової конференції щодо стану регіонального і місцевого самоврядування, актуальних проблем трансформації економіки, інноваційної, інвестиційної, освітянської та культурної політики в регіоні.

Тематика і зміст матеріалів можуть зацікавити науковців, викладачів, аспірантів, працівників органів державної влади та усіх, хто цікавиться вищезазначеними проблемами.

Укладачі: Е.І.Романова
Л.В.Хлєсткова

© Харківська державна
наукова бібліотека
ім. В.Г.Короленка, 2005

ПЕРЕДМОВА

Нещодавно в ХДНБ ім. В.Г.Короленка відбулася науково-практична конференція "Харківський регіон: пошук стратегії оптимального розвитку", в роботі якої брали участь науковці та провідні фахівці Харкова, представники Харківської облдержадміністрації, викладачі вузів та аспіранти. У доповідях і повідомленнях учасники конференції висвітлювали стан регіонального і місцевого самоврядування, торкалися актуальних проблем трансформації економіки, інноваційної, освітянської та культурної політики в регіоні. Роботу конференції розпочало пленарне засідання "Сучасна регіональна політика в Україні: стан і перспективи" (науковий керівник Н.М.Внукова, д-р екон. наук, проф.). Далі робота здійснювалася за трьома секціями:

1. Місцеве самоврядування як рушійна сила трансформації суспільства (наук. кер. О.М.Крутій, канд. психол. наук).
2. Інноваційні аспекти розвитку регіону (наук. кер. Г.В.Шамаєва, канд. іст. наук).
3. Культурний розвиток регіону. Формування інтелектуального потенціалу (наук. кер. О.І.Різниченко, наук. співроб. Харк. літ. музею).

Повідомлення учасників конференції, вміщені у цьому виданні, подано у відповідності до програми конференції. Вони розкривають соціально-економічні та культурно-освітянські проблеми й болючіші питання сьогодення Харкова і регіону.

СУЧАСНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Ю.Д.Древаль

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ НАРОДНОГО І МІСЦЕВОГО (РЕГІОНАЛЬНОГО) ПРЕДСТАВНИЦТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ

Ключовий принцип представницької демократії полягає у тому, що громадяни реалізують свій суверенітет шляхом вибору представників, покликаних акумулювати інтереси мас і від їх імені керувати державою (передусім виконувати законотворчу та управлінсько-розпорядчу функції). При цьому на рівні теоретичних узагальнень не ставиться під сумнів положення про те, що сувереном (повним носієм) і єдиним джерелом державної влади є народ, а представницький орган виконує лише консолідуючі та розпорядчі функції народовладдя. За такої формули політична влада переміщується з інститутів безпосередньої демократії до органів представництва.

Відтак народне представництво справедливо вважається фундаментом парламентаризму, а парламентаризм, своєю чергою, його послідовним і якнайповнішим втіленням. Саме таку формулу слід вважати стрижнем системи представницької демократії. Наприклад, український дослідник В.Шаповал з цього приводу справедливо зауважує: "...поняття "парламентаризм" та "демократія" є близькими і навіть синонімічними" [1].

Основою функціонування системи народного представництва є інститут політичних (у руслі нашого аналізу, парламентських) виборів. Зазначимо, що цей політичний інститут виходить далеко за межі суто технологічної операції, спрямованої на комплектування представницького законодавчого органу. Характер виборів, по суті, віддзеркалює ступінь розвиненості політичної системи суспільства, її спроможності адаптувати і реалізувати демократичні цінності.

Під кутом вищенаведеної точки зору, чималої ваги набувають зміст і форма виборчої системи, яка має виконувати функцію найточнішого репрезентування у парламенті волі та інтересів у тому якісному і кількісному співвідношенні, в якому вони існують у суспільстві. Власне, й різні системи відбору представників (мажоритарна,

змішана чи пропорційна, з декількома десятками модифікацій) спрямовані на забезпечення реалізації вказаної функції. Різноманітність моделей пояснюється перш за все неможливістю виведення якогось одного оптимального механізму. Кожна країна обирає власну модель, враховуючи, по-перше, власний історичний досвід, по-друге, досягнення світової теорії та практики, по-третє, своєрідність комбінації політичних сил усередині країни. Ми ж акцентуємо увагу на ще одній перемінній, яка полягає у з'ясуванні своєрідностей співвідношення загальнонародного і територіального (регіонального) представництва, що, безумовно, ускладнює пошук виборчої системи.

Досвід нашої країни (пригадаємо, за останні п'ятнадцять років було проведено чотири тури парламентських виборів, і кожного разу – на основі оновленого виборчого законодавства) не лише дозволить відзначити у цьому руслі основні якості та недоліки апробованих виборчих систем, а й допоможе у спробах їх вдосконалення.

Донедавна вітчизняна виборча система загалом задовільно забезпечувала співвідношення між народним і територіальним принципом. Представництво територій певною мірою гарантував мажоритарний відбір народних обранців. Так, вибори до Верховної Ради першого і другого скликання (відповідно 1990 р. і 1994 р.) проводились на основі суто мажоритарного принципу, а третього і четвертого (відповідно 1998 р. і 2002 р.) – змішаного мажоритарно-пропорційного принципу. Територіальне представництво реалізувалось обранням народних депутатів через одномандатні виборчі округи. Парадоксально, але таке "штучне" забезпечення зв'язку народних обранців і електорату приводило до послаблення системи політичного представництва. Головні фактори: "адміністративний ресурс", значна кількість "втрачених" голосів (зокрема, за підсумками виборів 1998 р., 34,2% голосів було віддано за партії та коаліції, які не пройшли в парламент, а за підсумками виборів 2002 р. – 24,25%) і значна неузгодженість між волевиявленням електорату і розподілом мандатів у парламенті. До речі, місцеве (територіальне) представництво може вважатися ефективним лише у випадку плідної роботи народних депутатів у парламенті (агрегація → акумуляція → реалізація запитів та інтересів виборців). Відстоювання у парламенті якихось місцевих (територіальних) інтересів може вважатися достатнім підґрунтям для формування депутатських груп, таких собі "земляцтв". Але такі "земляцтва" суперечать (що також, на перший погляд, може вважатися парадоксальним) принципам представницької демократії. За

умови однопалатної побудови вони навіть знецінюють сутність парламенту як загальнонародного представницького органу, адже потужним територіальним депутатським групам буде неважко "перетягнути ковдру" на себе. Як наслідок – розкіл парламенту і ... кінець демократії (у двопалатних парламентах така загроза почасти нівелюється рівним представництвом адміністративних одиниць у верхній палаті, але, в Україні такої структури поки що немає).

Депутати українського парламенту, добре усвідомлюючи пагубність вказаної перспективи, ще у 1994 р. в "Положенні про депутатські групи (фракції) у Верховній Раді України" та "Регламенті Верховної Ради України" спеціально зафіксували принцип неможливості утворення депутатських груп для захисту територіальних інтересів [2, 3].

Народні депутати постійно приділяють значну увагу питанням парламентських виборів. Симптоматичний факт: у процесі кожної парламентської каденції приймався новий виборчий закон. Не слід, щоправда, при цьому знецінювати і суто кон'юнктурні обставини, зокрема спроби деяких політичних сил наповнити виборчий закон таким змістом, який сприяв би більш комфортному їх проходженню у парламент (наприклад більш популярним на поточний момент політичним силам вигідно збільшувати виборчий поріг, менш популярним – зменшувати і так далі).

Поліпшити ситуацію покликаний новий виборчий закон, прийнятий 25 березня 2004 р., що базується на пропорційній системі і "жорстких" партійних списках [4]. Хоча закон і має бути апробованим під час наступних парламентських виборів (навесні 2006 р.), але вже сьогодні є підстави для прогнозів, що з виконанням одного з найважливіших завдань – забезпечення найточнішого репрезентування політичного волевиявлення виборців – на "відмінно" він не впорається.

Головною проблемою, як свідчать перші аналітичні роботи за цією темою, якраз і є співвідношення між народним і місцевим представництвом, точніше, його дисгармонія. Так, політичні еліти сконцентровані переважно у столиці – природно, що вони першочергово будуть представлені у "прохідних" частинах партійних списків. Окрім того, як свідчить практика попередніх виборів, за умови загальної нерозвиненості вітчизняної багатопартійності, на вибір більшості громадян буде впливати не партійна програма, а персональні якості одного-двох партійних лідерів. Відтак можна говорити про "мажоритарний" стрижень пропорційних виборів, що, по суті, деформалізує виборчу систему з

"жорсткими" партійними списками (формально заявленій меті пропорційних виборів з акцентом на партійній "обгортці" суперечить практика голосування).

У суспільстві і парламенті постійно дискутується кілька виборчих проектів, націлених на вдосконалення суспільних відносин, пов'язаних з парламентськими виборами. Наприклад, рік тому у Верховній Раді було зареєстровано понад сорок відповідних законопроектів. Не вдаючись до подробиць, відзначимо сукупні особливості їх принципів: деякі проекти базувались на суто пропорційній системі з високим виборчим порогом, інші – на змішаній, поодинокі – на суто мажоритарній системі.

Ми вважаємо, що при вдосконаленні виборчого положення слід керуватись такими принципами:

- збереження пропорційної системи;
- запровадження "вільних списків" із застосуванням правил "преференцій" чи "панаширування", тобто залежності партійних списків від волевиявлення виборців (преференційне голосування дозволяє виборцям змінювати порядок у партійних списках, панаширування – складати свій список кандидатів, беручи прізвища з кількох наданих списків [5]);
- проведення виборів у багатьох виборчих округах (за умови непроведення адміністративної реформи доцільно зупинитись на цифрі 27, за кількістю традиційних виборчих округів).

На користь такої системи промовляють як вітчизняний, так і світовий досвід. Вище вже підкреслювалось, що слабкість партійної системи знецінює жорстко пропорційний принцип. Згідно ж з висновками одного з найавторитетнійших спеціалістів з питань електорального про-цесу П.Мерло, сформованого на основі понад двадцятирічного досвіду діяльності Національного демократичного інституту міжнародних відно-син (НДІ) у сімдесяти країнах світу, "громадянська довіра в електо-ральному процесі – вирішальна умова вільних і чесних виборів" [6]. Якщо більшість політиків і науковців саме з пропорційністю пов'язує забезпечення конче необхідного процесу політичної структуризації в парламенті, а виборці все-таки довіряють переважно особистостям то це слід відобразити і у виборчому законі. На користь нашої системи промовляє така оцінка конституціоналістів, фахівців з корпоративних досліджень: "Для того, щоб пропорційна система працювала достатньо ефективно, необхідні, з одного боку, усталена багатопартійність, з іншого боку, відсутність поляризації

політичних сил" [7]. На жаль, якщо першої в нас дійсно ще немає, то друга присутня.

Але одних змін у виборчому законодавстві буде замало. Вони мають супроводжуватись низкою інших заходів. Забезпечити бодай відносну рівновагу у представленні в парламенті інтересів усього народу і реріторій, за нашою оцінкою, має комплекс положень:

- прийняття нового виборчого закону, який базуватиметься на пропорційній системі, "вільних списках" із застосуванням правил "переференцій" чи "панаширування";
- стимулювання розвитку політичних партій з розгалуженою мережею територіальних організацій (достатньо правовою умовою можемо визнати жорстке дотримання ст. 10 Закону України "Про політичні партії" щодо необхідності партійних осередків у двох третинах областей України, а також у Києві та Севастополі [8];
- забезпечення виконання ст. 7 Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про статус народного депутата України" щодо персонального представництва у виборчих округах народних депутатів, обраних за партійними списками [9];
- розвиток інститутів місцевого представництва, перерозподіл з центру на місця частки владних повноважень, значне підвищення місця у політичній системі України органів місцевого самоврядування, надання їм більш суттєвих владних і фінансових повноважень (з серцевиною у вигляді проекту № 3207 –1).

Література

1. Шаповал В.М. Зарубіжний парламентаризм. – К., 1993. С.142.

2. Положення про депутатські групи (фракції) у Верховній Раді України // Відомості Верховної Ради України, 1994. – № 21. – Ст. 134.

3. Регламент Верховної Ради України // Там само. –№ 35. –Ст. 338.

4. Закон України "Про вибори народних депутатів України" // Там само, 2004. – № 27–28. – Ст.366.

5. Жакке Ж.-П. Констутиционное право и политические институты: Пер. с фр. – М., 2002. – С.76.

6. Мерло П. Электоральная практика, права человека и общественное доверие к демократической системе // Полис. – 1995. – № 4. – С.123.

7. Сравнительное конституционное право: Учеб. пособие / Отв. ред. В.Е.Чиркин. – М., 2002. – С.218.

8. Закон України "Про політичні партії" // Відомості Верховної Ради України, 2001. – № 23. – Ст. 118.

9. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про статус народного депутата України" // Там само. – № 42. – Ст. 212.

Ю.О.Куц

ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Місцеве самоврядування є одним із визначальних елементів демократичного устрою країни. Сутність місцевого самоврядування зводиться до гарантованого державою права територіальних громад та їх виробничих органів вирішувати самостійно, під свою відповідальність питання місцевого значення, діючи у межах Конституції та законів держави. Поки що місцеве самоврядування в Україні по-перше, носить, декларативний характер, по-друге, воно недостатньо забезпечене нормативно-законодавчими актами і, по-третє, невизначені його організаційно-територіальні межі (на сьогодні немає чіткого законодавчого визначення категорії "регіон" відповідно до державницько-територіального його тлумачення).

Майбутнє України багато в чому залежить від правильної регіональної політики. Тільки при розумній, цілісній політиці, що враховує інтереси держави, регіонів і населення в цілому, можна взагалі говорити про майбутє України.

Ухвалення Конституційним Судом України рішення про конституційність прийнятого Верховною Радою України Закону № 32–07 легімітизує кардинальні зміни в системі територіальної організації держави, що склалася за період незалежності.

Стратегія розвитку регіонів – першочергове завдання будь-якої політики на державному і на місцевому рівнях. Вона є самостійною і необхідною частиною політичної і правової основи суспільства і держави. У незалежній Україні "спрацював" суспільний закон про "структурування влади". Сутність цього закону виражена відповідною нормою чинної Конституції України у такій редакції: "Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову" (ст. 6., ч.1.). Як підтвердження концептуальної реалізації цього

закону можна також навести статтю 7 чинної Конституції України про те, що в "Україні визанчається і гарантується місцеве самоврядування". Водночас кожний з цих напрямків здійснення як державної влади, так і місцевого самоврядування також структурується, має відповідну систему органів. Тільки всебічний аналіз статусу, зокрема юридичного, цих органів дасть можливість реально визначити їх місце і роль у механізмі реалізації завдань і функцій держави.

Зазначимо, що головним, первинним елементом системи місцевого самоврядування слід вважати територіальну громаду, з розвитком якої багато в чому пов'язане подальше вдосконалення в Україні місцевого самоврядування як такого. На нашу думку, під територіальною громадою розуміється природне і єдине соціальне утворення, що діє у просторових межах держави, де реалізуються природні і повсякденні потреби та інтереси жителів певних територій системного характеру (муніципальні права особистості). Отже саме такий підхід до визначення територіальної громади як найважливішого елементу дає можливість всебічно охарактеризувати природу місцевого самоврядування. Тому у контексті регіональної політики ключовою є проблема поєднання централізації і децентралізації державної влади. Сьогодні актуальність цього питання обумовлена необхідністю оптимального розподілу повноважень між центром і органами місцевого самоврядування, що є важливою умовою ефективної реалізації державного керування. Враховуючи те, що Україна є децентралізованою унітарною державою, необхідно визначити різницю між інститутами місцевого самоврядування, котрі є формою децентралізації частини державної виконавчої влади на рівні територіальної громади, та тих органів, які вона обирає. Одночасно слід подумати про можливість для України укрупнення областей з подальшим їх об'єднанням в автономній – державно-територіальні одиниці з наданням особливого статусу та делегування їм законодавчих і виконавчих управлінських функцій. В основі такого укрупнення має лежати принцип комплексної самодостатності регіону (області). Проте слід враховувати, що цей процес тривалий. Лише обмірковане та поступове його проведення може дати позитивні результати, які призведуть до децентралізації державної влади і управління, розподілу повноважень центральних і місцевих органів влади і управління, забезпечення самостійності та незалежності автономно-територіальних одиниць в установлених Конституцією і законами України межах, створення реального управління територіями та

зменшення витрат на утримання апарату управління, гармонійного поєднання загальнодержавних та регіональних інтересів тощо.

Література

1. Конституція України. – К.: Агентство "Книга пам'яті України, 1996. – 80 с.

Н.Н.Внукова

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА ГОРОДА ХАРЬКОВА

Харьков по итогам своего 350-летия получил статус «города-технополиса» и «города-предпринимателя». За послевоенное время в городе освоено свыше 100 млрд. грн. капитальных вложений.

Продукция промышленности на 01.01.2004 года составляла 8,1 млрд. грн., а инвестиции в основной капитал – 1,82 млрд. грн. Доля инвестиций в основной капитал по Харькову в общем объеме освоенных капиталовложений по области уже не один год составляет большую половину (в 2003 году – 51%). Основным источником инвестирования являются собственные средства предприятий и организаций (77%). За счет средств государственного бюджета освоено 64,6 млн. грн. капиталовложений, в т.ч. инвестиции в основной капитал (80%). В активную часть основных средств направляется большая часть инвестиций (65,6%). Главными инвесторами были обрабатывающая промышленность, торговля, строительство, транспорт, связь, операции с недвижимостью.

По темпам инвестирования первенство принадлежит Орджоникид-зевскому, Коминтерновскому и Октябрьскому районам г. Харькова, а по объемам освоенных инвестиций в основной капитал – Киевскому, Дзержинскому и Ленинскому. В табл. 1 представлены данные об инвестициях в основной капитал по районам Харькова в фактических ценах.

Таблица 1

Инвестиции в основной капитал по районам Харькова

Район	Инвестиции, млн. грн по годам			Темпы изменения, %	
	2000	2002	2003	2003/2000	2003/2002
Дзержинский	191	307	312	163,3	101,6
Октябрьский	26	66	100	384,6	166,6
Киевский	117	247	331	282,9	134,0
Коминтерновский	65	101	181	278,5	179,2
Ленинский	85	294	325	382,3	110,5
Московский	26	66	54	207,6	81,8
Орджоникидзевский	63	100	245	388,9	2,45
Фрунзенский	28	74	76	271,4	102,7
Червонозаводский	79	138	196	248,1	142,0
Всего по Харькову	680	1393	1820	267,6	130,6

Как видно из табл. 1, инвестиции в основной капитал за последние несколько лет возросли более чем в два раза, однако, в некоторых районах в 2003 году наблюдается значительное замедление темпов роста инвестиций в основной капитал, что требует пристального внимания к анализу процессов хозяйственной деятельности в этих районах, особенно в Московском, где наивысшая плотность населения (12,78 тыс. чел. на 1 кв.м), что в 2,7 раза превышает среднюю плотность по Харькову.

Инвестиции в основной капитал на душу населения Харькова в 2003 году составляли 1,26 тыс. грн, что в целом выше чем по области (1,24 тыс. грн). Наилучшим этот показатель был в Ленинском, Червонозаводском и Киевском районах города.

В табл. 2 представлена динамика основных инвестиционных показателей.

Таблица 2

Основные экономические показатели инвестирования

Показатель	Значение показателя по годам			
	2000	2001	2002	2003
Продукция промышленности (факт. цены), млн. грн	4753,8	6136,7	7008,1	8113,0
Инвестиции в основной капитал (факт. цены), млн. грн	701,9	1142,7	1393,2	1820,4
Количество инвестиций на 1 грн промышленной продукции, грн/грн	0,147	0,186	0,198	0,224
Количество прямых иностранных	0,023	0,022	0,0205	0,027

инвестиций в экономику Харькова на 1 грн промышленной продукции, долл. США				

Табл. 2 свидетельствует о том, что в целом за 4 года количество инвестиций в основной капитал на 1 грн. промышленной продукции увеличилось более чем в 1,5 раза, так как темпы роста инвестиций были выше темпов роста промышленного производства, а это значит, что **инвестировалась социальная сфера**. Иностранные инвесторы не были заинтересованы в инвестициях в промышленность, потому, что прямые иностранные инвестиции на 1 грн промышленной продукции снижались до 2003 года и только за этот год незначительно выросли, составляя при этом 12% от отечественных инвестиций в основной капитал в долларовом эквиваленте и 63,9 % в национальной валюте.

Увеличение объемов инвестиций, вложенных в производственную сферу города Харькова, содействует росту мощностей предприятий и организаций.

В 2003 году введены в эксплуатацию цеха по производству насосов, верхней одежды, мясной продукции, макаронных изделий, сплавов из меди и других цветных металлов. Стоимость основных фондов, введенных объектов производственного и социально-культурного назначения в 2003 году составила 280,9 млн. грн.

Несмотря на относительно высокие темпы увеличения инвестиций в основной капитал в 2003 году они составили (по отношению к 1990 году только 48,1%, следовательно, городу необходимы дополнительные программы по развитию инвестиционной деятельности..

Интересным представляется сравнение показателей инвестиционной деятельности по отдельным городам Украины (см. табл.3).

Таблица 3

Инвестирование городов Украины в 2003 году

Город	Инвестиции в основной капитал, фактические цены, млн.грн	Кол-во инвестиций на одного жителя, млн.грн. /чел.	Прямые иностранные инвестиции на одного жителя, долл. США/чел.	Среднемесячная заработная плата, грн
Киев	8481,6	3,27	817,42	761
Харьков	**1820,4**	**1,26**	**152,87**	**494**
Днепропетровск	1708,1	1,62	389,19	519
Донецк	1873,5	1,85	287,95	553
Львов	1347,5	1,86	256,15	499
Одесса	1808,6	1,82	222,79	550

Как видно из табл.3, Харьков по абсолютному объему инвестиций в основной капитал, занимает третье место после Киева и Донецка, однако в Харькове меньше всего как инвестиций в основной капитал на одного жителя в национальной валюте, так и иностранных инвестиций. По первым он отстает от ближайшего показателя (Днепропетровск) на 1,29, по вторым – (Одесса) на 1,45, что весьма существенно. Не случайно и средняя заработная плата в Харькове была самой низкой среди крупных городов Украины, что в определенной степени является следствием недостаточной инвестиционной активности города, несмотря на специальный режим инвестиционной деятельности.

В протяжение 2004 года наблюдается стабильно высокий уровень деловой активности предприятий, осуществляющих строительство по договорам подряда. Поступление инвестиционных ресурсов, направленных на капитальное строительство, дало возможность строителям в Украине заключить контрактов на сумму 20,8 млрд грн, что на 23,9% больше, нежели в 2003 году.

В условиях обеспеченности заказами подрядными предприятиями выполнено в Украине работ на сумму 19,4 млрд грн, что на 17,3% больше чем в 2003 году. Однако лидером в этом процессе Харьковская область не является, уступая Кировоградской, Черкасской и Закарпатской областям.

Между тем в Харькове имеется мощная строительная индустрия, которая насчитывает 3237 строительных организаций (для сравнения: в промышленности их 7523), в т.ч. 7 международного класса. По формам собственности преобладают коллективные (67,7%), частные составляют 29,7%, совсем незначительное количество государственных и коммунальных предприятий.

В табл. 4 представлены основные показатели социально-экономического развития крупных городов Украины за 2003 год, которые свидетельствуют о высокой инвестиционной привлекательности города Харькова.

Таблица 4

Экономические показатели крупных городов Украины

Город	Производство товаров народного потребления на одного жителя грн	Розничный товарооборот предприятий на одного жителя грн	Объем реализованных услуг на одного жителя грн	Численность студентов на 10 тыс населения
Киев	1876,0	3,06	4486,2	1,6
Харьков	**2527,6**	**2,21**	**927,1**	**1,7**
Днепропетровск	2153,0	4,21	904,8	1,2
Донецк	2454,5	1,93	796,4	1,1
Львов	1933,8	2,42	933,8	1,5
Одесса	1436,0	2,54	485,8	1,7

Очевидно, что город Харьков лидирует в производстве товаров народного потребления на одного жителя, при этом отставание розничного товарооборота предприятий от показателей других городов свидетельствует о **недостаточном развитии рыночной инфраструктуры**, которая обычно привлекает инвесторов. Учитывая переход мировой экономики к **услуго-интенсивному типу развития**, Харьков по объему реализованных услуг уступает только Киеву и близок к показателям Львова, что свидетельствует о его дополнительной инвестиционной привлекательности.

Одной из отличительных характеристик Харькова является высокий **уровень развития высшего образования**. В городе действует 30 учебных заведений I-II уровня аккредитации и 37 III-IV уровня. Харьков лидирует по численности студентов, что, несомненно, является предметом возможного рассмотрения при разработке инвестиционных программ.

Увеличение инвестиций в основной капитал способствовало снижению безработицы в Харькове. По данным Харьковского инвестиционного совета, за счет привлечения инвестиций создано около 15 тысяч дополнительных рабочих мест и почти столько же сохранено старых.

За 2004 год было создано 2 тысячи рабочих мест. Только от внедрения шести инвестиционных проектов в 2005 году гарантируется создание еще 1126 новых рабочих мест и сохранение 1107 старых.

В 2004 году харьковчане реализовали продукции на 1 млн грн, что в 1,5 раза больше чем в 2003 году. В Украине в 2004 году объемы промышленного производства выросли только на 12,5%.

Харьков является одним из ведущих центров индустриального комплекса Украины. Предприятия города выпускают продукцию почти

по всем видам промышленности. Приоритетными являются: пищевая промышленность, машиностроение, ремонт и монтаж машин и оборудования.

Более 25% всего объема промышленной продукции производят предприятия **Червонозаводского района г. Харькова**. С 1997 года наблюдается наращивание объемов производства.

В структуре промышленной продукции растет доля обрабатывающей промышленности, которая уже составляет 87,7%, при этом сокращается доля производства и распределения энергоресурсов, что косвенно свидетельствует **о возможном внедрении энергосберегающих технологий.**

Для оценки эффективности развития промышленности для населения города необходимо рассмотреть некоторые относительные показатели, приведенные в табл. 5.

Таблица 5

Показатели эффективности развития промышленности

Показатель	Значение показателя по годам				Темп изменения 2003/2000
	2000	2001	2002	2003	
Выпуск промышленной продукции на одного работающего, тыс. грн /чел	28,84	38,71	45,07	53,87	186,8
Удельный вес заработной платы в объеме выпуска продукции, %	0,9	0,87	0,89	0,93	103,1
Соотношение среднемесячной заработной платы в промышленности и на территории года Харькова	1,023	0,988	0,995	1,012	98,9

Как видно из табл. 5, производительность труда в промышленности по сравнению с 2000 годом выросла на 86,8%, при этом удельный вес заработной платы почти не изменился. Средняя заработная плата выросла на 91,6%, что не является положительным фактом, так как ее рост опережает рост производительности труда.

Харьков – крупный промышленный центр, однако численность работников в промышленности продолжает сокращаться несмотря на то, что средняя заработная плата здесь существенно влияет на среднюю

заработную плату в городе и соответствует ей по размеру. Необходимы механизмы повышения инновационной составляющей в развитии промышленного производства, что даст возможность повысить среднюю заработную плату в этой отрасли, если учесть существенное преобладание производства продуктов питания и переработки сельхозпродуктов (34,8%).

На одного жителя Харькова потребляемой продукции производится на сумму 2527,6 грн, что является самым высоким показателем в Украине, однако, несмотря на развитие пищевой промышленности продовольственных товаров выпускается только на 630,5 грн (в месяц – 52,5 грн), что конечно же недостаточно. Еще большую тревогу вызывает производство товаров легкой промышленности, которые в структуре производства занимают ничтожно малую часть – 0,1%. И даже увеличение на 13,6% по Украине за 2004 год выпуска продукции легкой промышленности не решает проблему поддержки национальной промышленности, которая нуждается в переоборудовании и инвестициях. В Харькове отмечался рост производства тканей (22,1%), трикотажных изделий (64,6%), чулочно-носочных изделий (2,2%). При этом в структуре производства товаров народного потребления на одного жителя угрожающе выглядит производство алкогольных напитков: 10,5% или на 22,2 грн ежемесячно, что особенно контрастно в сравнении с легкой промышленностью (3,2 грн в месяц).

Среди продукции пищевой промышленности в сравнении с 1998 годом значительно увеличилось производство консервов (в 8,2 раза), пива (в 2,8 раза), минеральной воды (в 9,2 раза), сыров (в 5,7 раза). При этом сократилось производство масла животного (в 3,2 раза), муки (в 2 раза), макаронных изделий (в 2,9 раза).

При разработке инвестиционных проектов органам местного самоуправления совместно с правительством Украины необходимо повысить уровень сбалансированности производимой продукции в соответствии с нормами обеспечения эффективной и рациональной структуры потребления населения.

На начало 2004 года иностранные инвестиции получили 324 организации, прямые иностранные инвестиции – 311 организаций.

Прямая инвестиция – это инвестиция, предусматривающая долгосрочное взаимодействие, которое отражает длительную заинтересованность иностранного инвестора в резидентном предприятии. Цель прямого инвестора – существенное влияние на управление предприя-

тием-резидентом. Чаще всего иностранный инвестор в этом случае владеет не менее 10% уставного фонда предприятия.

Инвестиционные проекты в зоне приоритетного развития Харькова с привлечением иностранных инвестиций реализуют **24 предприятия.**

С 1993 по 2003 год включительно в экономику Харькова вложено 245,9 млн дол. иностранных инвестиций, в том числе прямых – 220,88 млн. долларов (89,8% от общего объема). К сожалению, случается и изъятие прямых иностранных инвестиций, хотя за 2003 год таковые увеличились на 7,1 раза в сравнении с аналогичным периодом 2002 года.

В 2003 году значительно (в 6,88 раза) увеличились иностранные инвестиции в виде денежных средств, кроме того, расширилось использование ценных бумаг. Объем движимого и недвижимого имущества остался на прежнем уровне.

Иностранные инвестиции предприятиям и организациям города поступили из 50 стран мира (прямые иностранные инвестиции – из 46 стран, портфельные – из 21 страны). В табл. 6 представлены страны – крупнейшие иностранные инвесторы Харькова.

Таблица 6

Крупные прямые иностранные инвестиции в экономику Харькова

Страна	Объем инвестиций на конец 2003 года, тыс. дол. США	Удельный вес, %
Великобритания	**52920,78**	**23,9**
Вьетнам	17239,49	7,8
Германия	12833,11	5,8
Кипр	30713,61	13,9
Нидерланды	10455,67	4,7
Россия	7353,97	3,3
США	20824,44	9,4
Франция	12080,97	5,5
Швейцария	24115,17	10,9

Наибольшие иностранные инвестиции поступают от Великобритании, Кипра и Швейцарии.

По портфельным инвестициям объемы распределились следующим образом: США – 10,93 млн дол. (43,7%), Великобритания – 10,53 млн дол. (42,2%), Люксембург – 1,28 млн дол. (5,1%). С учетом расширяющихся двухсторонних отношений с Польшей, эта страна также выступила портфельным инвестором на 0,72 млн дол. (2,9%), осуществив еще на 1,32 млн дол. прямых инвестиций.

Портфельные инвестиции сосредоточены, в основном на предприятиях **Дзержинского района г. Харькова** (20,58 млн дол. или 82,3%).

За последние три года наибольший интерес у инвесторов вызвало производство неметаллических изделий, наземный транспорт, бумажная промышленность и издательское дело. Появились инвестиции в сельское хозяйство, а вот интерес к государственному управлению у инвесторов исчез.

По объемам полученных прямых иностранных инвестиций от нерезидентов лидируют предприятия Киевского – (49,22 млн дол.), Дзержинского (45,26 млн дол.), Коминтерновского (43,12 млн дол.) и Червонозаводского (37,49 млн дол.) районов города.

Высокий уровень развития экономики города позволяет 18 предприятиям города инвестировать предприятия других стран. При этом прямые инвестиции произвели 11 предприятий.

По мнению мэра г. Харькова, из-за моратория и неопределенности в функционировании специального режима инвестиционной деятельности на территории города остались неутвержденными не менее десяти инвестиционных проектов, реализуя которые можно было привлечь около 90 млн долларов.

Доходы от обычной деятельности до налогообложения предприятий и организаций Харькова за последние годы отличаются высокой нестабильностью. Если в 2001 году (в сравнении с 2000 годом) этот показатель увеличился в 1,74 раза, то в 2002 году он упал в 2,32. В 2003 году (в сравнении с 2002 годом) он вырос в 10 раз, но при этом не достиг уровня 2001 года (43,26%).

За 2003 год доля прибыльных предприятий выросла до 59,4%. Наивысшие результаты были достигнуты предприятиями Дзержинского и Фрунзенского районов.

Основным источником финансовой стабильности предприятий является их собственный капитал, который на 01.01.2004 года составлял 20 млрд грн и увеличился за год на 4,2%.

В целом следует отметить, что инвестиционный климат в городе Харькове является привлекательным для инвесторов, которыми могут выступать не только представители крупного бизнеса или финансово-банковских групп, а каждый его житель.

Литература

1. Галаур С. Щоб інвестиційні дощі не обледеніли в законодавчому полі // Уряд. кур'єр. –2005. – № 15 – С.12.

2. Економіка України за січень-грудень 2004 року // Уряд. кур'єр. – 2005.– № 15.– С.5.

3. Харків – статистичний: Збірник до 350-річчя. – Х.: ХОУС, 2004.– 290 с.

П.Т.Бубенко

РЕГІОНАЛЬНА НАУКОВО-ТЕХНІЧНА СИСТЕМА: ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Однією з вирішальних умов успішного проведення масштабних соціально-економічних перетворень національного господарського комплексу, якнайшвидшого опанування ним алгоритмів інноваційного зростання є посилення ролі науки у формуванні і реалізації ефективної науково-технічної та інноваційної політики, безпосереднього залучення інтелектуального потенціалу до трансформаційних процесів як на державному, так і регіональному рівнях. Своєю чергою, реалізація обраного країною стратегічного курсу розвитку вимагає розробки науково-обґрунтованих заходів організаційно-структурної перебудови економіки, запровадження сучасних форм і методів управління науково-технічною та інноваційною діяльністю. З іншого боку, гідний рівень соціально-економічного розвитку регіонів країни значною мірою залежить від загальної вагомості та ефективності використання наявного науково-технічного потенціалу як визначального джерела інноваційних перетворень усієї економічної системи.

Актуальність статті обумовлюється низкою об'єктивних факторів. По-перше, це завершення процесів формування постіндустріального суспільства, економічні системи якого базуються на інноваційних

моделях розвитку, а це викликає органічну інтеграцію до світових ринків праці і капіталу, позиціонування на ринках п'ятого та шостого економічних контурів, які забезпечують швидке досягнення адекватних міжнародним стандартам рівнів життя населення. По-друге, такі системи спонукають до активного розвитку нових форм і видів підприємницької діяльності, зокрема, інноваційного підприємства, заснованого на гнучких інформаційних мережах, які підвищують загальний рівень творчого пошуку та використання науково-технічного потенціалу.

Сучасна економічна література наводить кілька визначень ефективності науково-технічної діяльності, її складових елементів [1], розкриває загальні оцінюючі позиції науково-технічного потенціалу України [2], описує існуючі методи оцінки використання, зокрема інноваційного потенціалу регіональних економічних систем [3]. Разом з тим аналіз свідчить, що існуючій науково-методологічній базі невистачає загальновизнаної методики комплексної оцінки науково-технічного потенціалу, в тому числі на регіональному рівні, а також наукових підходів щодо інтегральної оцінки ефективності регіональної науково-технічної діяльності.

Недостатню наукову розробку та забезпечення мають також питання, пов'язані з виявленням і використанням як внутрішніх, так і зовнішніх резервів підвищення ефективності науково-технічної діяльності та ступеня впливу наукової складової на інноваційний розвиток.

Таким чином, метою статті є пошук шляхів поліпшення існуючої системи організації та управління науково-технічної сфери, обґрунтовування і розробка методичних підходів до комплексної оцінки ефективності регіональної науково-технічної діяльності для забезпечення динамічного розвитку інноваційних процесів.

Науково-технічна сфера країни – це один з великих секторів її господарської системи, у якому досі найменш помітні структурно-організаційні та правові зміни, пов'язані з радикальними змінами базисних політичних і економічних основ функціонування держави, які відбулись останнім часом. Дійсно, структура науково-технічного комплексу і система управління науковою діяльністю на державному, галузевому, місцевому рівнях – якщо і перетерпіли зміни за минуле десятиліття, то далеко не принципового характеру.

Основу вітчизняного науково-технічного комплексу, як і раніше, складають декілька сотень великих академічних і галузевих інститутів,

доля яких у загальній кількості науково-технічних організацій становить понад 80%. Більшість наукових, технологічних і конструкторських організацій (близько 70%) є державною власністю. Система державного управління науково-технічною сферою, яка неодноразово змінювалася впродовж минулих десяти років за зовнішніми, формальними ознаками, по суті майже без змін повторює механізми управління багаторічної давнини: практично та сама практика фінансування (усім по троху), ті самі алгоритми розробки і реалізації приграм різного рівня, та сама чисельність і невизначеність пріоритетів, формалізм і закритість експертних процедур.

Важливим елементом ефективного функціонування наукової сфери держави є проблемно-орієнтована оцінка науково-технічного потенціалу організацій цієї сфери, що неможливо без паспортизації усіх організацій науки і обов'язково – інвентаризації тематики наукових досліджень.

Необхідним складовим елементом ефективного функціонування та управління як на державному, так і на регіональному рівнях є діагностика наукових, проектних, дослідно-експериментальних організацій, метою якої є визначення реальних можливостей закладів щодо накопичення і використання наявного наукового потенціалу.

Сучасні реалії наукового життя гостро ставлять питання ліквідації нежиттєспроможних, відсталих науково-дослідних установ, тому що їх неможливо зберігати задля підтримки міфічної зайнятості населення, оскільки вони різко знижують мобільність усієї науково-технічної системи. Штучне збереження і підтримка приречених, або тих, що існують лише на папері, установ не зменшить негативний ефект шокової терапії, а тільки затягне болючі явища.

За нових умов господарювання діяльність окремих наукових установ і в цілому регіонального науково-технічного комплексу відбувається здебільше на основі державних (регіональних) замовлень на використання комплексних науково-технічних програм і міжгалузевого характеру, внутрішньовідомчих замовлень, господарських договорів, а також самофінансування з власних джерел розвитку для формування перспективних наукових наробок. Таким чином, фінансування наукових досліджень і наукових закладів, у яких відбуваються такі дослідження, здійснюється переважно суб'єктами державного управління різного рівня, як правило, в розрізі галузей господарства.

Цей порядок організації наукових досліджень та виконання науково-дослідних робіт задовольняє переважно галузеві інтереси і потреби, регіональні ж інтереси почасти залишаються на другому плані. Директивні намагання і способи доручити міністерствам і відомствам здійснити ґрунтовний аналіз ефективності діяльності повідомчих наукових установ і організацій, уточнити їх профіль і спеціалізацію у загальному науковому просторі, з'ясувати низькоефективні тощо, не стали підґрунтям наступної їх реорганізації.

З іншого боку, використання економічних методів та стимулів у справі посилення можливостей територіального управління формуванням і використанням науково-технічного потенціалу в організаціно-методичному відношенні теж не набуло належного поширення на регіональному рівні, і це істотно стримує комплексний розвиток регіонів на базі сучасних наукових досягнень, інноваційних за своєю природою. Слід також пам'ятати, що задовільнення регіональних інтересів у виконанні наукових досліджень по специфічним проблемам регіонального розвитку при новому порядку фінансування (насамперед рівновага потреби в наукових дослідженнях та попиту на них) наукових установ з поєднанням традиційних адміністративних методів управління стає проблематичним і спонукає до розробки адекватних механізмів економічного впливу територіальних органів на процес формування актуальної проблематики і тематики наукових досліджень.

Успішне запровадження економічних важелів впливу на процес створення науково-технічної продукції як товару на регіональному рівні має бути підготовлено належним чином, насамперед організаційно. По-перше, такі спроби обумовлюють проведення з боку регіональних владних структур ґрунтованого відбору та систематизації найважливіших для комплексного розвитку регіону науково-технічних проблем галузевого і міжгалузевого рівня, розробка яких має здійснюватись за рахунок формування спеціального фонду, створення якого обумовлюється і аргументується необхідністю соціального замовлення науковцям на проведення досліджень, вигідних для розвитку та якісного оновлення продуктивних сил регіону.

Аналогічна ситуація з управлінням на рівні наукових організацій. Раніше їхні управлінські структури певним чином були вбудовані в рамки більш широких систем (держава, академія чи галузь, виробництво), на сучасному ж рівні господарювання, оскільки ці зовнішні системи вже не можуть забезпечувати в цілому обсязі постановку цілей і гарантувати

забезпечення ресурсами гострою проблемою наукових структур є необхідність переходу до "внутрішнього" цілеполягання, заснованого на прогнозі розвитку зовнішньої ситуації та на результатах аналізу внутрішнього потенціалу, переходу до самостійного програмування власної діяльності. При цьому активність наукових колективів у самостійному пошуку напрямків діяльності, зокрема комерціалізації існуючих технологічних розробок, створює підставу для впровадження нових сучасних форм діяльності, розвитку науково-технічного підприємства, однієї з головних умов становлення і розвитку інноваційної економіки.

Ефективність регіональної науково-технічної діяльності може бути визначена ступенем впливу якісного фактора зростання регіональних обсягів виробництва продукції на динаміку валового внутрішнього продукту регіону. Для цього здебільше використовуються модифіковані виробничі функції, щоб відокремити спеціальний коефіцієнт еластичності, котрий і відображає вплив науково-технічної діяльності на економічне зростання [4].

Останнім часом набули розвитку підходи до визначення ефективності науково-технічної сфери, інноваційної діяльності, в основі яких лежать синергічні уявлення про економічні об'єкти і явища як цілісні нерівноважні системи. Один з авторів такого підходу В.Занг запропонував модель впливу інноваційної діяльності на економічне зростання, так званий біфуркаційний аналіз моделі економічного зростання [5].

Автор цієї статті пропонує модифіковану версію порівняльної рейтингової оцінки ефективності науково-технічної та інноваційної діяльності на регіональному рівні у такій послідовності операцій:

1. Розраховуються окремі показники ефективності науково-технічної та інноваційної діяльності окремих регіонів:

• частина зайнятих науково-технічною діяльністю в окремому регіоні по відношенню до їх загальної кількості в країні;

• частина нуково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, проведених у регіоні, по відношенню до загальної кількості таких робіт в країні;

• відношення обсягів НДДКР, виконаних у регіоні, до валової доданої вартості продукції;

• відношення обсягів НДДКР до чисельності населення регіону;

• відношення обсягів НДДКР до регіональної чисельності працівників науково-технічної сфери;

• відношення кількості працівників, зайнятих у науково-технічній сфері, до усього населення регіону;

• відношення валової доданої вартості продукції до чисельності населення регіону.

Природно, що одержані дані не можуть повною мірою відобразити ефективність регіональної науково-технічної сфери, а їх відбір здійснюється на підставі прямої кореспонденції з даними державної статистичної звітності.

2. Вихідні дані подаються у вигляді матриці $\{a_{ij}\}$, де у рядках – номери показників (i=1, 2, 3, ...n), а у стовпцях – позиції регіонів (j=1, 2, 3, ...m). Вихідні показники матриці a_{ij} стандартизуються у співставленні з відповідним показником, середнім по країні $\bar{a}_{ij}$, за схемою $x_{ij}= a_{ij}:\bar{a}_{ij}$, де x_{ij} – стандартизовані показники стану j-го регіону.

3. Для кожного окремого регіону значення його рейтингової оцінки визначається за формулою

$$R_i = \sqrt{\sum_{i=1}^{n} k_i x^2{}_{ij}},$$

де R_i – рейтингова позиція j-го регіону; x_{ij} – стандлартизовані показники стану j-го регіону; K_i – вагові коефіцієнти показників. Найвищий рейтинг має регон з максимальним значенням R.

Викладений алгоритм рейтингової оцінки може використовуватись для порівняння регіонів за науково-технічним розвитком як на фіксовану часову дату, так і у динаміці. У першому випадку вихідні показники розраховуються на кінець звітного періоду. У другому – як динамічні коефіцієнти росту: дані на кінець звітного періоду відносяться до значення відповідного показника на початок періоду, або до середнього значення показника попереднього періоду. Таким чином, з'являється можливість мати не тільки оцінку поточного стану науково-технічного розвитку регіону на певну дату, а й оцінку динаміки такого розвитку у перспективі.

Запропонована методика базується на використанні багатомірного підходу до комплексної оцінки такого складного явища, як науково-тех-

нічна діяльність, власне рейтингова оцінка здійснюється за даними статистичної звітності з використанням гнучкого розрахункового механізму. На основі даних щорічної статистичної звітності проведено порівняльну рейтингову оцінку ефективності науково-технічної діяльності регіонів України за 2004 рік. Вона дає можливість виділити і визначити регіони надвисокої (м. Київ –16,890), дуже високої (Харківська обл.–7,533), високої (5 областей у межах 4,094–3,153), середньої (13 областей у межах 2,663–1,054) і низької (сім областей – менше одиниці) науково-технічної активності.

Групування індивідуальних показників рейтингової оцінки науково-технічної діяльності окремих областей, що територіально належать до сфери впливу мережі регіональних наукових центрів, дало такі результати:

Інноваційний центр	– 3,955;
Північно-Східний науковий центр	– 3,505;
Донецький науковий центр	– 2,908;
Придніпровський науковий центр	– 2,825;
Кримський науковий центр	– 2,511;
Західний науковий центр	– 2,280;
Південний науковий центр	– 2,193

Результати досить однорідні, що свідчить про досконалість та позитивний ефект територіальної організації науково-технічної діяльності у межах регіональних наукових центрів.

На підставі викладеного можна дійти таких висновків: у статті представлено теоретичне узагальнення та нове рішення важливого наукового завдання – розробки науково-методичних підходів стосовно кардинального поліпшення системи управління регіональним науково-технічним комплексом, а також комплексної оцінки ефективності науково-технічного потенціалу на регіональному рівні. Практична реалізація цього забезпечує можливість прийняття обґрунтованих управлін-ських рішень щодо питань забезпечення подальшого динамічного розвитку науково-технічного потенціалу країни.

Література

1. Павленко Ю.В. Наука у контексті світового цивілізаційного процесу // Наука та наукознавство. – 2002. – № 4. – С.23–33.

2. Актуальні питання методології та практики науково-технічної політики / Під ред. Б.А.Малицького. – К.: УкрІНТЕІ, 2001. – 204 с.

3. Тищенко А.Н., Давыскиба Е.В. Оценка эффективности использования экономического потенциала региона // Коммун. хоз-во городов: Науч.- техн. сб.– К., 2004. – Вып. 56. – С.3–14.

4. Шилов А.Л. Макроэкономика. – М.: Тандем, 1997. – 224 с.

5. Занг В.Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории. – М.: Мир, 1999. – 335 с.

А.В.Коврига

ХАРЬКОВ – ГОРОД МИРОВОГО КЛАССА? КАК ВЫЙТИ ИЗ ПЕРИФЕРИЙНОГО СОСТОЯНИЯ В УСЛОВИХ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ

Построить современное государство с конкурентоспособной экономикой и высоким уровнем жизни можно только при наличии стратегически выверенной политики и развернутой практики городского и регионального развития.

Для формирования современных политик городского и регионального развития необходим новый подход и современная институциональная организация практики консультативного взаимодействия, сотрудничества и кооперации муниципальных и государственных органов, экспертного сообщества, аналитических центров и общественности. Важнейшим условием успешной работы в этом направлении является стратегическая ориентация в *глобальном контексте* и понимание требований к содержанию политик и практик управления и развития городов. При всем обилии литературы, посвященной проблематике глобализации и вопросам, касающимся судеб городов и регионов, само представление данного контекста, адекватное действительности городского и регионального управления и развития, еще только формируется (1). В то же время традиционные представления и предметы уже не позволяют схватывать происходящее, строить реальные планы и принимать целесообразные решения – практика управления и развития носит споради-ческий и прерывный характер и переживает глубокий кризис неадекват-ности средств и методов (2). В предлагаемой статье рассматриваются направления в политике городского развития, которые могут быть адекватны современным вызовам конкуренции городов в контексте глобализирующейся “экономики знаний”.

В XXI век мы вошли с фактически формирующимся *мировым рынком городов и регионов.* Города и регионы конкурируют по привлекательности и качеству деловой и культурной среды, по способности создания условий для развития перспективных предприятий и масштабных деловых инвестиций.

Повсеместно экономисты и политологи заявляют о вступлении "передовой части человечества" в эпоху *транснационального либерализма (3),* реализующегося под лозунгами создания "глобального общества и экономики знаний"(4). Европейский Союз, США (5), страны Организации по экономическому сотрудничеству и развитию (OECD), страны ОПЭК, Мировой банк и другие международные организации, разрабатывают политические и программные документы, регулирующие институциональную и экономическую политику последовательного расширения глобализирующейся экономики и общества знаний (6). Важнейшим направлением глобализации является последовательная институционализация благоприятных условий функционирования и развития глобального капитализма (7). Г*лобальный институциональный процесс* к концу XX – началу XXI вв. стал "непосредственной реальностью" для всех типов политических и экономических субъектов. Он включает в себя две главные и взаимопереплетающиеся доминанты:

Первая – строительство транснациональных инфраструктур, обеспечивающих успешную хозяйственно-экономическую деятельность и ведение прибыльного бизнеса, всегда так или иначе стартующего в пределах местных и "региональных площадок", а на мировом рынке – и в глобальном масштабе. Прежде всего это *инфраструктуры, обслуживающие глобальные и глобализирующиеся промышленности и корпорации,* которые выступают основными "заказчиками" и потребителями данных инфраструктур (8). Сюда входят как традиционные, "физические инфраструктуры" (инженерные, коммунальные и транспортные сети и терминалы, производственные площадки, торговые и выставочные пространства, системы энергоснабжения и логистики сырья и материалов, сети коммуникаций и т.д.), так и "мягкие", гуманитарные (от подготовки кадров, и изготовления распространения информации до сложных пакетов деловых и управленческих услуг, маркетинга, формирования потребительского поведения, имиджа стран, регионов и отдельных людей и даже гуманитарно-технологических дейсвий по формированию общественных отношений (индустрия PR) и т.п.). Все указанные типы инфраструктур создают совершенно новые, беспрецедентные возможнос-

ти для оперирования, мобильной трансформации, передислокации (“аутсорсинга” и “оффшоринга”) и реализации деловых проектов и предприятий в различных сферах и в различных масштабах.

В силу беспрецедентных масштабов в развертывании процессов данного инфраструктурного строительства, его политэкономическое и социокультурное содержание следует трактовать как своеобразную *инфраструктурную революцию XXI века.*

Образование указанных комплексов инфраструктур фундаментально трансформирует условия существования не только отдельных предприятий и корпораций, а *практически всех типов общественных институтов и субъективностей, исторически сложившихся к началу XXI века*, то есть целых стран, регионов, городов, профессий, общественных ассоциаций и отдельных людей.

В ходе этой революции все типы институциональных практик, поддерживающих традиционные культурно-исторически сложившиеся формы социальности, превращаются в *инфраструктурно ориентированные*, направленные на обслуживание и поддержку преимущественно глобальных видов деятельности (промышленностей), корпораций и транснациональных организаций. В этих условиях наибольшую легитимность, высший политэкономический рейтинг и значимый функциональный статус получает *только то*, что может выполнять *значимые функции* в данной инфраструктуре, обеспечивать реализацию современных режимов капиталистического накопления. Не углубляясь в анализ этой сложной и весьма важной темы, подчеркнём, что вся проблематика расцвета *неформальной*, “серой” или теневой экономики, а также *коррупции* как нестандартного и девиантного поведения в различных секторах или регионах мира является прямой реакцией и отражением одного из специфических эффектов глобализации и распространения современных режимов капиталистического накопления.

Политэкономический мир делится на *публичный*, соответствующий вызовам и требованиям, и *теневой*, который, в силу различных факторов и причин, не попадает и не включается в рассматриваемые процессы. В то же время данные миры (теневой и публичной политэкономии) – суть единое системное целое и в известной мере, не могут существовать друг без друга. Анализ их параллельного сосуществования, развития и взаимовлияния – это чрезвычайно интересная тема и направление стратегических исследований и разработок.

Здесь мы употребляем идею *капиталистического накопления* не просто в политэкономическом смысле, а в расширительном понимании, включая процессы “кумуляции” знаний, культуры, институционального развития в целом и т.д. В таком контексте институциональных практик все остальные виды и формы деятельности отходят на периферию мировых процессов политэкономического и социокультурного развития, они провинциализируются, а в некоторых случаях происходит их ускоренная маргинализация (ср. появление депрессивных регионов, беднейших стран и так называемых "стран-изгоев”, ”падающих” (failing) или ”несостоявшихся” (failed) государств и т.п.). Этот процесс ряд экспертов и исследователей трактуют как *глобальную политэкономическую стратификацию* в рамках которой выделяются страны и регионы находящихся в разных экономических формациях, дифференцируемые по уровням социально-экономического или технологического развития (готовности к “цифровой экономике”, по индексам экономической свободы, инвестиционной привлекательности и т.п.). Существуют различные методики оценки качества правовых систем, инвестиционного климата и инвестиционных рисков по странам и регионам. Среди них – рейтинги "экономической свободы" Heritage Foundation и Cato Institute (США). Есть методика оценки инвестиционного риска, используемая в моделях CAPM, и ряд иных (9).

Важнейшим принципом, определяющим доминантное содержание данного институционального процесса, оказывается *изоморфизм и гомогенизация* – установление и распространение общих стандартов и норм, не только в экономике, инфрастуктурах и технологиях, но и в сфере “мягких технологий”, прежде всего в области распространения идеологий, информации, знаний и в формировании ключевых человеческих компетентностей и субъективностей.

Важно подчеркнуть, что установление стандартов и следование им является чрезвычайно сложным и противоречивым политэкономическим процессом. Фактически это “беспощадная борьба”, поскольку в зависимости от принимаемых стандартов их адаптации и использования различные стороны получают различные выгоды, повышение транспарентности с введением единых стандартов снижает риски инвесторов и уменьшает цену капиталов. Сегодня борьба идет между США, Европейским Союзом (континентальной Европой), Японией и другими странами, которые имеют свои специфические национальные традиции ведения счетов, за принятие и практическое применение международных

стандартов, в бухглатерии, которые вырабатываются “Международным советом бухгалтерских стандартов” – International Accounting Standard Board (IASB) (10). США на протяжении уже многих лет отказываются применять ряд стандартов выработанных IASB. Инфраструктура эффективно работает лишь тогда, когда пользование ею во всех уголках мира не вызывает никаких дополнительных затрат на адаптацию и освоение, то есть когда в пользовании ею и через неё происходит реализация “нормальной”, привычной деятельности. Изоморфизм и гомогенизация минимизируют трансакционные издержки глобальных лидеров, а затем позволяют входить в сети глобальных отношений и всем малым игрокам, для которых непосильно непосредственное участие в установлении стандартов и создании инфраструктур и которые “экономят” на этом “налоге” на создание стандартных и благоприятных условий для своей деятельности. В качестве примера можно назвать системное политэкономическое влияние на развитие отраслей экономики и хозяйств отдельных стран, и эффект, получаемый от глобального распространения программых продуктов, которые создает корпорация “Майкрософт”, от распространения международных стандартов деловой бухгалтерии, от широкого применения технологических стандартов и нормативов организации коммуникации и т.п.

При этом мир действительно стратифицируется относительно *возможности* и *готовности* реализовать нормы и стандарты, наилучшим образом обеспечивающие осуществление новых режимов капиталистического накопления.

Стандартизация играет важнейшую политэкономическую роль, являясь инструментом глобального контроля и управления, регулирования доступа к соответствующим возможностям и активам. Кто успешно “выполняет стандарты”, получает доступ к транснациональной инфраструктуре и глобальным рынкам, социальным и экономическим ресурсам и благам. Глобальная инфраструктура позволяет извлекать “знаниевую” и технологическую ренту. Её имеют те, кто эффективно использует разницу и разрывы в региональных и глобальных нормах и стандартах (в потреблении, экологических требованиях, социальном обеспечении, защите труда, правовом регулировании рынков труда, различий в образовании и квалификации, в социально-политических тенденциях и пр.) между различными странами и регионами. Даже по достижении регионами стандартов в работе отдельных видов инфраструктур не может быть их “тотального” преобразования и тотальной

гомогенизации – всегда остаются не захваченные изоморфизмом институциональные комплексы, социальные и политэкономические отношения, обладающие большей инерцией, сохраняющие иные качества. В каждом хронотопе и его инфраструктурах всегда присутствуют глобальное и местное. Именно специфическая конфигурация и сочетания, в которых имеются соответствия и разрывы, используется как для экономии на трансакционных расходах, так и для извлечения ренты глобальными и местными игроками.

Второй доминантой глобального институционального процесса является агон, или состязание отдельных стран, местных правительств, самоуправлений и глобальных городов в предоставлении политически и экономически наиболее выгодных условий для дислокации корпораций, предпринимательских и социокультурных проектов, а также отдельных видов деятельности (11). Таким образом они борются за получение доступной доли или “порции” глобального инвестиционного капитала. Эти процессы систематически отражаются, например, в многочисленных исследованиях Мирового банка, ведущих национальных исследовательских институтов и аналитических центров стран OECD, посвященных проблематике “прямых иностранных инвестиций” и созданию оптимальных режимов для инвестирования. В этом же фарватере интенсивного копирования институциональной организации экономики и “догоняющего развития” строится политика и ведётся работа практически во всех странах так называемых “переходных экономик”. Проследить за происходящим можно в репортажах, в публичных отчётах государственных органов стран Восточной Европы, Министерства экономики и европейской интеграции Украины, отчётах и сообщениях о деятельности создании и успехах в создании инвестиционно-привлекательной деловой среды, разнообразных рейтингах достижений в привлечении инвестиций и др.

Такая конкуренция в деле создания институциональной и социокультурной среды, наиболее удобных для деятельности глобального бизнеса и транснациональных корпораций, сопровождается активным *стяжательным мимезисом*. Страны, города и регионы участвуют в процессе, подобном древнегреческому *агону* – состязаниям “потенциальных аристократов” за право получить признание лучших и достойных, признание лидерства, утвердиться и “стать аристократами”. Они стремятся опередить друг друга в копировании и имитации лучших достижений и создании “деловой среды мирового класса”(12).

Наибольшую “власть” и влияние в этих процессах приобретают глобальные корпорации. Они институционально всё более укрепляют свои позиции, развивают способность диктовать условия, формы и само предметное содержание взаимодействий остальным индивидуальным и коллективным участникам глобальной экономики, включая правительства, инвесторов и потребителей. Хотя возможности и влияние отдельных правительств и государств по-прежнему велико, максимизирующая прибыль глобальных корпораций уверенно занимает место центрального института глобального капитализма. Этот институт повышает свою легитимность и структурирует фундаментальные социальные отношения, предопределяет условия взаимодействия и политэкономический статус других социальных позиций. Такая институциональная власть основывается на юридических (правовых) и финансовых ресурсах, которые стали доступны глобальным корпорациям. Стратегические русурсы, которые могут быть сконцентрированы и мобилизованы отдельными корпорациями, сегодня сопоставимы с возможностями отдельных государств и их ассоциациями. В этом контексте все другие институты, субъекты и позиции приобретают существенно отличающиеся статусы и возможности. Хотя распространение и совершенствование технологий и транснациональных инфраструктур потенциально выгодно для всех народов и международного сообщества в целом, распределение средств на их создание, обеспечение функционирования и эффектов от их эксплуатации зависит от индивидуальной позиции и роли в институциональной инфраструктуре глобального основывающегося на знании корпоративного капитализма (13).

Инфраструктурная революция фундаментально трансформирует всю систему международного разделения труда и “доходные места” как в рамках “национальных экономик”, так и в мировом масштабе. Объем политэкономических потерь и приобретений определяется местом и ролью в институциональной инфраструктуре того же глобального корпоративного капитализма.

Чтобы “сохраниться” и успешно конкурировать в новых условиях, городам и регионам нужно разрабатывать долгосрочные стратегии институциональной и структурной реорганизации и экономического развития. Важнейшей составной частью этих стратегий должны быть их собственные политики развития глобальных международных взаимодействий (14). Городским и региональным сообществам следует развивать и совершенствовать свои прямые экономические и социально-

культурные связи *со всем миром*. Чтобы быть конкурентоспособными или создать сети эффективного сотрудничества, города должны стремиться *стать городами мирового класса*. В этом контексте успешными городами и регионами становятся те, которые создают наиболее благоприятные условия для деятельности предприятий и населения. Притом, чтобы помочь предприятиям и населению конкурировать в глобальной экономике, города должны стать *центрами глобально релевантных способностей*, предоставлять возможности эффективной *связи и взаимодействия* горожан и предприятий с остальным миром.

Успех городов в глобальной экономике зависит от их возможности и самого факта достижения высших стандартов. Поскольку сегодня компании нуждаются в получении *конкурентных преимуществ*, а города могут создавать и поддерживать их, главной задачей городского сообщества является превращение своих городов в места, обладающие уникальными качествами и конкурентными преимуществами для ведения и развития бизнеса, а для людей – в наиболее благоприятную и привлекательную среду для жизни и работы (15).

Сегодня города мирового класса – это центры развития, углубления и расширения профессиональных компетентностей и человеческих способностей, – *основы* для бизнеса мирового класса и обеспечения *стратегической интеграции*, объединенения их с процессами глобальной экономики. Мы сознательно опускаем проблематику культурного плюрализма, национальной и региональной идентичности, потери суверенитетов и других экзистенциальных составляющих, которые трактуются как обратные стороны глобализации, нивелирующей гетерогенность и разнообразие мира.

В самом общем и принципиальном виде следует отметить, что артикуляция местной и региональной специфичности и уникальности, придание ей ценности возможны именно *в контексте* и *на фоне* процессов мировых обменов, то есть в контексте глобализации. Глобализация *не вытесняет* и *не заменяет*, она меняет статусы, способы существования, подчеркивает то, *что есть* и т.д. В этом смысле фобии опасности нивелирования и потери идентичности связаны скорее с отставанием в темпах и в связи с отсутствием стратегической ориентации в происходящем в мире, в результате и в силу чего действительно происходит глобальное перераспределение реальных функций управле-

ния, идеологического и политического контроля. Однако все перипетии данных процессов требуют специального рассмотрения.

В данной статье мы излагаем только самые общие рамочные вопросы, не вдаваясь в критику и представления так называемых ”негативных последствий” и контртенденций глобализации. Побочные эффекты, безусловно, имеют место, однако само их выделение и предметный анализ возможно только в том случае, если будут прописаны стратегические рамки и задан стратегический горизонт. Вне стратегической действительности все “фобии” и “негативные последствия” являются лишь мифологическими представлениями, основанными на рефлексии потери эффективности в использовании традиционных форм практики и невозможностью воспроизводства “хорошего прошлого”. Ясная формулировка вызовов обязательна, но она должна следовать и проходить в контексте проработки стратегической перспективы, в свете и в горизонте которой всё будет иметь свой (*иной*!) специфический статус и практический стратегический смысл.

Все это означает, что для построения эффективных и реалистичных в таком глобальном контексте программ и стратегий экономического развития города городские сообщества и их системы управления должны:

• Сформировать ясное видение и понимание институциональных и социокультурных характеристик *деловой среды* мирового класса.

• Получить представления о характеристиках *человеческих качеств, профессиональных компетентностей и способностей*, релевантных глобальной экономике и бизнесу мирового класса.

• Сформировать ясное представление о ключевых характеристиках гуманитарных, управленческих и деловых *услуг* (и инфраструктур!) мирового класса.

• Выработать видение *своего особого места и роли* на мировой карте и “мировом рынке городов и регионов”.

Принципиально важно, что все указанные характеристики и представления должны иметь не “научно-теоретический” вид, а практический и “технологический”, то есть указывать на предметы, посредством которых и через которые возможно их практическое использование.

Безусловно, для создания интеллектуальных предпосылок получения действительно стратегически осмысленной и перспективной концепции развития города *необходим отказ* от традиционного “тонельного видения”, соединенного сегодня с имеющимися коммунальными активами и “материальной базой” от методов “ручного” и “пожарного” управле-

ния, необходима также демифологизация оценок своего технического и экономического состояния, реалистичная оценка экономического и научного потенциала, избавление от старых идеологий и теоретических представлений о социальной и гуманитарной “составляющих” городского развития и управления, о границах и реальном политэкономическом пространстве экономики и жизнедеятельности города (16).

Далее на основе и в свете формирования нового видения необходимо:

1. Разработать программы совершенствования и долгосрочной модернизации всех ключевых технических инфраструктур города (коммунальных, транспортных, коммуникационных и пр.). Эти программы должны иметь стратегическую ориентацию и соотнесены с возможностями и процессами создания деловой среды для бизнеса мирового класса в соответствии с видением миссии и места города в глобальном контексте. Не следует понимать это как призыв к сознательному втягиванию городов в попытки импортировать так называемые “евроатлантические ценности” и институты. Данный подход, несмотря на его относительную популярность среди многих политиков и экономистов истэблишмента, основывается на особом представлении мировой истории, достаточно мифологизированной конвенциональной онтологии капитализма. Эта конвенциональная онтология была выработана и закреплена через economics и другие специальные гуманитарные “научные” предметы в процессах конституирования, обоснования и последующей апологетики определённых особенностей североатлантического институционального строя, а также при допущении наличия единого вектора мирового развития и возможности *универсальных институтов*. Это представление весьма проблематично для практического использования его как руководства в радикальных институциональных и политэкономических трансформациях в других регионах мира.

Как показала практика XX в., “институциональное развитие” и “институциональное строительство” в Западной Европе прежде всего в ходе реализации плана Маршалла в 1948–1956 гг. и в странах третьего мира, включая Латинскую Америку, в 60-х–70-х годах XX века трансплантация институциональных порядков североатлантического капитализма практически нигде конкретно не привела к достижению провозглашенных целей и к обещанным результатам.

2. Составить программы совершенствования и долгосрочного развития у населения города таких человеческих качеств, квалификаций

и профессиональных способностей, которые релеватны бизнесу мирового класса и будут *иметь спрос* на мировом рынке труда (17).

Следствием "глобализации" рынков труда является то, что не только индустриальная занятость, но и многие виды сложных, интеллектуалоёмких работ, подвергаются оффшорингу и перемещаются в страны переходной экономики (например в Индию, Китай, Филиппины, Восточную Европу, Россию и др.). Без новых программ, учитывающих глобальное реструктурирование занятости, изменение уровня безработицы и повышение эффективной и перспективной занятости в городах Украины не могут быть достигнуты. Пассивная позиция городов в этой области приведёт только к дальнейшему снижению качества и конкурентоспособности трудовых ресурсов.

3. Выработать стратегию создания современной *институциональной инфраструктуры,* необходимой для обеспечения экономического развития (с ориентацией и опорой на формирование деловой среды и человеческих способностей релевантных бизнесу мирового класса). Наряду с традиционными институциональными комплексами "прав собственности", в нее должны быть включены современные деловые и профессиональные услуги, профессионализация менеджмента, все виды деятельности и социальные (экстраэкономические) службы, повышающие определённость, уменьшающие инвестиционные риски и снижающие трансакционные расходы.

4. Трансформировать местные *системы управления* для достижения высших стандартов услуг и поддержания деловых качеств и способностей горожан. Города мирового класса должны иметь системы управления и управленцев соответствующего уровня, горожан обладающих стратегическими компетентностями.

В свете изложенных представлений по отношению к современному состоянию и общим перспективам больших (миллионных) городов Украины, в частности Харькова, важно отметить следующее:

Прежде всего совершенно очевидно, что практически все города и регионы Украины находятся сегодня на периферии обозначенных процессов превращения в города и регионы с деловой и жизненной средой мирового класса. При сохранении сложившихся традиций, институтов и форм управления, экономической политики этот разрыв между тем, что могут предложить для ведения бизнеса и жизнедеятельности города и регионы Украины, и первоклассной средой в городах

Европы и городах-мировых лидерах, периферийное состояние украинских городов (и Харькова!) может только углубляться (18).

В то же время очевидно, что при правильной оценке ситуации, адекватной постановке задач и выработке стратегически выверенной, рациональной долгосрочной политики городского и регионального развития положение может быть изменено и могут быть достигнуты совершенно иные результаты.

Харьков, как и другие города и регионы Украины, нуждается в современной *содержательной политэкономической концепции*, отражающей указанные требования, определяющей главных действующих лиц и группы интересов в соотнесении с местными ресурсами и ключевыми игроками, т.е. такой концепции, которая позволит представить новые качественные характеристики всех этих ориентиров, оценить реальное положение и наметить реальные цели и стратегии действий, адекватные ресурсам и потенциалу города и региона.

Составляющими такой содержательной политэкономической концепции должны быть:

1. Современные *Программы инфраструктурного развития городов*, включающие, во-первых, реалистичные действия (планы) по детальной экономической и технической экспертизе состояния и последующей технологической модернизации ключевых инфраструктур городов, содержащие срочные мероприятия (реакция на известное кризисное и критическое положение в отдельных базовых инфраструктурах городов); среднесрочные (в масштабе времени – до 3-х лет); и долгосрочные стратегические (от 5–7 до 10 и более лет); во-вторых, действия по соорганизации инфраструктурного развития городов с текущими процессами капитализации в бизнесе, включая “негосударственный” и государственный секторы, которые сегодня предельно активно и неэквивалентно используют публичные (общественные) инфраструктуры, отдельными планами по секторам промышленности, видам бизнеса, с программами инвестиций и экономического (капиталистического) развития.

Для этого вузы города совместно с городским исполкомом, рядом заинтересованных институтов и местных компаний могут создать консорциум **“Бизнес в Харькове в XXI веке – инфраструктурное развитие”.** Такой консорциум мог бы дать оценку реальной ситуации, осуществить подготовку и научное обеспечение и воплощение всех первичных и стратегических разработок в этом направлении.

2. Современная *Программа совершенствования деловой среды*, которая бы инициировала широкие общегородские “движения за качество” типа “Харькову – деловую среду мирового класса”.

Гуманитарные, технические и экономические вузы и факультеты совместно с городским исполкомом и заинтересованными компаниями могли бы создать исследовательский консорциум, который реализует систему разработок по оценке ситуации и превращению города в “город для бизнеса мирового класса”. Повышение качества деловой среды – это один из главных результатов и продуктов деятельности городов и городских управлений, он создает условия для развития бизнеса, что способствует росту доходов города и горожан, повышает качество и привлекательность их жизни.

Требуется модернизация инфраструктуры образования и подготовки кадров: городу необходим **современный университет**, который инкорпорирует сохранившийся научный потенциал и создаст условия для расширенной подготовки и интеграции в мировое сообщество интеллектуальных и гуманитарных ресурсов города и региона, обеспечит их эффективное использование и развитие. Сегодня невозможно претендовать на обладание научным потенциалом и развивать какие-либо науки, не имея содержательной коммуникации и интегрированности в “мировое” научное сообщество. Для обеспечения новых форм существования исследователей и науки как института необходима масштабная институциональная реорганизация всей сферы “индустрии знаний” (19).

Вузы города под эгидой исполкома и, возможно, региональных аналитических групп и ассоциаций, профессиональных союзов могут создать научно-проектное объединение типа **“Харькову – Университет XXI века”.** Для повышения качества деятельности и “мировой конкурентоспособности” (20) всех университетов-участников такие объединения могли бы создать условия для формирования межуниверситетских информационных и кадровых инфраструктур, объединения библиотек и исследовательских баз данных, стратегической модернизации и координации учебной и научной деятельности университетов городов и интеграции интеллектуальных и образовательных ресурсов для повышения конкурентоспособности и ответа регионов на глобальные вызовы современности. Сегодня содержание, организация и методы исследовательской работы университетов нерелевантны тенденциям оформления “академического капитализма” и “экономики знаний”,

структура специальностей и содержание подготовки в вузах городов совершенно не отражают структуру рынка труда (21), текущей и перспективной занятости горожан. Без основательной реорганизации системы высшего образования рынок труда в городах и регионах будет оставаться на периферии процессов глобализации трудовых ресурсов.

3. Радикальное совершенствование и непрерывное обновление системы знаний (22), на которых будет строиться городское управление, ибо в XXI веке доминирующей концепцией становится идеология "общества и экономики, основанных на знании". Принципиальным элементом этого направления должно стать непрерывное повышение квалификации высшего управленческого персонала города (23). Без настоящего, адекватного глобальным вызовам повышения квалификации, городское управление не может обрести необходимый статус и долгосрочную легитимность (24). Естественно, что формирование такой инфраструктуры, которая будет способна существенно обеспечить процессы повышения квалификации высшего управленческого персонала, само по себе является сложной задачей.

Ведущие университеты региона в рамках профессионального партнерства с другими гуманитарными и техническими университетами могли бы взять на себя инициативу в разработке планов создания системы исследовательского и кадрового обеспечения управления развитием экономики, рынков труда и инфраструктур города.

В контексте глобализации для соответствующего подхода в решении стратегических задач страны и последовательного выхода из провинциального и периферийного состояния Харькову, как и другим городам Украины, необходимы современные, гуманитарно и политэконо-мически выверенные, интеллектуально привлекательные программы развития.

Для разработки таких программ необходимы современные публичные формы партнерства и *неполитического ангажирования* профессиональных, экспертных и аналитических организаций, представителей деловых сообществ, ведущих средств массовой коммуникации и ассоциаций горожан (25). Только в рамках партнерств может быть достигнут стратегический статус и обеспечена *легитимность* управленческой деятельности и политэкономических программ реформирования и развития городов и регионов страны. Нельзя не напомнить, что именно проблема *содержательности* и *легитимности* управления является актуальной для украинских городов и регионов. Именно содержательная пустота и низкая легитимность приводит к

излищней политизированности и росту теневых (“коррупционных”) практик. Чтобы преодолеть этот разрыв содержательности и легитимности, необходим переход к действительным стратегическим проработкам.

Вместе с тем, такой тип практик, какой представлен в данной статье, *не заменяет* работ по “стратегическому планированию” (включая традиционные SWOT-анализы, прописывание миссий, аудит-управлений и оценку ресурсов, построение трехсекторальных партнерств и т.п.), которые сегодня проводятся в городах и регионах страны в рамках различных проектов. Все указанные работы могут иметь смысл, быть эффективными и повышать квалификацию служащих. В то же время, как нам представляется, указанные практики инструментально и технологически “перегружены” и, зачастую, подменяют стратегические оценки, установки и содержательные задания стратегических представлений простейшими процедурами и формальным следованием западным партнерам этой планировочной деятельности.

Естественно, что как “технология” создания таких партнерств, так и содержательное обеспечение указанных типов проектов и практик институционального развития требуют специального анализа и рассмотрения.

Литература

1 Соколенко С.І. *Глобалізація і економіка України*. – К.: Логос, 1999. – 568 с., Білорус О.Г. (и др.). *Глобалізація і безпека розвитку*. – К., 2001. – 732 с., Долишний М.И., Козориз М.А. *Влияние глобализации на стратегию развития регионов Украины* // Бюл. о приватизации. – № 1. – 2001. – С.34–38, Буркинский Б.В.. Молина Е.В. *Региональное экономичес-кое развитие в контексте процессов глобализации* // Соц. экономика. –
№ 1–2. – 2004. – С.153-163; Cox, K.R. (Ed.). (1997). *Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local*. New York: Guilford; Goldsmith, M., and Klausen K. (Eds.). (1997). *Local Authorities and European Integration.* London, Edward Arnold; Brenner, N. (1998). *Global cities, glocal states: global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe*. Review of International Political Economy. # 5(1), pp. 1-38; Knox, P. and Taylor P. (Eds.). (1995). *World Cities in a world system*. Cambridge: Cambridge University Press; Le Galès, P. (1993).

Politique Urbaine et Développement Locale. Paris : L'Harmattan ; Le Galès, P. and Mawson, J. (1994). *Management Innovations in Urban Policy: Lessons from France*. Luton: Local Government Management Board; Logan, J. and Molotch, H. (1987). *Urban Fortunes: The Political Economy of Place*. London: University of California Press и многие другие.

2 Кочетов Є. *Глобальный мир: проблемы его постижения и выхода на новую модель* // Общество и экономика. – 2000. – № 11–12. С.19-30; Scott, A.J. (1998). *Regions and the World Economy: The Coming Shape of Global Production, Competition, and Political Order*. Oxford: Oxford University Press.

3. См., например, дискуссию школы Валлерстайна о роли идеологии либерализма в идеологической гегемонии и построении глобальной системы управления у Томаса Брауна: Brown, Thomas Ford. (1997). *Ideological Hegemony and Global Governance*. Journal of World-Systems Research, Vol. 3, No. 2 (Spring 1997), pp.250–258.

4. Stehr, Nico. (1994). *Knowledge Societies*. London: Sage.

5. Анализ перспектив создания глобального общества информации и выработка стратегических рекомендаций для США была выполнена группой под руководством Майкла Пората еще в середине 1970-х гг. См. Porat, M. (1977). *The Information Economy: Definition and Measurement*. US Government Printing Office. Washington, D.C.

6. См. например: Rubenson K.and H.G. Schuetze (Eds.). (2000). *Transition to the Knowledge Economy*. Vancouver: UBC Institute for European Studies; Sheehan, P. and Tegart, G. (Eds). (1998). *Working for the Future: Technology and Employment in the Global Knowledge Economy*. Melbourne: Victoria University Press: Lundvall, B.-Å. and Johnson, B. (1994). *The Learning Economy*. Journal of Industry Studies, 1 (2), pp. 23–42.

7. См. Лиссабонскую стратегию Европейского Сообщества и др. документы, а также теоретические дискуссии: Agnew, John. (2001). *The New Global Economy: Time-Space Compression, Geopolitics, and Global Uneven Development*. Journal of World-Systems Research, Vol. 7, No. 2, Fall, pp. 133–154.

8. Коврига А.В. *Вызовы глобализации: "борьба" за институционализацию условий развития глобального капитализма*/ Матеріали 3-й міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції. *Сучасні проблеми гуманізації та гармонізації управління*.– Х.– 2002.–С.18–19.

См. также анализ теоретических основ и идеологий используемых в институциональных практиках и процессах формирования инфра-

структур “инновационной экономики”: Коврига А.В. *Инновационная экономика: инфраструктурная революция и институциональные условия глобального капитализма*//Экономические инновации. Выпуск 17: Структурные и институциональные преобразования современной экономики. Сборник научных работ. – Одесса. – 2003. – С.51–60. См. также американские обзоры международной практики: Fujita, M., Krugman P.R., and Venables A.J. (1998). *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*. Cambridge MA: MIT Press.

9. См., например, обзор факторов, влияющих на решения о дислокации предприятий транснациональных корпораций: UNCTAD, *World Investment Report*,1998.

10. *New transatlantic war – on accounting: Battle over international standards threatens convergence*. Financial Times. March 10, 2005, p. 14.

11. Maskell, P. & Malmberg, A. (1999). *The Competitiveness of Firms and Regions*. European Urban and Regional Studies. Issue 6, No. 1, pp. 9–25; Hudson, R. (1999). *The Learning Economy, The Learning Firm and the Learning Region*. European Urban and Regional Studies. Issue 6, No. 1, pp. 59–72.

12. См. результаты масштабного исследования о формировании “транснационального класса” “бизнеса мирового класса” и условий деятельности “мирового класса” который был проведен в 90-е годыгруппой известного профессора Гарвардского университета Розабетт Мосс Кантер: Kanter R. M. (1995). *World Class: Thriving Locally in the Global Economy*. New York: Simon & Schuster.

13. См. оценку “неэквивалетных обменов” в рамках мировой системы капитализма работах Иммануила Валерстайна, Модельского и др.: Wallerstein, Immanuel. (1995). *The Modern World-System and Evolution*. Journal of World-Systems Research, Vol. 1, No. 19, pp.1–15; Modelski, G. and W. Thompson. (1996). *Leading Sectors and World Powers: The Coevolution of Global Economics and Politics*. Columbia SC: University of South Carolina Press.

14. См. анализ глобальных преимуществ Гонконга, которые в последние десятилетия XX века целенаправлено усиливались и развивались в результате реализации современных политик развития: Enright, M., Scott, E. and Dodwell, D. (1997). *The Hong Kong Advantage*. Hong Kong: Oxford University Press.

15. Maskell, P. and Malmberg, A. (1999). *The Competitiveness of Firms and Regions*. European Urban and Regional Studies. # 6 (1), pp. 9–25;

Martin, R. (1999). *The new "geographical turn" in economics: some critical reflections.* Cambridge Journal of Economics, 23, x, 65-91.

16. См. оценку возможностей повышения конкурентоспособности стран, городов и регионов на основе смены теоретических представлений, которой аргументирует гарвардский профессор, Майкл Портер: Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations.* Harvard Business School Press.

17. Об институциональной роли профессий в политэкономическом развитии и накоплении знаний в контексте современной экономики см. концепцию изложенную нами в 2001 г.: А.Коврига, Ш.Вайман. *Построение институтов профессионализации государственного сектора в посткоммунистических государствах. // Политико-административные отношения: кто стоит у власти?:* Пер. с англ. / Под ред. Т. Верхейна.– М.: Права человека. – 2001. – С.407–459.

18. Общий анализ состояния городского управления в Украине и его институционального обеспечения см. в: Kovryga O. (2001). *Urban Management and Local Government as New Institutions in the New Ukraine*. International Journal of Public Administration, Vol. 24, No. 2, pp. 163–178.

19. См. например, представление о глобальных эпистемических сообществах и их роли в производстве и существовании знания в современном мире: Коврига А.В. *Исследования политики и управления в строительстве постсоветских обществ и государств: проблемы институционализации*. Ст. первая: *Контекст и принципиальные задачи в Украине* // Социальная экономика. – 2001. – № 3–4. – С. 197–213, а также ст. Томаса Скотта: Schott, Thomas. (1993). *World science: globalization of institutions and participation*. Science, Technology, & Human Values, No.18, pp.196-208.

20. См. об изменившихся условиях и требованиях к образованию и подготовке для успешного развития в XXI в.: Reich, R. (1991). *Work of Nations - Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism*, Simon Schuster; Foray, D. and Lundvall, B.-Å. (eds.). (1996). *Employment and growth in the knowledge-based economy*, OECD Documents, OECD, Paris.

21. О тенденциях развития глобальных рынков труда и требованиях к институциональной политике в сфере образования и политэкономии профессий см.: Коврига А.В. *Рынок труда в XXI веке: исторический институционализм против экономического функционализма//* Регіон. перспективи.– 2002. – № 3–4 (22–23). – С.24–29.

22. Анализ радикальной трансформации условий динамики обращения знаний в обществе см. в: Albrow, Martin and Elizabeth King. (Eds.). (1981). *Globalization, Knowledge and Society*. London: Sage Publications.

23. Создание системных условий для кадрового обеспечения стратегических задач является, пожалуй, одной из наиболее сложных и малопроработанных проблем, с которыми столкнулись практически все страны переходной экономики. Данная ситуация и возможные подходы к её стратегическому разрешению были проанализированы в работе международной группы экспертов стран Восточной Европы, созданной по нашей инициативе в 1997–1998 гг. См.: Kovriga A. *The Challenge of Central and Eastern European Local Executives Development: A Working Group Initiative*//Jabes Jak (ed.). Public Administration and Social Policies in Central and Eastern Europe. – Prague: Charles University. – 1998. – Pp. 383–390.

24. См. трактовку Бенгтом-Акё Лундвалом современной глобальной экономики как "образовательной экономики": Lundvall, Bengt-Åke. (2002). *The Learning Economy: Challenges for Economic Theory and Policy*. In Geoffrey M. Hodgson *A Modern Reader in Institutional and Evolutionary Economics: Key Concepts*. Cheltenham UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar, pp.26-47. Бенгт-Акё Лундвал в конце 1990-х гг. служил заместителем директора Департамента науки и исследований в OECD. См. также:
Hudson, R. (1999). *The Learning Economy, The Learning Firm and the Learning Region*. European Urban and Regional Studies. # 6 (1), pp. 59–72; Maskell, P. and Malmberg, A. (1999). *The Competitiveness of Firms and Regions*. European Urban and Regional Studies. # 6 (1), pp. 9–25; Morgan, K. (1997). *The learning region: Institutions, innovation and regional renewal.* Regional Studies. # 31 (5), pp. 491–504; Asheim, B. T. (2001). *Learning regions as development coalitions: Partnership as governance in European workfare states? Concepts and Transformation*, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam-Philadelpia. # 6 (1), pp. 73–101.

25. О содержании и смысле идеи партнерства в современном мире см. наши ранние публикации: Коврига А.В. *Идея «партнерства» в контексте институционального развития украинского общества и государства: культурно-историческое и организационно-техническое значение*. Ст. первая. *Введение в ситуацию и предварительная постановка проблемы*// Социальная экономика. – 2001. – № 1. – С. 69–91; Ков-

рига А.В. *Идея «партнерства» в контексте институционального развития украинского общества и государства: культурно-историческое и организационно-техническое значение*. Ст. вторая: *Организационно-управленческий и политэкономический смысл и возможности "партнерства"*. Часть I. *Конституциональные компоненты и институциональные основания отношений партнерства в Соединенных Штатах Америки*// Социальная экономика. – 2001. – № 2.– С.60–97; Задорожный Г.В., Коврига А.В., Смоловик В.В. *Культурно-исторический смысл и практическое значение социального партнерства для Украины* // Социальная экономика. – 2001. – № 1. – С. 63–68.

В.О.Ільганаєва

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Пріоритетом державної політики є суспільна злагода, котра будується на принципах демократизму, прозорості дій влади, довіри населення, безперешкодного доступу до інформації, соціокультурної привабливості селищ та міст України для використання національного людського потенціалу та впровадження інноваційних соціальних технологій.

На сучасному етапі незначна кількість людей погоджується жити у місцях з недостатньо розвинутою мережею громадських закладів та неякісною сферою послуг. Відсутність інформації або малодоступність до неї зводять нанівець намагання держави покращити умови національної та культурної ідентифікації, дати людям достатні можливості жити, працювати, виховувати дітей, відпочивати, займатися бізнесом у своїй місцевості. Більшість цих проблем у цивілізаційно-розвинутих країнах світу вирішується завдяки інформатизації суспільного життя. Сучасні інформаційні системи стали еліксиром місцевого економічного та культурного розвитку.

На перехресті нових можливостей сьогодні стоять масові (публічні) бібліотеки. Перш за все їх позиція обумовлюється традиційними соціальними завданнями щодо збору, збереження, розповсюдження документального (писемного) суспільного ресурсу, а тепер ще й генерацією та розповсюдженням електронного інформаційного ресурсу

завдяки Інтернету. Публічні бібліотеки в усьому світі розглядаються як центри інформації та освіти громади. Важливо, що вони за допомогою on-line обслуговування можуть задовольнити потреби громади в інформації, включаючи історичний пласт інформації, навколишнього середовища, освіти, електронного врядування тощо.

Створення умов для реалізації бібліотекою її соціальних функцій скеровано на зменшення різниці між інформаційно багатими та інформаційно бідними шаблями суспільства. Зрозуміло, що виконання завдань інформатизації масових та шкільних бібліотек у Харківському регіоні потребує вирішення низки питань щодо змісту діяльності мережі цих бібліотек, їх взаємодії з іншими структурами, у тому числі із закладами освіти, створення та поповнення фондів, а також присутності у віртуальному середовищі, професійної підготовки кадрів для бібліотек. Сьогодні у Харківському регіоні працює майже 631 масова сільська, 27 центральних районних, 7 міських та 3 обласних бібліотеки. Така потужна бібліотечна мережа має бути готовою пропонувати нові та інноваційні види і форми інформаційного обслуговування, допомагати громадянам успішно досягати їх особистих цілей у мінливому світі та робити внесок у взаємопов'язане суспільство та економіку України.

В інноваційних технологіях навчання важлива роль належить шкільним бібліотекам, які є місцем доступу до інформації. Захищаючи та забезпечуючи демократичне залучення, шкільна бібліотека зосереджується на групах з особливими потребами, тобто на учнях та вчителях, і сприяє підготовці майбутніх високосвідомих громадян. Але потенційна роль шкільних бібліотек у здійсненні реформи освіти просто ігнорується. Необхідно вирішити проблеми, що перешкоджають ефективному розвитку шкільних бібліотек. Перепони розділяють шкільні бібліотеки одну від одної, ізолюють їх від соціальних партнерів: педагогічних колективів, батьків, органів управління освітою, закладів культури, у тому числі публічних бібліотек.

Для забезпечення доступу учнів, їх батьків і вчителів м. Харкова та Харківської області до різнопланової інформації, надання широких можливостей для формування інформаційної культури необхідно підтримувати роль шкільних бібліотек в інформаційній інфраструктурі міста та області, забезпечити нерозривний зв'язок навчання з різноманітними сучасними джерелами інформації – від книги до Інтернету. На сьогодні 942 заклади середньої освіти регіону не мають змоги використовувати

потужний інформаційних потенціал регіону та світу, зокрема освітньо-методичний.

Органи місцевого самоврядування та громадські організації Харківського регіону опікуються пошуками можливостей щодо поліпшення економічної бази та стану зайнятості населення. В реалізації цих принципів і завдань головним стає інформаційний ресурс соціальної інфраструктури регіону.

Інформаційні системи, освітні структури, документальні бібліотечні масиви створюють необхідну соціально-ресурсну базу для розвитку регіону. Для актуалізації цього процесу потрібен певний рівень інформаційно-технологічного оснащення спеціальних структур, призначених для створення умов соціокультурного розвитку регіону.

За умов обмеженого фінансування соціальної інфраструктури регіону відсутня можливість одночасного, в цілому обсягу переоснащення інформаційно-технологічної бази діяльності інфраструктурних організацій освіти, бібліотек, науково-дослідних установ, підприємств та організацій. Тому сучасна світова практика показала, що у такій ситуації ефективним є проектний підхід. Для вирішення важливих завдань розвитку регіону необхідна розробка серії проектів, котрі ранжувалися за значущістю, вартістю і строком реалізації.

Нова місія шкільної бібліотеки потребує певних ефективних заходів. Враховуючи що її книжковий фонд – це в основному підручники, вважаємо не першочерговою необхідність автоматизації бібліотечних процесів. Шкільна бібліотека як інформаційно-освітній центр дозволяє набувати знання, придбавати вміння та навички, необхідні кожній людині для продовження безперервної освіти та самоосвіти протягом життя.

Відсутність структурованих електронних ресурсів з проблем освіти, виховання, дозвілля, молоді, спадковості національно-культурних цінностей викликає необхідність цілеспрямованої діяльності з організації власних електронних ресурсів, представлення їх на рівні регіональної, національної та глобальної інформаційної мережі, формування засобів ефективного пошуку інформації.

У кожній школі є свої навчально-педагогічні розробки, які мають бути введені до інформаційного обігу. Шкільним бібліотекам бракує можливостей для оперативного задоволення відповідною інформацією вчителів, учнів та їх батьків. В існуючому інформаційному просторі України відсутні необхідні засоби для орієнтації в інформаційних електронних ресурсах з питань освіти. Крім того, використання Інтернет-

ресурсів значно поширює можливості для привабливості навчального процесу. Тому виникає потреба створення навігаційного інструментарію доступу та використання освітніх електронних ресурсів.

У регіоні існує проблема продовження конструктивної діяльності щодо підтримки бібліотек освітніх закладів та масових сільських, об'єднання зусиль бібліотек різних типів та видів, які зацікавлені у позитивному розвитку регіону і готові до співпраці на основі базових цінностей відкритого суспільства, представлення їм додаткових ресурсів для подальшого вдосконалення.

Інноваційна політика має бути скерована на отримання стійкого поступового розвитку в досягненні очікуваних результатів у вигляді якісних змін у діяльності соціальних організацій, їх продуктів матеріального чи духовного культурного характеру, властивостях соціального та природного середовища.

Інноваційна політика по відношенню до інформаційної інфраструктури регіону в її бібліотечному секторі передбачає врахування визначеного наукою бачення стратегій її розвитку як соціально-комунікативної структури. Інформаційний системно - мережевий рівень організації діяльності сучасних бібліотек, мультимедійні технології та інформаційні супермагістралі з використанням супутникового зв'язку створили передумови для виникнення уяви про електронну бібліотеку (ЕБ). Вона стає стратегічним орієнтиром у формуванні національної та регіональної інноваційної політики в галузі інформаційного забезпечення освіти, науки, промисловості тощо. Наслідками управлінських дій, спрямованих на зміни у бібліотеках, є таке:

• реорганізація усієї системи довідково-інформаційного обслуговування з урахуванням вимог, що формуються під впливом соціально-політичних та економічних перетворень в Україні;

• скорочення витрат на пошук, отримання інформації, необхідної для процесу навчання та виховання;

• формування позитивного образу регіону;

• підвищення рівня партнерської взаємодії бібліотекарів та користувачів у процесі задоволення інформаційних потреб, вихованні нових зразків поведінки у суспільному житті.

Головним напрямком здійснення державно-громадського регулювання за нових умов є формування обмеженої кількості цільових програм.

Водночас треба підвищувати інноваційну сприятливість бібліотечно–інформаційного сектору регіону як важливих пунктів соціально-

культурного розвитку. Створення єдиного інформаційного простору Харківської області. На шляху досягнення стратегічного орієнтиру пріоритетними на найближчий час стають програмно-проектні дії по комп'ютеризації бібліотек області (переважно шкільних і сільських) та створення умов корпоративної діяльності у бібліотечно-інформаційній сфері. Виконання заходів, реалізація цільових програм та проектів сприятиме формуванню техніко-технологічної бази інноваційного розвитку районів області на базі використання інформаційно-когнітивного потенціалу Харкова та Харківської області. Діяльність оновленої бібліотеки як культурного, освітнього, інформаційного центру дасть такі можливості:

• досягти якісно нового рівня задоволення універсальних інформаційних потреб суспільства в інтересах розвитку освіти, культури районів;

• здійснювати інформаційне супроводження процесу реформування освіти;

• зміцнити соціокультурну привабливість районів для інвестування інтелектуального і фінансового потенціалу у сільські райони;

• забезпечити належний доступ до суспільно-значущої інформації;

• покращити використання інформаційно-когнітивного потенціалу Харківського регіону для вирішення завдань гармонізації культурного середовища;

• сприяти формуванню позитивного іміджу місцевостей Харківського регіону у національному інформаційному просторі

В.Д.Шипулін
Н.П.Тріпутіна

ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК МОГУТНІЙ ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ВЕЛИКОГО МІСТА

Зараз найбільш розвинені країни світу знаходяться на завершальній стадії індустріального етапу розвитку суспільства і переходу до наступного, *інформаційного*. В Україні цей процес називається *інформатизацією*. Рівень інформатизації суспільства виступає як один з найважливіших показників його економічної та інтелектуальної розвиненості. Сама ж інформатизація суспільства – це комплексна програма, що вміщує значну кількість взаємопов'язаних досліджень і розробок: від

створення сучасної елементної комп'ютерної бази і засобів зв'язку до технології побудови прикладних *інформаційно-обчислювальних систем*. Світовий досвід свідчить про нагальну потребу у застосуванні сучасних наукових та інформаційно-технологічних засобів супроводжування управлінських рішень, що дозволяє раціоналізувати управлінську діяльність, ефективно прораховувати її найближчі та більш віддалені економічні й соціальні наслідки, своєчасно передбачати негативні результати та оперативно реагувати на них, стимулювати позитивні тенденції за бажаним напрямком.

Серед інформаційних систем особливо виокремлюються *геоінформаційні* системи (ГІС) – автоматизовані інформаційні системи, призначені для обробки просторово-часових даних, основою інтеграції яких служить географічна інформація.

ГІС-технології поєднують традиційні операції роботи з базами даних такі як запрос і статистичний аналіз, з перевагами повноцінної візуалізації і географічного (просторового) аналізу, який надає карта. Ці функції відрізняють ГІС від інших інформаційних систем і забезпечують унікальні можливості для її застосування у вирішенні широкого спектру завдань, пов'язаних з аналізом і прогнозом явищ та подій навколишнього світу, з усвідомленням і виділенням головних факторів і причин, а також очікуваних наслідків, з плануванням стратегічних рішень та можливих наслідків їх прийняття.

В основу ГІС первісно покладено принцип інтеграції. Оскільки кожний об'єкт, процес, явище, подія мають своє місце у просторі, свою географічну "прив'язку", то саме *просторові* стосунки дають нам змогу побудувати загальну картину реальності, впорядкувати наявні дані, привести їх до зручного для усвідомлення вигляду та аналізу. Завдяки універсальності своєї природи і інтегральній спрямованості, просторово прив'язана інформація виступає ключовим елементом прийняття рішень.

Однією з властивостей всюдисущої природи географічної (просторово прив'язаної) інформації є та обставина, що хоча люди можуть застосовувати її для вирішення безлічі різноманітних завдань, сама інформація так само, як і методи її узагальнення та аналізу, залишається тією ж. Тобто, спираючись на ту саму базу даних, за допомогою тих самих програм можна вирішувати різногалузеві і різноспрямовані завдання. ГІС притаманні унікальні якості, котрі можна назвати перехресним баченням – можливість комплексного врахування культурного, фізичного, екологічного, соціально-економічного та інженерно-

технічного ландшафтів. Їх застосування дозволяє також поєднати дослідження сучасного "зрізу" цих ландшафтів з їх ретроспективним і геоморфологічним на базі новітніх технологій аналізом, включаючи аерокосмічні спостереження. Такий комплексний аналіз дозволяє уникнути багатьох прорахунків при створенні будь-яких ф'ючерсних проектів, приймати більш обґрунтовані та більш ефективні рішення.

ГІС зберігає інформацію про реальний світ у вигляді набору тематичних шарів, поєднаних на основі географічного положення. Процес застосування ГІС можна умовно порівняти з процесом приготування пирога, в якому кожний "поверх" намащено різною за смаком начинкою. Нашарувавши кілька певних "поверхів" із заданими смаками, ми можемо отримати бажаний ефект, причому користувач має змогу оперативно варіювати ці шари залежно від поставленого завдання. При потребі цю картографовану інформацію можна легко доповнювати будь-якою статистичною та структурованою інформацією, фотографіями об'єктів або зображенням їх тривимірних моделей. Цей простий, але дуже гнучкий підхід довів свою цінність при вирішенні різноманітних реальних завдань: для відстеження пересування транспортних засобів і матеріалів, детального відображення реальної обстановки та планованих заходів, моделювання певних ситуацій тощо.

Основними напрямками застосування ГІС в муніципальній сфері можна вважати такі:

1. Інформатизація управлінської діяльності органів місцевого самоврядування.
2. Інформатизація фінансово-кредитної діяльності.
3. Інформаційна підтримка керування майном.
4. Інформаційна підтримка керування споживчим ринком.
5. Інформатизація процесів соціального розвитку території.
6. Інформатизація процесів містобудування.
7. Інформаційна підтримка керування міським комунальним господарством.
8. Інформаційна підтримка правоохоронних органів.

За допомогою ГІС керуючі органи можуть *робити просторові запити та проводити аналіз*. ГІС допомагає скоротити термін отримання відповідей на запити користувачів: виявляти, наприклад, території, придатні для планованих заходів; виявляти взаємозв'язки між різними параметрами (ґрунтами, кліматом, розташуванням промислових підпри-

ємств та захворюванням місцевого населення на певні хвороби), виявляти місця розриву електромереж або водогонів тощо.

За допомогою ГІС можна *поліпшити інтеграцію всередині організації*. ГІС дає змогу вдосконалити управління власною організацією, її ресурсами на основі географічного об'єднання наявних даних і можливості їх спільного використання та узгодженої модифікації різними підрозділами. Можливість спільного користування базою даних, її постійного нарощування та виправлення різними структурними підрозділами дозволяє значно підвищити ефективність роботи як кожного з них, так і організації в цілому. Так, структура, що займається інженерними комунікаціями, може чітко спланувати ремонтні та профілактичні роботи, починаючи з отримання повної інформації та відображення на екрані монітора (або в паперовій копії) відповідних ділянок (наприклад, водогону) і закінчуючи автоматичним визначенням жителів, на яких ці роботи впливають, та повідомленням їх про термін передбачуваного відключення або перебоїв у водопостачанні. Застосування ГІС могло б, нарешті, запобігти тій традиційній ситуації, коли на другий день після відновлення пошкодженого при ліквідації чергових водогінних "гейзерів" асфальтового покриття з'являється ударна бригада і знов його руйнує на вимогу служби водовідведення або електропостачання.

ГІС сприяє *прийняттю більш обґрунтованих рішень*, бо вже доведено, що краща інформованість дозволяє прийняти оптимальне рішення. Вони допомагають прискорити процедури прийняття рішень та підвищити їх ефективність, забезпечуючи відповіді на запити і функції аналізу просторових даних, подання результатів аналізу в наочному та зручному для сприйняття вигляді. ГІС може забезпечувати різноманітною інформацією органи планування, структури, які розглядають територіальні конфлікти, визначають оптимальні (з різних точок зору та за різними критеріями) місця розміщення об'єктів тощо. Потрібна для прийняття рішень інформація може бути подана у лаконічній картографічній формі і доповнена текстовими поясненнями, графіками, діаграмами. Володіння доступною для сприйняття та узагальнення інформацією *дозволяє відповідальним працівникам зосередити свої зусилля на пошуку рішення*, не витрачаючи зайвого часу на збирання та усвідомлення різнорідних даних. Можна досить швидко розглянути кілька варіантів рішення і обрати найбільш ефективний.

ГІС дозволяє зробити набагато *простішим і гнучкішим процес створення карт*, ніж це було при застосуванні традиційних методів

ручного та автоматичного картографування. Бази даних, на які спирається ГІС, у будь який час можуть бути доповнені новими даними, а ті що є коректувати в міру необхідності.

Справді невичерпні, а де в чому ще й не визначені можливості ГІС – технологій, роблять їх на сьогодні найуніверсальнішим і найдосконалішим інструментом управління функціонуванням й розвитком великого міста.

Література

1. Гохман В.С. По пути пространственной интеграции// Arc Review. – 2004. – № 1.

2. Методические указания к работе в обучающей системе «Представление Arc View DIS» / Под ред. В.Д. Шипулина. – Х.: ХГАГХ, 2002. – 96 с.

3. Харків-350. Історія, сучасність, стратегія розвитку: Іст.- екон. огляд. – Х.: Золоті сторінки, 2004. – 320 с.

4. Шипулин В.Д., Трипутина Н.П., Патракеев И.М. Использование ГИСтехнологий для диахронно-генетического анализа территории Харькова// Коммунальное хозяйство городов: Науч.- техн. сб.– К., 2004. – № 57. – С.267 – 276.

О.В. Кравченко

КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ ХАРКОВА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЗМІН МІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Виникнення та стрімкий розвиток Харкова відіграли неабияку роль у національно-культурному розвитку України. Упродовж своєї 350 – річної історії місто не раз ставало центром культурних процесів, які мали не тільки регіональне значення, а, певною мірою визначали тенденції духовних, економічних, соціальних змін в українському суспільстві. Розбудова міста, підвищення його адміністративно-політичного і культурного статусу та стрімка урбанізація Слобожанщини призвели до трансформації побутових, громадських, господарчих, релігійних та мовних традицій її населення у своєрідний тип культури, що до сьогодні визначає специфіку регіону і є невід'ємною складовою полікультурного простору сучасної України

Зміст процесу урбанізації полягає не стільки у збільшенні розмірів міст та чисельності їх населення, скільки у формуванні певного стилю життя, що визначається поняттям “міська культура”. Місто з давніх часів асоціюється з нормами і принципами цивілізації: штучно упорядкованого життєвого середовища, яке продукує відповідні форми духовності та певні соціальні стандарти. Приналежність до міської громади передбачає якісно інший, у порівнянні з мешканцями села, культурний статус. Опозиція “місто-село” є визначальною у формуванні міських традицій. Село завжди було джерелом поповнення міського населення. Разом з тим подолання “селянськості” у поведінці, мові, побуті стало культурною стратегією мігрантів, для яких зміна місця проживання означала зміну способу життя, що, безумовно, відбивалось на стилі мислення та особливостях світосприйняття.

Міська культура є динамічним образом цивілізації. Економічна, політична, соціальна плинність міського життя парадоксальним чином забезпечує його культурну континуальність: формування і успадкування стійких життєвих стереотипів, притаманних мешканцям конкретного міста. Місто є найбільш очевидним втіленням фундаментальної історичної антиномії "традиція – новація". Міські кордони окреслюють простір змін, визначаючи місце концентрації діяльності людини, що переслідує певні цілі. Звідси – розмаїття культурних стратегій як одна з особливостей міського способу життєдіяльності. Це, своєю чергою, є основою для вибору, що обумовлює індивідуальну свободу городянина. З іншого боку, швидкоплинність культурних процесів у місті викликає потребу у формуванні власного мікросередовища як осередка стабільності. Схожість принципів існування численних міських субкультур утворює основу для формування особливої, міського типу, традиційності.

Місто – це перш за все місце перебування, місце пошуку, а не існування. Стабільність родових зв’язків тут витискується тимчасовими сусідськими або професійними стосунками. На відміну від сільської громади, яка живе за традицією, міська громада традицію вибудовує і намагається її утримувати. На відміну від мінливого розмаїття міської культури, традиційна сільська культура етнічно визначена, психологічно консервативна, соціально однорідна та стійка до будь-яких історичних новацій. Як наслідок – органічність життєвого укладу селян з притаманною йому невимушеністю у стосунках, емоційною щирістю, ментальною урівноваженістю, які на побутовому рівні сприймаються міськими мешканцями ностальгічно-ідеалістично. Міське середовище,

навпаки з його комунікативною диференційованістю, субкультурною строкатістю, складністю соціальної стратифікації, соціально-психологічною напруженістю – є символом культурної модернізації. Багато у чому така різниця обумовлена відмінністю просторово-часових складових свідомості того культурно-природного ландшафту, де триває життя селянина та мешканця міста.

Поняття "ландшафт" на елементарному рівні сприйняття означає місцевість, тобто певне природне середовище, яке сприймається людиною як потенційно або реально актуальний для неї простір. Фіксація фізичних характеристик тієї чи іншої місцевості є способом орієнтації та самовизначення людини у просторі, що є потребою нашої свідомості. Водночас це є і початком осмислення ландшафту шляхом виділення і ціннісної ієрархізації його складових та наступного встановлення семантичних зв'язків між ними. Будь-яке засвоєне людиною природне середовище є диференційованим відповідно до її ментальних настанов та реальної практики і стає, фактично, просторовим образом культури. Притаманна йому полісемантичність відбиває синтетичну розмаїтість природної складової ландшафту і соціально – культурних практик. На відміну від майже відкритих культурних меж сільських поселень, чітко визначені кордони міст утворюють необхідні передумови для сприйняття міського простору як особливого знакового комплексу, який втілює фундаментальну просторову опозицію "центр – периферія".

Місто, завдяки своїй семантичній наповненості та значущості, цілком закономірно стало однією з домінант історико-культурного ландшафту людства. Зважаючи на своєрідну "природу" міста, його можна розглядати як культурно конструйований простір, цілісне матеріально-духовне утворення, організуючим ядром якого є об'єкти, що найбільш повно втілюють уявлення місцевих жителів про цінності. Отже, топографія міста – це свого роду культурний код, що відображає діапазон культурної пам'яті городян та обумовлює стиль їх життя. Місто – це не стільки споруди та інфраструктура, як стосунки та відносини між людьми, віддзеркалення їх внутрішнього світу, тому міська культура може розглядатись як результат просторово-часового моделювання духовної компоненти культурного ландшафту. Інші його складові: (природна, техногенна, комунікативна, топонімічна) забезпечують динаміку міської культури. Отже, місто зберігає свою унікальність доки зберігається його духовний ландшафт – квінтесенція міської культурної традиції. Найбільш адекватною культурній сутності міста формою його

презентації є образ, який вибудовується на основі матеріальних форм міської культури. Образні характеристики міст відповідають їх місії у творенні культурної мапи країн та регіонів і стають незамінним чинником самоідентифікації городян.

Етапи формування культурного ландшафту Харкова позначені змінами його образів, що відображають значимість тих чи інших складових міської культури. Від появи перших слобідських поселень і до кінця XVIII ст. – це фортеця, а згодом – полкове козацьке містечко. З огляду на досить символічне військове значення самих фортифікаційних споруд, найважливішою місією міста була економічна та культурна колонізація краю. Тривалий час Харків визначав символічний кордон цивілізації: він був своєрідним орієнтиром у демографічній, соціальній, господарчій "культивації" Дикого поля. Намісництво для харків'ян – це не тільки офіційне визначення адміністративно-політичного статусу міста, а й ментальна категорія, що характеризує стиль життя. Переважною частиною мешканців міста були "військові обиватели", для яких земля – перш за все простір для пересування: чумацький шлях тут з'явився раніше ніж власне кріпость (1. С.30). Саме тоді закладались характерні риси місцевого життєвого укладу: відносна демократичність соціально-культурного устрою, релігійна терпимість, з одного боку, підприємницький прагматизм та соціальний конформізм, з іншого. Це пов'язано і з ментальними традиціями переселенців, і з правовими та економічними особливостями їх облаштування на нових землях. Зчеплення української ментальності з російськими політичними традиціями дало своєрідні сходи у вигляді байдужості населення до проблем "великої" політики та певної недовіри до будь-якої влади. У той же час, налаштованість місцевого населення на зміни знайшла прояв у швидкому розвитку торгівлі. Напрями торговельних шляхів визначили майбутні магістральні вулиці міста. Історія перетворення міста з аванпосту на полкове містечко з напівсільським укладом життя, а згодом на ремісничо-торговельний осередок, позначена появою топографічно визначеного міського центру, що складався з кріпості та території, прилеглої до Успенської церкви, і асоціювався перш за все з місцем розташування військово-адміністративних будівель. Містом "в тесном смысле этого слова" (2. С.42) вважалась територія кріпості. Взагалі протягом першого століття свого існування Харків не мав чітких кордонів – це було скупчення хуторів, епіцентр слобідської земельної окупації. Так само умовно можна говорити і про міську культуру, оскільки переважна частина харків'ян,

обираючи для життя передмістя, лише номінально належала до городян. Тенденції розвитку міста визначали майдани, що стали місцями проведення відомих “великих” харківських ярмарків і відігравали неабияку роль у культурно-психологічній мобілізації населення та формуванні потрібного для становлення міської самосвідомості комунікативного простору (7. С.40)

З кінця XVIII і до початку XX ст. Харків розвивається як регіональний адміністративний центр, що знайшло відображення у зміненні принципів його забудови: за “зразковими” проектами. Міський простір дещо упорядковується регулярним плануванням, але зберігає свої ландшафтні особливості: численні левади, де розташовувались городи та пасовиська, наявність у межах міста значного земельного резерву у вигляді пустирів та боліт, а також чергування стилістично цілісних офіційних архітектурних ансамблів та стихії традиційних мазанок в історичній частині міста (3. С.26). Тривалий час Харків розвивається за рахунок внутрішньої колонізації та міграцій міського населення відповідно до соціального та економічного стану його різних прошарків. Наслідком упорядкування внутрішнього простору міста стало його культурне районування. Упродовж Х1Х століття поступово виявляються характерні риси міського укладу, формується топонімічне та психологічне підґрунтя міських традицій. Слободи поступово об’єднуються у єдину ландшафтну композицію, хоча більшість генеральних планів забудови міста були впроваджені частково або взагалі не реалізовані. В результаті замість столичної монументальності місто отримало еклектичний архітектурний вигляд: представницький центр та досить невиразну житлову периферію. Проте у формуванні нового обличчя Харкова на той час найголовнішу роль відіграло відкриття університету. З його появою місто набуло певної “європейськості”: того рівня змістовної насиченості міського життя, який сприяв перетворенню міста з губернського центру імперії на культурну столицю регіону. Знаковим, з огляду на зміну контексту розвитку міської культури, було розташування університету у колишньому домі губернатора. Топографічне поєднання дзвінниці Успенського собору (втілення амбітності місцевої еліти) та будівлі університету (відображення фундаментальності інтелектуального життя міста) складало змістовне ядро розвитку міської культури упродовж усього XIX ст.

Наприкінці XIX ст. і особливо на початку XX ст. в міру індустріалізації міста та розширення самого поняття міський центр

змінювалася ієрархія його образних складових: міське середовище не лише розбудовується, а й перебудовується, швидко змінюючи культурні акценти. У розмаїтті культових споруд, банків, мануфактур, адміністративних, навчальних, просвітницьких, розважальних закладів, доходних домів та приватних особняків помітними є залізничний вокзал та міський парк у кінці Сумської вулиці, які певний час визначали культурну перспективу міста. Обидва об'єкти моделюють характерну рису міської ментальності: комунікативну відкритість. Відчутне прискорення ритму життя спричинило появу громадського транспорту, новітніх як для свого часу засобів зв'язку, позначилось на інженерному та санітарному благоустрої вулиць, а також на ущільненні їх забудови, особливо у центральній частині міста. Тенденція до зростання техногенної насиченості ландшафту знайшла прояв у тісному сусідстві житлових територій з промисловими районами (5. С.35–40). До адміністративно-освітянського обличчя Харкова додаються риси промислового центру. Помітною стає культурна нерівнозначність міського простору: центр дедалі більше контрастує з міськими окраїнами, а тим більше - з численними пригородами, хоча у перші десятиліття XX ст. знаково-топографічна суперечливість ще не досягла критичного рівня.

Баланс традиційних складових міської культури та новацій змінився на користь останніх упродовж XX ст., особливо починаючи зі "столичного" періоду історії Харкова. Широкомасштабні реконструкції та реалізація новаторських архітектурно-планувальних ідей у 20–30-ті роки. не тільки конструктивістсько прямолінійно урівноважили стилістичне розмаїття міста, а й додали місцевій духовній традиції енергетики революційного ідеалізму (4. С.280–282). У той самий час інтенсивний пошук образу "нового світу" призвів до невиправних топографічних та топонімічних втрат, перш за все через зникнення великої кількості звичних ментальних орієнтирів – культових споруд. Десакралізація історичного центру співпала з появою нової образної домінанти міста – Дому Державної промисловості. Разом з нинішнім майданом Свободи він завдав новий масштаб мілкого ландшафту. Йому відповідали не вузькі вулиці старого Харкова, а простори новобудов: у першу чергу району заводу ХТЗ та житлового масиву "Новий Харків," а згодом Нових домів, Павлового Поля, Салтівки та Олексіївки.

Історичний центр міста поступово перетворюється на знаково периферійну зону, незручну для транспорту, проблемну в інженерному обслуговуванні, яка не сприймається ні як матеріальне втілення міських

традицій, ні навіть у меморіальному контексті. До сьогодні це – арсенал будівельних територій, зона, що провокує перманентне вдосконалення, натуральні декорації для самутвердження місцевих еліт. Поліцентризм як принцип організації міського середовища не отримав у Харкові адекватного втілення: історичний центр втратив свою цілісність, новий центр так її і не отримав.

Культурна місія нового центру міста, як виявилось, полягає у тому, щоб бути центром міських окраїн, місцем колективних маніфестацій – сурогатної форми вияву солідарної активності городян. В міру формування цього ансамблю поступово змінювалась парадигма розвитку міської культури. Креативний соціокультурний сплеск першої третини XX ст. після повоєнної комунальної реанімації змінився на особливо помітну у другій половині століття суспільну стагнацію з притаманною їй диспропорцією культурного розвитку та занепаду міських традицій. Образ Харкова тих часів визначала його освітньо-наукова та промислова інфраструктура: прогресуюча пролетаризація міської культури урівноважувалася сталістю інтелектуального середовища. Органічність та цілісність культурного ландшафту поступово руйнується імперською монументальною декоративністю 50-х років, далі – примітивною демократичністю часів "відлиги", а згодом – масштабністю побутового ощасливлення городян за часів класичного радянського застою (8. С.23–26). Кожен черговий етап спустошення та спрощення міських традицій позначений будівлями, що втілюють політично модні відтінки домінуючої ідеологеми (наприклад, споруди колишнього обкому партії та райкомів, нове приміщення оперного театру). Оригінальність і колорит міського простору поступово знеособлювався у масових забудовах "спальних районів." Сама їх поява є наслідком урбаністичної експансії, притаманної суспільствам індустріального типу, змістом якої є розширення зони впливу міської культури, розповсюдження міських стандартів за межі власне міста.

Незавершеність індустріального проекту у Радянському Союзі мала наслідком недовершеність образу міської культури Харкова 60–80-х років. XX ст. Інтеграція колишніх пригородів та прилеглих до міста територій призвели до принципових зрушень у міському ландшафті: поняття центр і периферія втрачають своє константне значення. Рівноправним учасником просторово-психологічного моделювання міської культури стає колишній кордон – топографічно та змістовно посередня зона – пригород: середовище, що не належить ані місту, ані

селу, тому одночасно зв'язує і розділяє їх. Забудова нових територій не означала їх повноцінного освоєння. Нові міські райони, як і пригороди, так і не стали складовою міста ні функціонально, ні образно. Соціокультурний експеримент з клонування міської традиції завершився частковою або повною втратою її культурно-генетичного коду. Урбаністична колонізація приміських просторів обернулася дезурбанізацією свідомості значної частини городян-колоністів. Пригород – місце тимчасового перебування, зона культурного карантину, сільсько-міське закордоння. Його мешканці утворюють різновид діаспори, одна частина якої – депортовані городяни, які, нудьгуючи за містом, намагаються зберегти його культурно-історичні фантоми; інша частина – рекрутовані до міста аграрії, що репродукують у міському інтер'єрі стереотипи сільського способу життя. Сьогоднішній Харків – територіально-культурний конгломерат , мегаполіс-недобудова, полігон субкультурних метаморфоз, якому не вистачає належного культурного простору для повноцінного розвитку.

Очевидним є пригородний "ренесанс": відродження слобідської ментальності, але у гіпертрофованих формах, які відповідають жорстко-схематичним ландшафтним кістякам Салтівки, Олексіївки, Холодної Гори, Рогані та інших натуральних макетів міст – монументів нездійснених соціальних мрій. Духовну атмосферу останнього десятиліття у місті визначають неоархаїчна консервативність, світоглядна однобокість, зневага до усього, що не вписується у сталу прагматичну систему цінностей, споживацьке ставлення до інфраструктури міста, неприйняття його як просторово-духовної цілісності. Місто опинилося в облозі передмість. Їх тиск відчувається в агресивності сучасної забудови історичного центру, що розчавлює рештки атмосфери міста та витискує привиди комунальної історії навіть із дворів та підворіть. Розірваність комунікативного простору, занедбаність культурного ландшафту, змістовне виродження стереотипів міського способу життя, породжує химери комунального співтовариства, матрицями формування якого стають базари – барикади самоутвердження культурно безпорадних передмість, які генерують енергетику соціальної агресії та є епіцентрами акультурації міських культурних норм. Нове обличчя Харкова – "Барабашка", відомий далеко за межами міста торговельний центр біля станції метро "Академіка Барабашова", ім'я якого абсолютній більшості відвідувачів базару нічого не говорить. Колесо історії зробило оберт: місто відновило свою комерційну першоджерельність, але ціною деформації інших складових культурного образу.

Разом з втратою ландшафтної цілісності місто стрімко втрачає стрижень розвитку – міську традицію. Його історичний центр стає культурним роздоріжжям, "точкою зборки" духовно люмпенізованих окраїн, де здійснюється тусовочний ритуально-історичний "фейсконтроль" на причетність городян до "славетного" минулого міста. Сьогодні це, головним чином, проїжджа частина міста на шляху між спальними, виробничими, торговельними сучасними слободами, невипадково автомобільні "пробки" – найпомітніша риса цієї частини. Зважаючи на швидкоплинність культурних метаморфоз, є підстави для очікування появи нового обличчя міста, яке б відповідало потребам часу та нагадувало про інтелектуально-духовні архетипічні складові його культурного укладу. Йдеться не про реанімацію, а саме про творення сучасного культурного профілю міста. Очевидним є окультурення населення Харкова, стимулювання формування міської свідомості. Така стратегія передбачає збалансування міського середовища, враховуючи сукупність усіх чинників, що забезпечують культурну ідентичність мешканців міста. Але не слід забувати: Харків не тільки демонструє досить своєрідну модель формування міської культури, а й презентує унікальну етно-соціокультурну традицію регіону. Тому будь-які імпортовані моделі регіональної культурної політики так само, як і генеральні плани розбудови міста минулих часів, виявляють свою неефективність. Очевидно, що Харків навряд чи стане показовим майданчиком для реалізації загальнодержавних програм. У той самий час реалізація регіонального гуманітарного потенціалу може стати першим кроком до розробки та втілення принципово нових принципів культурної політики держави.

Література.

1. Багалій Д.І. Історія Слобідської України.– Х. : Основа, 1991.– 256 с.

2. Багалей Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год): Ист. монография. В 2-х т. Т. 1.– Репринт. изд.- Х., 1993.– 572 с.

3. Багалей Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год): Ист. моногр. В 2-х т. Т. 2.– Репринт. изд.– Х., 1993.–982 с.

4. История города Харькова XX столетия/ А.Н.Ярмыш, С.И.Посохов, А.И.Эпштейн и др. – Х. : Фолио; Золотые страницы, 2004.– 686 с.

5. Лейбфрейд А.Ю., Полякова Ю.Ю. Харьков. От крепости до столицы: заметки о старом городе. – Х.: Фолио, 1998.– 335 с.

8. Топографічний опис Харківського намісництва з історичною передмовою// Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: Описово-статистичні джерела. – К., 1991.– С. 15–56.

9. Фомин В.А. Харьков строится.– Х.: Прапор, 1967.– 118 с.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

Н.М.Внукова

ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БАЗИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Фінансова система та бюджет – це найважливіші складові державності. Однією з основних проблем зміцнення фінансової системи України є проблема бюджетів, що формують доходи та витрати не тільки держави, але й регіональних і місцевих органів самоврядування, яка широко обговорюється у засобах масової інформації [1,2 3,4,5,6,9,12].

У Бюджетному кодексі передбачена об'єктивність бюджетного фінансування шляхом формульного підходу до розрахунків трансфертів, на основі яких визначається індекс відносної податкоспроможності територій та норматив планування місцевих видатків з урахуванням соціально-економічних особливостей територій [1], але це не завжди враховує існуючу мережу закладів соціальної інфраструктури, зокрема з охорони здоров'я, що потребує розробки додаткових фінансових індикаторів визначення співвідношення структурного складу соціальних видатків.

Відповідно до ст. 64 Закону України "Про місцеве самоврядування" видатки органів місцевого самоврядування на потреби територіальних громад, їх розмір і цільове призначення визначаються місцевими бюджетами цих громад. Ці видатки поділяються на дві частини: видатки поточного року і видатки бюджету розвитку.

Бюджет Харкова 2003 року особливий, тому що це бюджет розвитку [5]. У бюджеті Червонозаводського району міста Харкова на 2003 рік виділені також кошти на інвестиційні проекти. Поточні видатки

– це видатки, пов'язані з виконанням власних повноважень місцевого самоврядування і делегованих повноважень органів виконавчої влади відповідно до ст. 67 Закону України "Про місцеве самоврядування". Держава повинна фінансувати у повному обсязі здійснення органами місцевого самоврядування наданих законом повноважень органів виконавчої влади, які передбачаються у Державному бюджеті України (гл. 14 Бюджетного кодексу України [3]). Бюджетний кодекс чітко розмежовує державний та місцевий бюджети [1].

Застосування коефіцієнта вирівнювання при обрахунку планових доходів, які враховуються при визначенні трансфертів [3] не завжди, на думку автора, визначає обґрунтований розподіл видатків на виконання делегованих та власних повноважень. Вимогу щодо фіксування обсягу чистого трансферту з Держбюджету на рівні 18%, яка б змінювалась тільки при перерозподілі повноважень між органами державної влади і місцевого самоврядування, не було виконано. Це спокушає центр зменшувати кошти, передбачені для бюджетів самоврядування, що не стимулює їх до нарощування власних фінансових ресурсів [3].

Головними джерелами надходжень до місцевих бюджетів є прибутковий податок з громадян, податок на землю та єдиний податок. На 2003 рік у районах міста Харкова надходженя становили: у Дзержинському – 75,45%, у Червонозаводському – 83,2%. У районах Рівненської області цей показник теж становить 75% [9]. Практично усі райони Тернопільської області стурбовані прогнозами високих показників обсягів майбутніх надходжень прибуткового податку з громадян, який є головним у структурі доходів місцевих бюджетів [13]. Питома вага цього показника і по районах Харкова постійно збільшується, що не покращує добробут населення.

Між іншим, за цих обставин, враховуючи що саме мешканці створюють місцевий бюджет, вони мають залучатися до його обговорення. Наприклад, у Харкові місцева влада активно підтримує практику громадських слухань [5]. Але є й зворотна тенденція: значна частина жителів міста Луцька не обізнана з елементарними речами, які стосуються бюджетного процесу, четверта частина опитаних навіть не знає, що бюджет складається на рік [10].

При формуванні держбюджету центр намагається якомога більше коштів вилучити із місцевих бюджетів. 2003 року така сума по Харкову становить 110 млн грн, тоді як у 2002 році вона дорівнювала тільки 93 млн грн [12]. Система бюджетного регулювання знаходиться у тенетах

міжбюджетних трансфертів, що веде до порушення Мінфіном України своїх зобов'язань щодо субвенцій. На 1 грудня 2002 року борг місту Харкову становив 31 млн грн [12]. Між тим, як стверджують депутати, уряд позбавлений можливості втручання у формування місцевого бюджету [1]. Але практика свідчить, що принципи перерозподілу фінансових ресурсів владні структури досить часто порушують [11], тому на фінансове забезпечення соціальних виплат впливає недонадходження доходів до місцевих бюджетів [6].

Усі цивілізовані країни мають бюджети місцевих влад з розподілом 50 на 50 [4], тоді як у нашій країні значно менша частина залишається у регіоні.

Через те що питома вага місцевих бюджетів не збільшувалась, загальний рівень доходів держави не підвищується [8].

Існуючі соціальні зобов'язання держави вимагають бюджетних витрат (% ВВП країни), які у 2–2,5 рази перевищували фінансові можливості бюджету України, при цьому видатки бюджету на освіту і охорону здоров'я зменшуються [14].

Як видно з табл.1, загальні витрати на освіту майже дорівнюють витратам на охорону здоров'я з перевищенням у 30%. Але більш вражаюча різниця у видатках Державного бюджету на 2005 рік, коли видатки на освіту перевищують видатки на охорону здоров'я у 2,77 рази.

Таблиця 1

Витрати на освіту і охорону здоров'я без власних коштів бюджетних установ України

Показник	Значення показника (% ВВП) за роками:				
	1997	1998	1999	2000	2001
Освіта	5,4	4,5	3,7	3,4	3,4
Охорона здоров'я	4,2	3,5	3,0	2,9	2,7
Співвідношення	1,29	1,29	1,23	1,17	1,26

Рівень диспропорції посилюється і на місцевому рівні. Так у Червонозаводському районі міста Харкова темпи зростання витрат на освіту на 2005 рік складають 19%, а на охорону здоров'я – тільки 13%.

За структурою видатків бюджету Харківської області на 2004 рік органи управління складали 1,5%, а освіта, охорона здоров'я та соціальний захист були теж майже однакові і складали в середньому по

19%. Але постійно недовиконуються статті видатків обласного бюджету на соціальний захист, освіту, охорону здоров'я.

Якщо порівняти співвідношення витрат районних бюджетів міста Харкова на освіту і охорону здоров'я, то вони складають: Фрунзенський район – 1,47, Червонозаводський – 2,06, Дзержинський – 2,49. Як видно, із загального співвідношення щодо бюджетного фінансування при встановлених співвідношеннях, галузь охорони здоров'я недо-фінансовується.

За бюджетом міста Харкова, де в 2003 році на освіту заплановано 3,5 млн грн, а на охорону здоров'я тільки 1,2 млн грн [5], розглянуте співвідношення сягає коефіцієнта 2,92, що більше ніж вдвічі перевищує його за державним бюджетом. Але якщо розглянути дійсну потребу у фінансуванні охорони здоров'я відносно освіти, то її співвідношення має становити 1,6. У 1999 році в бюджеті Харківської області воно дорівнювало 1,58, у 2000 – 1,3. Тобто у Харкові на 2003 рік фінансування охорони здоров'я погіршилося порівняно з Луцьком [10] та Рівним [9], де охорона здоров'я є пріоритетним напрямком фінансування.

З метою сприяння процесу бюджетоутворення у Луцьку Центром муніципальних реформ "Луцьк–1432" за підтримки Програми "Матра" Посольства Нідерландів реалізується проект "Прозорість та ефективність місцевих бюджетів на 2003 рік". За результатами опитування виявлено, що більшість лучан (82%) вважають найбільш пріоритетним фінансування охорони здоров'я, потім житлово-комунального господарства, і тільки 35% – освіти [10].

Частіше за все при обговоренні видатків бюджету пріоритетним є питання освіти, але сьогодні саме витрати на охорону здоров'я мають стати надголовними, враховуючи зміни у складі населення, та його кількості [12]. Якщо не змінити ставлення до охорони здоров'я, то незабаром освітній процес буде гальмуватися відсутністю учнів.

У процесі бюджетного регулювання важливо оптимально обрати форми збалансування кожного бюджету. Від цього залежать фінансові можливості органів місцевого самоврядування, їх прагнення до раціонального і ефективного використання бюджетних коштів, якісного виконання бюджету.

Література

1. БК: гарант прозорішого і об'єктивнішого розподілу видатків // Україна business. – 2001. – № 13. – С.10.

2. Бородюк Н. Де місту брати гроші // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 47.

3. Бюджетний кодекс: чесна гра за чесними правилами // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 18.

4. Від чого залежить "здоров'я" бюджету // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 3. – С.4.

5. Галаур С. Бюджет проти "тіні" // Урядовий кур'єр. –2003. –№ 26. – С.7.

6. Державні фінанси: видатки та надходження // Урядовий кур'єр. – 2002. – 15 берез.

7. Іщенко О. Вибір на користь демократії // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 21. – С.8.

8. Луніна І.О., Короткевич О.В., Вахненко Т.П. Державні фінанси України та їх вплив на економічний розвиток. – К.: Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2000. – 96 с.

9. Омелянчук І. Охрімова свита чи бюджет розвитку? // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 24.

10. Онищук С. Думка лучан: охорона здоров'я – головний пріоритет бюджетного фінансування // Луцький замок. – 2003. – № 5.

11. Полозенко Д.В., Глущенко Ю.А. Міжбюджетні взаємовідносини і регіональні інтереси // Фінанси України. – 2000. – № 11. – С.3–7.

12. Титаренко І. Великі проблеми малого району // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 29. – С.9.

13. Тріпак М., Тимчук О. Бюджетне регулювання в період трансформації міжбюджетних відносин // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка: Сер. Економіка. – 2002. – № 11. – С.67–70.

14. Формування бюджету України та бюджетно-податкова політика у 1999–2001 рр. / Вахненко Т.П., Кваснюк Б.С., Луніна І.О. та ін. – К.: Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2000. – 102 с.

15. Про Державний бюджет на 2005 рік: Закон України // www.rada. kiev.gov.ua.

О.М.Крутій

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Трансформаційні процеси в Україні викликають необхідність розвитку місцевого самоврядування як фундаментального напрямку розвитку української державності. Основними принциповими моментами, які мають бути покладені в основу реформування місцевого самоврядування в Україні, є використання системного підходу і формування нової філософії державного управління – філософії діалогу. Цю проблематику досліджують такі науковці як Братченко С.Л., Буш Г., Ємельянов Ю.Н. та автор статті зокрема.

Реформування місцевого самоврядування має здійснюватися системно, не акцентуючи увагу на вертикальних або горизонтальних власних відносинах. Реальною проблемою теорії та практики розвитку місцевого самоврядування повинно стати конструювання влади як складної багаторівневої системи, адекватної складному сучасному суспільству.

Україна вступає у період прискореного розвитку. Революційні події напередодні Президентських виборів 2004 р., показали, що демократичні форми державного управління країни не відповідають повною мірою демократичному змісту. Це стосується усіх рівнів управлінської структури. Ядром демократичних перетворень у державі є застосування діалогічних форм взаємодії влади та громадськості, розвиток політичної культури учасників діалогу, культури конфлікту. На сучасному етапі Україна потребує зміни ціннісних орієнтацій, усвідомлення та формування особистісних, групових, національних інтересів, утвердження відкритого суспільства.

Ефективність спільної діяльності у сфері державного управління значною мірою залежить від налагодженого діалогу між її учасниками. За зовнішньою простотою діалогу криються надто складні процеси, що сягають усіх сфер суспільної думки і являють собою ту конкретну структуру міжособистісної взаємодії, в якій здійснюються реальні відносини між людьми, у тому числі відношення влади й авторитету.

Спільне вирішення загальних питань державного управління, безпосередній діалог влади та громадян зменшує напругу в суспільстві та сприяє політичній стабілізації. Авторитарне ж нав'язування певних

ідеологічних штампів, готових політичних рішень, відсутність зворотного зв'язку у цій системі демонструє небажання враховувати суспільну думку та реальні інтереси громадян. Тому, якщо громадяни потрібні політичній еліті не лише як електорат, а як та сила, котра буде підтримувати владні дії та виступати союзником у їх реалізації, необхідно налагоджувати діалог з населенням як обов'язковий елемент політичної культури влади.

У повсякденній свідомості діалог – це бесіда двох або кількох особистостей, що відбувається у формі запитань і відповідей. Отже для його успіху досить уміння говорити, слухати, запитувати і відповідати. Однак при зовнішній простоті діалог пронизує усі сфери суспільної свідомості. Це та конкретна структура міжособистісної взаємодії, в якій втілюються реальні стосунки між людьми, у тому числі відносини влади й авторитету.

Поняття "діалог" часто використовується у філософській, соціально психологічній та політологічній літературі. Діалог передбачає існування якої-небудь ситуації взаємодії (думок, позицій, вчинків, дій, тощо). Розгляд діалогу взагалі, безвідносно до конкретної ситуації, до діяльності, до її суб'єктів було б з науково-психологічної точки зору некоректно. Тому в літературі, присвяченій вивченню проблеми діалогу, можна зустріти різні його характеристики, залежно від конкретної діалогічної ситуації.

Ряд вчених (В.С.Біблер, Г.М.Кучинський, О.С.Бєлова та ін.) розглядають діалог як пізнавальний процес, процес пошуку істинних суджень шляхом організованої особливим чином системи питань та відповідей. Тобто діалог – цикл "питання – відповідь". В іншому випадку, діалог розглядається у площині міжособового спілкування з позиції можливості використання його з метою особистісного росту (Т.С.Яценко, С.Л.Братченко, М.Бубер, А.У.Хараш та ін.). Діалог на особистісному рівні – це спілкування рівноправних вільних співбесідників на основі співпереживання та взаєморозуміння.

Слово "діалог" грецького походження (dialogos), утворене від грецького слова – "logos" (слово, поняття, думка) приєднанням до нього префікса "di" (два). Значення слова "діалог" зв'язане з існуванням, визначенням двох слів, двох думок, двох думок і їхньої взаємодіїї, що відбувається в міркуванні, бесіді. За значенням слово "діалог" дуже близьке до грецького – dialogomai (веду бесіду, міркую).

У різних джерелах по-різному визначається діалог: розмова, бесіда двох чи кількох людей, почерговий обмін репліками двох і більше людей тощо. На наш погляд, найбільш точним є визначення М.М.Бахтіного: діалог – взаємодія двох чи кількох повноцінних взаєморозумінь, яка не зводиться до однієї чи до іншої із зазначених позицій. На думку Г.М.Кучинського, таке визначення повніше розкриває специфіку діалогу саме як особливої форми взаємодії і дозволяє поряд із зовнішнім діалогом, у якому різні точки зору розвиваються двома чи кількома співрозмовниками, вивчати також внутрішній діалог, у якому різні точки зору висуваються і розвиваються тим самим суб'єктом.

Перші спроби осмислення проблеми діалогу належать стародавнім індійським філософам, а в античний період уже з'явилися підходи до створення діалогіки як теорії діалогу. Учення Сократа про анамнєзісе, розвинуте Платоном, є одним із таких підходів. Відповідно до цього вчення передбачалося, що творча енергія і знання індивіда знаходяться в його душі в латентному стані, чекаючи виходу. Вивільнення творчої енергії можливе за допомогою діалогу, у процесі якого запитання партнера індукують приховані можливості. Мистецтво вести діалог Сократ назвав "майєвтикою" (від грецького meieutike, буквально повивальне мистецтво), тобто метод за допомогою мистецьки навідних питань витягати з людини знання. Майєвтика являє собою метод діалектичних суперечок, діалогічне мистецтво, що дозволяє активізувати мислення співрозмовника, впливати на його емоційний стан і, нарешті, приводити до щирого вирішення питання. Майєвтика як метод філософського пізнання припускає співтворчість, спільний пошук істини, проблемний діалог. Мистецтво Сократа полягало у створенні системи постановочних запитань, метою яких було приведення співрозмовника до протиріччя із самим собою. У той же час майєвтика, являючи собою цілісну систему прийомів, ходів і алгоритмів, сприяла народженню нового, вела до активізації і розвитку самих суб'єктів діалогу. Діалог Сократ ототожнював із живою мовою людини, створенням у співрозмовника живого пошукового полюсу, де істина і знання не давалися у готовому вигляді а припускали спільний пошук на рівних. Таким чином, у перебуванні істини, у формуванні творчої особистості Сократ бачив головний критерій відмінності діалектики "мистецтва вести міркування" від еристики, мистецтва суперечки, словесного змагання. Тільки у "слові і міркуванні" народжується істина, тільки у діалозі з

діалектичним мистецтвом "вести міркування" можна охопити щире значення речей.

Досліджуючи умови формування діалогічної спрямованості суб'єкта,С.Л. Братченко виділяє два рівні діалогу. Перший рівень – пізнавальний діалог, розуміється ним як взаємодія точок зору, логік і відноситься до когнітивної сфери. Другий – особистісний діалог, що розуміється як умова паритетного спілкування. Виділяючи ці рівні, вчений порівнює їх.

Загальним між пізнавальним і особистісним (міжособистісним) діалогами насамперед є ненасильницький характер спілкування, антидогматичність і висока евристичність, стимулювання творчості і розвитку одного чи обох співрозмовників.

В основу нової діалогової філософії державної влади має бути покладено такі принципи:

- принцип демократії, за яким суб'єкт соціальної дії (суспільних відносин) реалізує свої права, у тому числі шляхом громадської ініціативи, що спирається на економічну, політичну, духовну свободу: Маючи рівні права, громадяни будують свої функціональні зв'язки з партнерами та державними органами як взаємозв'язки "суспільного договору" узгоджених інтересів;

- принцип альтернативності, яка породжується багатосуб'єктністю суспільних відносин, що, у своєю чергою, зумовлює безліч управлінських варіантів: у постановці цілей, виборі партнерів, застосуванні різних технологій управління тощо, і яка є головною ознакою відкритого суспільства, здатного адаптуватися до умов мінливого життя, знаходити у взаємодії суб'єктів суспільних відносин додаткові чинники стабільності та розвитку політичної системи суспільства;

- принцип громадянської згоди, адже за самою природою діалог має бути пошуком взаємопорозуміння, що витікає із філософської доктрини еволюціонізму, ідеї суспільного саморозвитку;

- принцип соціального партнерства владних структур із населенням, реалізація якого демонструє, що за поняттями "народ" і "населення" влада бачить конкретну людину з її проблемами, турботами і надіями. При цьому влада не лише заявляє про свою готовність працювати на благо людини, а вже діє, прийшовши до неї безпосередньо, не очікуючи, коли її незадоволеність набуде будь-яких форм протестних дій. Створення партнерських відносин між громадянами і владою включає в себе постійний аналіз проблем, оцінку вимог, розвиток

взаємодії, співробітництва і взаємної відповідальності усередині самого громадянського суспільства, вплив на формування суспільної свідомості;

- принцип психологічної рівності партнерів, визнання права на власну думку та свободу її висловлювання, толерантності та антидогматичності;

- принцип децентрації сприйняття, розуміння та мислення, тобто критична оцінка своєї точки зору, розуміння іншої позиції, уміння подивитися на проблему очима партнера;

- принцип збалансованого двостороннього зв'язку між громадянами і владою, який має бути спрямований на спільний пошук шляхів вирішення найбільш актуальних проблем. Особливо важливий такий контакт на місцевому рівні, де владні структури мають більш тісні зв'язки з мешканцями;

- принцип соціальної довіри владі, який спричиняє втілення принципу партнерства, реалізація якого своєю чергою дозволяє бачити конкретну людину з її проблемами, турботами та надіями;

- принцип зниження соціальної напруги у суспільстві шляхом обрання найбільш популярної серед населення політичної програми дій та участю громадян у розробці таких програм;

- принцип конструктивної конфронтації відстоювання своєї позиції у ключових питаннях, але за умов коректного спору та дискусій, виявляючи взаємоповагу та взаєморозуміння;

- принцип творчого розвитку позицій партнерів (свідоме відмовлення від стереотипів і штампів у спілкуванні, врахування особливостей конкретної ситуації та співбесідника, відкритість до сприйняття нового);

- принцип забезпечення розвитку особистості, ствердження загальнокультурних цінностей, соціокультурних образів;

- принцип соціального контролю, тобто не тільки й не стільки держава та її органи контролюють соціально-політичне життя суспільства, як інститути громадянського суспільства та громадяни мають право повного контролю державно-управлінської діяльності органів влади.

Таким чином, соціальна стабільність суспільства та ефективність спільної діяльності у сфері державного управління значною мірою залежить від налагодженого діалогу між її учасниками. Спільним вирішення загальних питань державного управління, безпосередній діалог влади та громадян зменшує напругу у суспільстві та сприяє

політичній стабілізації. Авторитарне нав'язування певних ідеологічних штампів, готових політичних рішень, відсутність зворотного зв'язку у цій системі, навпаки, демонструє небажання враховувати суспільну думку та реальні інтереси громадян. Відвертий діалог між владою та населенням є найбільш ефективним механізмом партіципації, створення передумов запровадження в політичній практиці України принципів поліархії як найбільш досконалої форми народовладдя.

При зовнішній простоті, діалог – це складна форма міжособової взаємодії, яка потребує перш за все сформованої діалогічної комунікативної спрямованості особистості. Так М.Бубер та А.Хараш під спрямованістю особистості у спілкуванні розуміють сукупність більш-менш усвідомлених особистісних настанов та ціннісних орієнтацій у сфері міжособистісного спілкування як індивідуальну "комунікативну парадигму", котра включає уявлення про зміст спілкування, його цілі, засоби та способи поведінки у спілкуванні.

На базі концепції діалогу (М.М.Бахтін, М.Бубер, А.У.Хараш) у спеціальному дослідженні С.Л.Братченко виділив шість основних видів спрямованості особистості у спілкуванні: діалогічна комунікативна авторитарна, маніпулятивна, альтероцептивна, конформна, індиферентна. Діалогічна комунікативна спрямованість характеризується орієнтацією на рівноправне спілкування, засноване на взаємній повазі і довірі, орієнтацією на взаєморозуміння, взаємовідкритість та комунікативне співробітництво, прагнення до взаємного самовираження та розвитку. Саме така спрямованість у спілкуванні є основою парітетного діалогу.

Тому навчати у традиційному педагогічному розумінні цього слова парітетному діалогу не можна, але можна вказати тому, хто навчається, причини, що заважають йому самореалізовуватися, а також актуалізувати потенційні резерви його особистості (якщо такі існують) для свідомого самовдосконалення.

За істинним людським умінням ставити запитання криється не просто людина з добре розрахованою схемою можливих відповідей і наступних запитань, а цілісний духовний світ особистості, який включає як його попередній міжособистісний досвід, так і актуальні цілі такої взаємодії. Зрозуміло, що і у свідомості слухача, відбуваються не менш складні процеси, які відображаються в його реакціях на поведінку того хто говорить, і не зводяться до заготовлених відповідей.

Своєю чергою методологія вдосконалення компетентності особистості у спілкуванні має спиратися на більш широку систему

уявлень про формування життєвого досвіду людини, ніж та, яка обмежується традиційними теоріями навчання та виховання.

В якості такої конструкції для навчання парітетному діалогу автор цієї статті запропонував модель трансситуаційного навчання, що дозволяє знайти шляхи інтеграції життєвого і лабораторного джерела комунікативного досвіду та усвідомити різні методи прийняття групових рішень та інших засобів забезпечення міжособового співробітництва.

Першим кроком до встановлення діалогової форми соціальної комунікації між владою та суспільством має стати повна поінформованість громадян про дії, рішення та думку влади з того чи іншого питання суспільно-політичного життя регіону. Адже, як стверджують Б.Капріні та С.Кітер, політична поінформованість є "фундаментом, на якому будується громадська компетентність, що є необхідною – якщо не достатньою – умовою відповідного функціонування демократії". Суспільство має отримати змогу почути владу й зрозуміти її. Відкритість владних органів, публічне обґрунтування позиції з основних проблем суспільного розвитку викликають соціальну довіру до влади, готовність громадян та їх формувань відгукнутися на запропонований діалог.

Наступним кроком є залучення органами влади до публічного обговорення нагальних проблем інституцій громадянського суспільства та запровадження толерантності у пошуках шляхів їх вирішення. Тут представникам влади знову слід "починати з себе", адже толерантність передбачає усвідомлення і повагу до прав і свобод громадян.

Толерантність, на думку авторів "Основ демократії", є важливим елементом фундаментальних цінностей демократичної системи, а також умовою ефективного здійснення демократичного процесу. Адже, по-перше, процедура прийняття демократичних рішень потребує вільного обміну ідеями, особливо у випадку, коли щодо предмета обговорення важко дійти погодження згоди. Без толерантного сприйняття поглядів інших неможливо знайти взаємоприйнятне рішення. По-друге, демократія вимагає від громадян толерантності у процесі прийняття рішень. Не тільки більшість суспільства має бути толерантною до рішень, що прийняла більшість.

Формами діалогу влади з електоратом є як безпосередні спілкування (через виїзні "громадські приймальні" та створення мобільних груп, до складу яких входять керівники органів державної влади, професійні лектори, лікарі, юристи, спеціалісти центрів зайнятості, соціальних служб для молоді, управлінь соціального захисту, психологи,

соціологи та ін.), так і опосередковані (через дорадчі комітети, громадські слухання, громадські слухання, громадська освіта, дослідження регіональних ініціатив, соціальний моніторинг, інститут громадських радників при головах обласної та райдержадміністрацій тощо).

Особливо важливий такий контакт на місцевому рівні, де владні структури мають більш тісні зв'язки з мешканцями. В умовах партнерського діалогу змінюється характер відносин "влада – громадянин". Тут нівелюється будь-яка форма владного тиску, оскільки добровільність є первинною основою участі громадян у запропонованих подібними організаціями заходах. За таких умов будь-яка дія влади не є маніпуляцією громадською свідомістю, оскільки вона є відкритою й виступає предметом публічного обговорення.

О.В.Решевець

ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Здобуття Україною незалежності обумовило необхідність відновлення незалежної системи місцевого самоврядування. Ніхто не має сумнівів щодо життєдіяльності самоврядних традицій українського народу, які поступово змінюються завдяки створенню відповідних правових засад.

Актуальність місцевого самоврядування проголошено одним із пріоритетних напрямів державної політики України. На сьогодні у державі триває широкомасштабна адміністративна реформа, однією з головних цілей якої є децентралізація державної влади та деконцентрація владних повноважень, зміцнення організаційної, правової та фінансово-економічної самостійності місцевого самоврядування, формування самодостатніх, дієздатних територіальних громад, забезпечення їх необхідними матеріальними й фінансовими ресурсами; реформування адміністративно-територіального устрою.

Основними документами, які регламентують діяльність органів самоврядування є Конституція України, Закони України ("Про місцеве самоврядування в Україні", "Про службу в органах місцевого самоврядування", "Про органи самоорганізації населення", "Про статус депутатів місцевих рад народних депутатів", "Про вибори депутатів місцевих рад, сільських, селищних та міських голів", "Про нотаріат",

"Про органи реєстрації актів громадянського стану", "Про національний архівний фонд та архівні установи України"), Земельний кодекс України, Кодекс про шлюб та сім'ю України, Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні, регламент роботи сільської, селищної, міської ради, положення про постійні комісії рад, інші нормативні документи.

Місцеве самоврядування як форма народовладдя. Відповідно до ст.5 Конституції України народ реалізує владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Із названого конституційного положення витікає, що органи місцевого самоврядування не входять до єдиного державного механізму, і в силу цього місцеве самоврядування можна розглядати як окрему форму реалізації народом належної йому влади.

Як специфічна форма реалізації належної народові влади місцеве самоврядування, по-перше, має особливого суб'єкта – територіальну громаду, тобто жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста. Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування безпосередньо та через органи місцевого самоврядування. По-друге, місцеве самоврядування займає окреме місце у політичній системі. Місцеве самоврядування та його органи згідно з Конституцією України не входять до механізму державної влади. Взаємозв'язок місцевого самоврядування з державою досить тісний і знаходить свій вияв у тому, що, по-перше, і місцеве самоврядування, і державна влада мають єдине джерело – народ (ч.1 ст.5 Конституції України); по-друге, органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади і стан їх реалізації контролюється органами виконавчої влади.

Таке становище місцевого самоврядування у політичній системі дозволяє характеризувати його як самостійну форму публічної влади – публічну владу територіальної громади. Самостійність місцевого самоврядування гарантується Конституцією України, ст. 145 якої передбачає, що права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку, а ст. 142 визначає матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування; вирішувати питання місцевого значення Конституції та Законів України.

Система місцевого самоврядування в структурно-організаційному плані являє собою сукупність органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення та організаційних форм, за допомогою яких

відповідна територіальна громада або її складові частини здійснюють завдання та функції місцевого самоврядування, вирішують питання місцевого значення.

У структурній системи місцевого самоврядування можна виділити два основних елементи – територіальну громаду та органи місцевого самоврядування.

Територіальною громадою називають жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища чи міста, які є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, чи добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Право жителів міста, активних суб'єктів міського самоврядування брати участь у здійсненні міського самоврядування може бути реалізовано в таких формах:

- міський референдум;
- вибори депутатів відповідної місцевої ради та передбачених законом посадових осіб місцевого самоврядування;
- загальні збори громадян за місцем проживання;
- колективні та індивідуальні звернення жителів міста до органів і посадових осіб міського самоврядування;
- громадські слухання;
- місцеві ініціативи;
- участь у роботі органів міського самоврядування та робота на виборних посадах міського самоврядування.

Органами місцевого самоврядування є:

1. Сільські, селищні, міські, районні у містах ради – представницькі органи місцевого самоврядування, які представляють відповідні сільські, селищні, міські або внутрішньо міські територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією та законами України.

Строк повноваження сільських, селищних, міських, районних у містах рад – чотири роки. Відповідно до Закону "Про місцеве самоврядування в Україні" (ст. 78) повноваження ради можуть бути припинені достроково за рішенням місцевого референдуму або Верховної Ради України у таких випадках:

- якщо рада прийняла рішенням з порушенням Конституції та Законів України, прав і свобод громадян, ігноруючи при цьому вимоги

компетентних органів про приведення цих рішень у відповідність із законом;

- якщо сесія ради не проводиться без поважних причин у строки, встановленні законом, або рада не вирішує питань, віднесених до її відань.

Закон "Про місцеве самоврядування в Україні" (ст. 26) визначає виключну компетенцію сільських, селищних, міських рад, яку ставить питання, що можуть бути вирішенні виключно на пленарних засіданнях відповідної ради. До них відносяться наступні питання:

- самоорганізація ради та формування її органів;
- організація та функціонування системи місцевого самоврядування;
- економічного і соціального розвитку території, бюджету, комунальної власністю;
- здійснення контрольних функцій.

Сільська, селищна, міська, районна у місті рада проводить свою роботу сесійно.

Сесії ради скликають пленарні засідання ради, а також засідання постійних комісій ради. Сесії ради скликаються: сільської, селищної, міської – відповідно сільським, селищним, міським головою, а районні у місті – районним головою ради в міру необхідності, але не менш одного разу на квартал. Сесія ради є правомочною, якщо в її пленарному засіданні бере участь більше половини депутатів від загального складу ради.

Рада в межах своїх повноважень приймає нормативні та інші акти у формі рішень. Рішення ради приймається відкритим або таємним голосуванням.

2. Обласні та районні ради мають дещо іншу, ніж сільські, селищні, міські ради природу. Вони не виступають представницькими органами обласних та районних громад, Конституція України не визнає наявності таких громад і не розглядає населення області, району як суб'єкти місцевого самоврядування, а обласні, районні ради конституюються як органи місцевого самоврядування, що представляють інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст у межах повноважень, визначених Конституцією України.

Вибори депутатів районної ради проводяться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості по багатомандатних виборчих округах, межі яких збігаються з межами відповідних сіл, селищ, міст

районного значення, які є адміністративно-територіальними одиницями, що входять до складу цього району.

Вибори депутатів обласної ради проводяться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості по багатомандатних виборчих округах, межі яких збігаються відповідно з межами районів та міст обласного значення, що входять до складу цієї області.

Конституція України (ст. 143) до відання обласних, районних рад відносить:

- затвердження програми, соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контроль за їх виконанням;
- затвердження районних та обласних бюджетів, які формуються з коштів державного бюджету для відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучення на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контроль за їх виконанням;
- вирішують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

3. Сільський, селищний, міський голова є посадовою особою територіальної громади відповідного села, селища, міста. Він здійснює три основних функції: 1) представляє територіальну громаду у відношеннях з іншими територіальними громадами, органами державної влади, підприємствами, установами і організаціями; 2) головує на пленарних засіданнях відповідної ради; 3) очолює виконавчий комітет відповідної ради.

Відповідно до Закону вибори сільського, селищного, міського голови проводяться за мажоритарною системою відносної більшості по єдиному одномандатному виборчому округу, межі якого збігаються з межами села, селища, міста. При цьому сільським, селищним, міським головою може бути обраний громадянин України, який проживає на території села, селища, міста і на день виборів досяг 18 років.

Закон передбачає можливість дострокового припинення його повноважень у разі:

- його звернення з особистою заявою до відповідної ради про складення ним повноважень голови;
- припинення його громадянства;
- набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;

- порушення ним вимог щодо обмеження сумісності його діяльності з іншою роботою, встановлених цим законом;

- визнання його судом недієздатним, безвісно відсутнім або оголошення таким, що помер;

- його смерті.

Враховуючи вимоги Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні, голови територіальних громад мають своєчасно повідомити населення про час і місце проведення заходу, основні питання, які виносяться на розгляд. Необхідно передбачити розмір приміщення та його відповідність заходу, технічне забезпечення (освітлення, опалення, озвучення) та художньо-естетичне оформлення залу. На початку зборів необхідно затвердити порядок роботи, провести вибори голови і секретаря зборів, визначити регламент. Питання розглядаються таким чином:

- доповідається сутність проблеми;

- здійснюється обговорення (перед цим ставлять запитання доповідачеві);

- приймається рішення;

- рішення оприлюднюється.

Місцеве самоврядування не обмежується функціонуванням вищезазначених інститутів: воно має своїм органічним доповненням органи самоорганізації населення, їх правовий статус, порядок організації та діяльності визначений Законом України "Про органи самоорганізації населення". До цих органів належать: сільські та селищні комітети, а в межах міст – будинкові, вуличні та квартальні комітети, комітети мікрорайонів і районів. Вони обираються на загальних зборах громадян за місцем проживання шляхом таємного голосування.

У нинішніх умовах, як ніколи, зростає організуюча роль органів місцевого самоврядування та їх органів. Сьогодні саме вони, і ніхто інший, виходять на перші позиції при вирішенні питань життєзабезпечення територій. І позитивні зміни у суспільному житті будуть невідворотними лише тоді, коли кожен керівник територіальної громади позбавиться старих стереотипів і візьме за мету стати сильним і динамічним лідером громади, здатним "закрутити" процеси реорганізації в усіх сферах місцевого життя, наповнити сільське життя живою роботою всього депутатського корпусу. А громада і у сьогоднішній складний період об'єктивно оцінює і з повагою ставиться до тих своїх керівників, які вміють і здатні керувати економічними і соціальними процесами,

дбають про добробут людей, розвиток культури, освіти, високу духовність кожного члена громади.

О.М.Дудка

ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ХАРЬКОВСКОГО ГОРОДСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК ФАКТОР УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ КРУПНОГО ГОРОДА

Харьковское городское самоуправление за время своего существования прошло огромный путь становления. История города насчитывает 350 лет и за это время небольшое поселение, основанное переселенцами из Приднепровья, превратилось в крупнейший центр общественно-политической, социально-экономической и культурной жизни.

Муниципальная история в Украине условно делится на три основных периода:

1. Еще в XV веке в Украине было введено Магдебургское городское право, сохранившееся и после присоединения Украины к России в 1654 году. Это право включало выборность "войтов", "бургомистров", "райцев" и "лавочников", что, в свою очередь, формировало у населения городов "привычку к самоуправлению", не свойственную другим территориям Российской империи, где попытки введения Магистратов Петром 1 были уничтожены его преемниками.

В 50–60-х гг. XVII столетия, руководствуясь стратегическими соображениями на территории Слобожанщины, образовались казацкие полки, которые подчинялись Розрядному приказу, а с 1688 г. – Великороссийскому. Особенностью административного управления в Харькове было то, что практически одновременно в городе установилось две параллельные администрации – казацкая (украинская) и воеводская (российская). В 1670 году город получил статус казацкого полкового города, а первым Харьковским полковником стал Г.Е.Донец-Захаржевский. За время его правления (1668–1691 гг.) завершилось формирование Харьковской крепости как территориально-административной единицы. Таким образом, в конце XVII – начале XVIII столетия население Харькова подчинялось казацкому полковому управлению, а воевода имел военную, полицейскую и частично судебную власть над российскими

"служилыми людьми", составляющими военный гарнизон Харьковской крепости.

2. В царствование Екатерины в Украине возникает институт "городских голов". По мнению Д.И.Багалея, сделав "голову" председателем на собраниях городского общества, закон тем самым признал за этим обществом право на существование, можно сказать, создал его. Городовая реформа Екатерины (1785 г.) наделила общество конкретными функциями, официально объявив наличие городского самоуправления. "Старочеркасские обычности" городской жизни и "привычка населения к самоуправлению", которые, как отмечает Д.И.Багалей, создали в Украине стартовую ситуацию, отличную от центральной части России, при которой самоуправления активно продолжали развиваться.

С 1766 г. общегородским органом управления в Харькове стало земское правление во главе с атаманом, избираемым всей общиной на срок не менее 2-х лет. В 1767 г. впервые был избран городской голова, не имевший поначалу четко определенных функций и выполнявший отдельные распоряжения губернатора. С 1771 г. должность городского головы стала в Харькове постоянной. В 1780 г. был образован городовой магистрат, состоявший из бургомистров, ратманов. Однако функции городских голов и магистратов не были юридически разграничены.

Достижений харьковского городского самоуправления, сформированного на основании екатерининского законодательства, в области городского хозяйства было немного. Своим благоустройством город был во многом обязан административным усилиям губернаторов и генерал-губернаторов.

3. Городовая реформа 1870 г. сразу даровала Городовое положение многим городам Украины, готовность которых к новому самоуправлению была неоспорима. Только различием стартовой ситуации можно объяснить быструю эволюцию самоуправлений в Киеве и Харькове, ставящих их в первый ряд тогдашних российских муниципий. По мнению крупнейшего теоретика и практика муниципального управления Л.А.Велихова, термин "муниципальное хозяйство" предпочтительнее термина "городское хозяйство", т.к. последний многозначен, а первый специально предназначен к пониманию термина "городское хозяйство". Городское или муниципальное хозяйство – деятельность местных публичных органов или организованного представительства людей, направленная на выгоднейшее использование материальной

среды в целях благоустройства данной территориальной единицы и социального благосостояния живущего на ней населения.

Во второй половине XIX в. самоуправление Харькова заметно активизировалось. Способствовал этому и рост города, и то обстоятельство, что Харьков стал не только административным и культурным, но и промышленным, финансовым, транспортным центром.

Под эгидой Харьковского городского самоуправления и по его инициативе в 1866 г. был создан городской купеческий банк (первое муниципальное финансово-кредитное учреждение в Украине), в 1869 г. открыта первая городская больница ("Александровская"). В решении местных вопросов городское общественное управление обладало достаточной самостоятельностью. Отметим, в частности, что избрание муниципальных должностных лиц и городские сметы не подлежали утверждению администрацией.

Всесословный характер реформированных органов городского самоуправления позволял привлечь к муниципальной деятельности наиболее образованную и подготовленную часть населения, в первую очередь, интеллигенцию. Ее представители в крупных городах стали все чаще появляться на выборных должностях общественного управления.

Первое заседание пореформенной Харьковской городской думы состоялось в 1871 г., где городским головой был избран профессор Е.С.Гордеенко, известный ученый, предприниматель и общественный деятель. Среди гласных впервые оказалось немало представителей интеллигенции, лиц, известных и авторитетных не только в Харькове, но и за его пределами.

Перед городским самоуправлением и, в первую очередь, его руководителями возникали новые, более сложные задачи по организации и управлению городским хозяйством. Рост населения города и его концентрация делали актуальными проблемы водоснабжения, канализации, благоустройства улиц и площадей, наведения порядка на интенсивно растущих базарах, поддержания нормальной санитарно-эпидемиологической обстановки и пр. Своеобразной "болезнью роста" управления городов Российской империи конца XIX ст. стало повальное заключение концессий с иностранными предпринимателями по вопросам организации и эксплуатации городского хозяйства. В большинстве случае это не привело к положительным результатам. Харьковское городское общественное управление в 70–80-х гг. заключило концессии: по освещению города, устройству водопровода, конно-железных дорог. Все

они оказались неудачными. Контрагенты недобросовестно выполняли свои обязательства, а юридическое несовершенство договоров с ними делало город практически бессильным, повергало его в многолетнюю зависимость от монополии частников-концессионеров. Тем не менее, указанные недостатки в деятельности городской думы и управы Харькова не могут опровергнуть тот факт, что муниципальное развитие города после реформы 1870 г. значительно активизировалось.

Самостоятельность самоуправлений породила в это время ряд *муниципальных школ* с разной ориентацией. Например, *московская* была знаменита системой местных налогов и городской статистикой, *петербургская* обращала огромное внимание на представительности города, *одесская* занималась проблемами дорожных покрытий, *киевская* была ориентирована на создание новых сложных технических систем городской инфраструктуры, большинство из которых и реализуется именно в Киеве.

Совершенно другой была *харьковская муниципальная школа*. Ее опорой в это время был Харьковский университет, где вместо киевского приоритета инженерной мысли здесь господствовали гуманитарные приоритеты. После городовой реформы 1870 г. на должности городского головы стали избираться университетские профессора. Наиболее яркой была деятельность профессора химии А.К.Погорелко, который избирался на такой пост неоднократно. Большинство серьезных муниципальных начинаний в городе связано с его именем, но самым значимым был тезис о муниципализации в его предвыборной программе 1903 г., приведенной Д.И.Багалеем. В лице А.К.Погорелко город получил высоко-компетентного руководителя, имевшего большой авторитет не только в городе, но и за его пределами, ему принадлежит целый ряд теоретических работ, имевших успех в среде деятелей городского общественного управления в Российской империи. А.К.Погорелко и его сподвижники разработали взвешенную программу развития городского хозяйства, стабилизации финансов, и по звозможности, последовательно претворяли ее в жизнь.

Накануне революции 1917 г. город Харьков отличался высоким интеллектуальным уровнем муниципальных деятелей. Муниципальное развитие города в условиях несовершенного законодательства и враждебного, потребительского отношения государства к институтам местного самоуправления (как городского, так и земского) было весьма далеким от идеала. В то же время его результаты выгодно отличались от

уровня других городов. Представители Харьковской городской думы и управы с 1905 г. активно участвовали в съездах и совещаниях городских деятелей, избирались в состав их руководства. Первый съезд состоялся в Одессе в 1910 г., а в 1913 г. на Третьем съезде городских деятелей в Киеве по инициативе муниципальных деятелей Харькова, были приняты программа и идея муниципализации.

Город отказался от заключения каких бы то ни было новых концессий, предпочитая строить городские сооружения хозяйственным способом. Харьковское городское самоуправление одним из первых в Росийской империи вступило на более прогрессивный путь муниципализации городских предприятий. "Городом" были построены электростанция, канализация, скотобойни, пущен электрический трамвай. Эти предприятия наряду с городским купеческим банком и городским ломбардом (первыми подобными учреждениями в Украине) не только удовлетворяли потребности харьковчан, но и служили для города дополнительным источником дохода. Сооружались они за счет долгосрочного муниципального кредита – облигационных займов, а также повышения доходности принадлежащего городу недвижимого имущества.

В 1910 г. городской думой была разработана и утверждена долгосрочная программа, направленная на достижение всеобщего начального обучения в городе. В том же году была отменена плата за обучение в городских начальных училищах. Открывались новые учебные заведения, изыскивались (прежде всего за счет прибылей от собственной предпринимательской деятельности) средства для строительства школ.

Накануне событий 1917 г. около 50% общего дохода и 12% чистого дохода России получали от муниципальной деятельности. Осмысление и осознанное применение принадлежало в России Харьковскому самоуправлению.

В годыз Первой мировой войны финансово-экономическое положение городов Российской империи весьма осложнилось. Даже относительно благополучный Харьков пережил серьезные трудности. В эти годы Харьковским городским головой стал Д.И.Багалей. Харьковская городская управа во главе с ним приняла активное участие в демократизации органов управления в губернии. В частности, Харьковское городское самоуправление приняло активное участие в формировании органов губернской и городской милиции.

Таким образом, на территории Российской империи, в состав которой входила современная Украина, на протяжении всего XVIII, всего XIX и начала XX веков подготавливались, учреждались и эволюционировали самоуправления, ориентированные на лишь начинающую складываться гражданственность и становление разноукладного хозяйства, специфического менталитета населения. Эти самоуправления, где Харьковское самоуправление было передовым, оказали огромное влияние на развитие государства и к началу XX в. были очень почитаемыми и уважаемыми в Европе.

Литература

1. Багалей Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905): В 2 т. – Х.: Основа, 1993.

2. Харьков вчера, сегодня, завтра /Шкодовский Ю.М., Лаврентьев И.Н., Лейбфрейд А.Ю., Полякова Ю.Ю. – Х.: Фолио, 2002. – 206 с.

3. Во главе города: Руководители Харьковского городского самоуправления /Ярмаш А.Н., Добреля Л.П., Пикина В.В., Головко А.Н. – Х.: Криница, 1998. – 160 с.

4. Говоренкова Т.М. Самоуправление на Украине Медиаполис 1–2.– 1996.

В.М.Семенов

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

На основі аналізу суспільно-політичного розвитку регіонів України розглянуто вплив перебування українських земель під владою іноземних держав на формування особливостей менталітету та світосприйняття населення.

On the basis of the analyzing the social and political development of Ukrainian regions the influence of Ukrainian lands being under the authority of foreign countries was examined in order to know how the people's mentality was formed.

В більшості країн сучасного світу реагування громадян на дії органів влади та місцевого самоврядування багато в чому залежить від менталітету та світосприйняття населення.

Одним з визначень менталітету говорить про нього як про певний соціально-психологічний стан суб'єкта-етносу, нації, народності, громадян, що втілює у собі результати тривалого й усталеного впливу етнічних, природно-географічних і соціально-економічних умов життя суб'єкта менталітету [3]. Тобто менталітет нерозривно пов'язаний із суспільною свідомістю.

Протягом кількох століть українці не мали власної національної держави, перебуваючи у сфері впливу сусідніх країн. Цей факт суттєво позначився на особливостях їхнього менталітету в різних регіонах України. Посилило різницю в світогляді й те, що регіони зазнали впливу держав з різними політичними традиціями, принципами і методами управління життям суспільства і держави.

З XVI по XX століття регіони сучасної перебували під владою різних країн. В XVI та першій половині XVII сторіччя більшість етнічних українських земель знаходились у складі Великого Князівства Литовського та Польщі, а після Люблінської унії 1569 року – Речі Посполитої. Для українців позитивним моментом перебування у цьому державному утворенні стало те, що в ньому в єдиній політичній системі були об'єднані майже всі українські етнічні регіони.

Перебіг подій під час Визвольної війни під проводом Б.Хмельницького мав наслідком те, що на території Середньої Наддніпрянщини з'явилося українське державне утворення, яке отримало назву Гетьманщина. Воно проіснувало до кінця XVIII століття, зберігаючи всі ознаки автономного устрою. Андрусівським перемир'ям 1667 року Україна була розділена на дві частини – Лівобережну та Правобережну. Правобережна Україна опинилась під впливом Польщі, а Лівобережна Московського князівства. Ця ситуація зберігалася до останнього розділу Речі Посполитої у 1795 році, коли більшість етнічних земель України опинилась під владою Російської імперії, а українці Галичини та Буковини – Австро-Угорщини [4].

Новим етапом у суспільно-політичному розвитку українських регіонів стали події, що відбувалися у світі після 1917 року. Падіння Російської та Австро-угорської імперій мало наслідком те, що українські етнічні землі в черговий раз потрапили під владу іноземців. За Версальською системою міжнародного устрою українці виявилися

єдиною великою нацією, що не змогла вибороти право на створення незалежної національної держави. Більша частина українських етнічних регіонів опинилася у складі Радянської Росії, Галичина і Волинь під владою Польщі, Закарпаття відійшло до Чехословаччини, а Буковина до Румунії.

Друга світова війна в якій загинуло щонайменше 5,3 млн. українців, було зруйновано понад 700 великих і малих міст та 28 тис. сіл, мала для України і позитивний момент. Здобутком стало те, що після війни було нарешті розв'язане територіальне питання. Західна Україна, що довгий час була відокремлена від основної української етнічної території, ввійшла до складу Української РСР. На Ялтинській конференції 1945 року керівництво Радянського Союзу примусило Польщу поступитися претензіями на Галичину і Волинь і провести кордон з СРСР по так званій "лінії Керзона". А одразу по закінченню бойових дій радянський уряд також переконав Чехословаччину та Румунію відмовитись від претензій відповідно на Закарпаття та Буковину [4]. Таким чином у 1945 році основні українські історично-етнографічні регіони опинились у складі Радянської України.

Останнім регіоном, із входженням якого у 1954 році до складу УРСР було завершено формування сучасних кордонів України, стала Автономна республіка Крим.

Отже майже протягом чотирьох з половиною століть більшість історико-етнографічних регіонів України перебували у складі Російської імперії, а потім СРСР. Винятком став лише захід сучасної України, а саме Галичина, Волинь, Закарпаття та Буковина.

Таким чином західні регіони України найдовше з усіх інших перебували у сфері європейської цивілізації. В той же час Наддніпрянщина, Схід та Південь зазнали впливу азійського принципу владних та суспільних відносин, що був притаманним для Росії, як імперської так і радянської. Російський науковець А.Буровський різко протиставляє один одному принципи європейського та азіатського державного устрою, а також суспільно-політичних відносин. У монографії "Россия, которой не было 2. Русская Атлантида" він зазначає: "Людини в Європі сприймалася як окрема, особлива постать, поза громадою і поза державою. Навіть якщо вона особисто не вільна, то вона не вільна особисто, а не як член будь-якої групи. Навіть замордовані холопи-віллани мали якусь частку особистих прав. Навіть по відношенню до них було дозволено далеко не все. Феодальна, розпорошена на безліч князівств жорстока Європа бала

все ж таки не така безправна як Азія. В ній не було того повсякденного рабства майже для всіх. Того рабства до якого люди звикають, як до звичайного стану, і не розуміють, що, взагалі може бути інакше. В Європі мешкали громадяни: люди, що мають невід'ємні права. Ніяка влада не могла відібрати у громадянина його права або діяти так начебто в нього немає прав. У Азії не було громадян – всі були підданими царя. У будь якої людини влада могла відібрати всю його власність, а з ним вчинити як заманеться" [1, с. 119].

Відносини між особистістю і державою в Європі ґрунтувалися зовсім на інших засадах. В Новий час (починаючи з XV ст.) там поступово склалось переконання про те, що не громадяни існують для держави, а держава для громадян. Влада покликана захищати права і свободи громадян, допомагати вирішувати проблемні питання в суспільстві. В Росії ж було навпаки. Монарх уособлював собою державу і всі його піддані були холопами, тобто рабами [2, с. 96].

Таким чином Захід і Схід сучасної України довгий час перебуваючи в сферах впливу держав з різними принципами державного устрою отримали у спадщину різний менталітет та світосприйняття населення. Склалося так, що Заходу більш притаманні питання ідеології, а Сходу соціальні та економічні. З цієї причини Західна Україна демонструє приклади ідеалістичного, романтичного підходу до проблем державності (питання мови, культури, історії домінують над соціальними та економічними проблемами). Схід, навпаки, акцентує увагу на прагматиці (пенсії, заробітна плата, встановлення чесних та прозорих умов у сфері бізнесу). Тому участь громадян цих регіонів у суспільно-політичному житті країни, їх ставлення до діяльності органів влади, оцінка ефективності її роботи має різний характер.

Тому одним з завдань для місцевих органів виконавчої влади та самоврядування повинно стати вивчення особливостей менталітету та світосприйняття населення регіону з метою їх врахування під час надання управлінських послуг.

Література

1. Бушков А.А., Буровский А.М. Россия которой не было – 2. Русская Атлантида: Историческое расследование. – Красноярск: БОНУС; М.: ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2002. – 512 с.

2. Мішина І.А. Всесвітня історія: Епоха становлення сучасної цивілізації (кінець XV – початок XX ст.): 8 кл./ І.А.Мішина, Л.М.Жарова, А.А.Міхеєв. – К.: Генеза, 1994. – 384 с.

3. Регіоналізація і вибори як засоби удосконалення владних відносин в Україні: теорія і практика: [Моногр.] / В.В.Лісничий, В.О.Грищенко, О.В.Радченко та ін.– Х.: Вид-во ХарРІ УАДУ "Магістр", 2003, – 580 с.

4. Субтельний О. Україна: історія. – К.: Либідь, 1991. – 510 с.

О.І.Панасюра

РЕГІОНАЛЬНА МІЖСЕКТОРАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Доля світового українства в XXI столітті потребує вирішення ряду суттєвих питань. Головним із них, без перебільшення, можна вважати духовний та громадянський розвиток молодого покоління. Яким буде покоління, що має змінити на владному Олімпі теперішню політичну та економічну еліту?

Можна наважитись до твердження, що сучасній молоді в Україні та за її межами не притаманне жагуче відчуття приналежності до великої місії розбудови власної держави. Вона вирішує проблеми більш прагматичні – виживання та економічного самозабезпечення, а також самореалізації в умовах нестійкого, не передбачуваного світу, тобто самореалізації поза спільнотою, всупереч спільноті, в опозиції до спільноти.

Причому тут не йдеться про несприйняття України як держави чи українців як нації. Більшість молодого покоління цілком лояльні до Української держави. Проблема полягає в тому, що молодь не вбачає в Україні захисника своїх інтересів, як у самій державі, так і поза її межами. А всі намагання влади змінити даний стан через бюрократичні структури не знаходять розуміння та підтримки серед молоді. А все це через те, влада сама гальмує діяльність молодіжних організацій і присікає будь-які спроби вже на початку їх існування.

На сьогодні державна молодіжна політика України, попри всю свою декларативність, не здатна ефективно відображати інтереси більшості молодого покоління українців. Орієнтація на формалізовані молодіжні структури, намагання, за допомогою нарощування кількості заангажованих молодіжних організацій, вирішити меркантильні політичні проблеми не сприяє залученню молоді до конструктивного діалогу. Радикальна опозиційність деяких молодіжних організацій до окремих структур державної влади є швидше негативом ніж позитивом з огляду на розвиток громадянського суспільства, демократії та становлення політичної стабільності в Україні. У той же час і співпраця державних структур з молодіжним середовищем діаспори зводиться лише до проведення планових ювілейних офіціозних заходів.

Такий стан речей у молодіжній політиці лише розвиває негативні тенденції та веде до відтоку значної частини активної молоді з молодіжного руху.

У вирішенні ключових завдань побудови в Україні громадянського суспільства й найважливіших соціальних проблем все більш значущу роль відіграють молодіжні громадські організації. Роль неурядових організацій має полягати у сприянні практичному засвоєнню громадянами знань, ідеалів і практичного досвіду участі в конкретних справах. Громадські (неурядові) організації – правозахисні групи, колективи, що ініціюють і здійснюють різноманітні освітні проекти, асоціації вчителів тощо – можуть оперативно збирати потрібну інформацію з різних джерел, здійснювати її аналіз, формувати порядок денний громадських дискусій та влаштовувати їх проведення, висловлювати збалансовані й справедливі судження, практичні рекомендації. На конкурсних засадах неурядові організації, що об'єднують науковців, фахівців-педагогів, можуть реалізовувати проекти, пов'язані з розробкою навчальних посібників, підготовкою вчителів, здійснювати інші освітні заходи. Але їх внесок у вирішення соціальних проблем українського суспільства, насамперед, залежить від стану партнерських відносин між молодіжними недержавними громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування, які, відповідно до Конституції України, є засобом реалізації права територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Згідно з Законом України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", Указу Президента України від 6.10.99 р., керуючись загальнодержавною концепцією про побудову

громадянського суспільства, органи державної влади та місцевого самоврядування мають сприяти створенню та розвитку молодіжних та дитячих громадських об'єднань. Зокрема передбачена і фінансова допомога. Тобто Україна визнає молодіжну політику пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства.

Водночас, зрозуміло, що для виконання своїх статутних завдань будь-яка громадська організація потребує значних матеріальних та фінансових ресурсів. Проте, перехід України до ринкової економіки призвів до зниження рівня надходження бюджетних коштів на розширення та розвиток молодіжного руху. Ситуація в державі почала покращуватися лише наприкінці 90-х рр.

Завершуючи огляд проблеми взаємодії органів державної влади і молодіжних громадських організацій можна зробити такі висновки.

Існуючі форми співпраці органів місцевого самоврядування із молодіжними організаціями потребують оптимізації та всебічного удосконалення. Позитивним прикладом для чого може стати досвід країн з розвинутою інфраструктурою соціального партнерства, які при цьому, тривалий час знаходились у схожих умовах історичного розвитку, що й Україна. До таких держав відноситься перш за все Польща, яка демонструє найбільш позитивні з усіх пострадянських країн східної Європи результати реформування суспільного життя та формування громадянського суспільства, Німеччина та Франція, де мережа розвитку громадських організацій вже має давню історію.

Міжнародний досвід показує можливість допомоги державою громадським організаціям, діяльність яких спрямована на реалізацію державних пріоритетів у даній галузі, які в свою чергу більш ефективно та економно виконують ряд завдань, які віднесені до компетенції органів місцевого самоврядування. Робота неурядових організацій у таких сферах, як соціальна допомога, просвітницька діяльність, надання безкоштовних інформаційних, юридичних послуг, організація культурних, спортивних та інших масових заходів є нерідко більш результативною ніж робота адміністративних органів.

Певні позитивні кроки у напрямку налагодження взаємодії молодіжних організацій з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування в Україні вже зроблені. До них відносяться створення Координаційної ради з питань молодіжної політики при Президенті України, аналогічних міських координаційних рад, організація конкурсів

програм молодіжних організацій, регулярні спільні наради з лідерами молодіжних та дитячих громадських організацій тощо.

Отже, налагодження плідної співпраці органів місцевого самоврядуванням із молодіжними громадськими організаціями є одним з першочергових завдань як регіональної та і державної молодіжної політики України.

На сучасному етапі в Україні взаємодія молодіжних громадських організацій та органів місцевого самоврядування носить безсистемний характер. Практично відсутні довгострокові програми співробітництва, а механізм надання коштів місцевих бюджетів для підтримки соціально вагомих програм молодіжних громадських організацій знаходиться ще на стадії розробки. Впровадження конкурсних форм фінансування соціальних програм та проектів є одним з ключових питань у налагодженні ефективних методів співпраці молодіжних громадських організацій та органів місцевого самоврядування.

На жаль, єдиною формою вираження своїх інтересів серед великого розмаїття засобів впливу на державну владу є страйки, голодування, пікети й демонстрації. Молодь вважає, що це єдиний метод для "з'ясування своїх стосунків" зі структурами влади. Країна не може бути впевнена у своєму майбутньому, не дбаючи про захист прав молоді, не готуючи підґрунтя для її політичного росту.

Адже саме ці ініціативні молоді люди, які в теперішніх умовах намагаються відстоювати свої права, у майбутньому, напевно, стануть політичною елітою. У цілому ряді зарубіжних країн накопичено багатий досвід формування і реалізації молодіжної політики. Її характерною особливістю є реалізація у трьох основних напрямках: держава: її органи займаються вирішенням актуальних проблем молоді у соціально-економічній, культурно-освітній сфері та підтримці молодіжного руху. Такі пріоритети розвитку молодіжної політики обрала також Україна. Напрацьований зарубіжними урядами досвід розробки та реалізації молодіжної політики у співпраці з молодіжними громадськими об'єднаннями може бути корисним для України у справі подальшої оптимізації і удосконалення моделі державної молодіжної політики.

Як свідчить практика, громадські організації готові до співпраці з місцевими органами влади, проте відсутність розроблених механізмів залучення, координації, фінансування молодіжних громадських об'єднань призводить до неефективної співпраці.

Що заважає співпраці між НУО та владними структурами?

Органам, що реалізують державну молодіжну політику на місцевому рівні, важливо корегувати обрані державою пріоритети відповідно до регіональних традицій, відмінностей, місцевих умов. Необхідно розробити реальні механізми взаємодії, особливо у сферах фінансування молодіжних програм та залучення молоді до формування і реалізації молодіжних програм, життя громади з метою створення сприятливих умов для життєвого самовизначення та самореалізації молодих громадян.

Державна молодіжна політика – це комплексне багатогранне явище практична реалізація якого можлива за умов ефективної співпраці держави з іншими суб'єктами (а особливо громадськими організаціями), і в першу чергу – з молодю, щодо вирішення її проблем, але з обов'язковим урахуванням специфіки регіонів.

Країна не може бути впевнена у своєму майбутньому, не дбаючи про захист прав молоді, не створюючи підґрунтя для її політичного росту. Адже саме ці ініціативні молоді люди, які в теперішніх умовах намагаються відстоювати свої права, у майбутньому, напевно, стануть політичною елітою.

О.Г.Лиска

АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСЛУГИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ: ПОНЯТТЯ ТА ЇХ ОПЛАТА

Для впровадження в діяльність держави науково обґрунтованої теорії процесу надання послуг необхідно керуватися єдиними теоретичними засадами щодо розуміння понять, видів та ознак публічних послуг.

Публічні послуги – це усі послуги, що надаються публічним (державним та самоврядним) сектором або іншими суб'єктами за рахунок публічних коштів [1]. Необхідно чітко усвідомлювати різницю між поняттями "державні", "муніципальні" та "адміністративні" послуги [2].

Державні послуги – це послуги, що надаються органами державної влади (насамперед виконавчої) та державними підприємствами, установами й організаціями, а також послуги, які надаються недержавними організаціями у порядку виконання делегованих повноважень.

Муніципальні (комунальні) послуги – це послуги, що надаються органами місцевого самоврядування, комунальними підприємствами, установами й організаціями.

Публічні послуги включають державні та муніципальні послуги.

Адміністративні послуги – це публічні послуги, які надаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (адміністративними органами) і надання яких пов'язане з реалізацією владних повноважень.

Основні ознаки адміністративних послуг:

• повноваження щодо надання адміністративних послуг законодавчо закріплені за органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (далі – адміністративні органи);

• наданню адміністративної послуги завжди передує звернення (заява) фізичної або юридичної особи (далі – особи) до адміністративного органу;

• особа відповідно до закону має право вимагати від органу розгляду такої заяви;

• результатом розгляду заяви є рішення адміністративного органу, в якому вказано конкретного адресата ("споживача такої послуги").

Не належать до адміністративних послуг відносини, які виникають між особами і адміністративними органами за ініціативою останніх (наприклад, в ході перевірок суб'єктів господарювання чи притягнення до адміністративної відповідальності). Не належить до адміністративних послуг діяльність адміністративних органів, що не пов'язана з реалізацією ними владних повноважень.

Виокремлення відносин щодо надання адміністративних послуг дозволяє змінювати характер відносин між адміністративними органами і приватними особами, уможливлює відмежування публічно-службової діяльності адміністративних органів від їхньої господарської діяльності та може використовуватися для розмежування діяльності органів влади з вироблення політики (розробки політичних програм, нормативних актів) і поточного адміністрування (залагодження конкретних життєвих ситуацій).

Необхідно також розглянути ще одну ознаку адміністративних дій, які належать до адміністративних послуг. Так якщо у громадян є законодавчо визначений обов'язок звернутись за певними діями адміністративної системи а в держави є обов'язок безумовно вчинити ці дії (наприклад отримання внутрішнього паспорту), то таку дію не варто

відносити до послуг. З іншого боку, якщо у громадянина є право звернутись по певну адміністративну дію, а в держави є право вчинити чи відмовити у вчинені такої дії (дискреційні повноваження), то таку дію можна вважати адміністративною послугою [4].

Своєю чергою, представники органів влади зазначають, що сьогодні йде процес намагання за невизначеними критеріями впорядкувати діяльність органів влади з надання ними платних послуг, є напрямок державної політики щодо делегуавння цих послуг господарюючим суб'єктам.

На погляд аналітиків, такий напрямок політики свідчить про те, що не розподілено адміністративні послуги та супутні послуги, які дійсно можна делегувати суб'єкту господарювання. Супутні послуги мають надаватись виключно на конкурентних засадах. Наприклад, сьогодні актами уряду для багатьох органів затверджені "переліки платних послуг", абсолютна більшість яких є звичайною господарською діяльністю (наприклад, ламінування, розрізування паперу, тощо). Але подібні послуги не можуть нав'язуватись громадянам чи суб'єктам господарювання.

Однак, сьогодні є небезпечна тенденція делегувати господарюючим суб'єктам державно-владні повноваження (які є підставою для надання адміністративних послуг). Сьогодні багато органів влади створили для таких цілей Державні акціонерні компанії (ДАК). Але такі повноваження є виключною компетенцією органу влади, а адміністративна послуга в зв'язку з цим надається не на конкурентних засадах. Якщо вона надається господарюючим суб'єктом, який намагається отримати при цьому прибуток, то це призводить до непродуктивних витрат громадян та суб'єктів підприємницької діяльності, та зниження рівня відповідальності при наданні таких послуг.

Існує також широкий діапазон думок з приводу критеріїв за якими можуть бути виділені платні адміністративні послуги. Було запропоновано для обговорення декілька підходів до систематизації платних та безоплатних послуг.

Перший критерій, якій пропонується – адміністративні послуги можуть бути платні лише тоді, коли не входять в систему життєзабезпечення громадян та суб'єктів господарювання.

Необхідно також подивитись на питання оплати адміністративних послуг з точки зору пошуку причин виникнення платності таких послуг.

Можна зробити висновок:

- або в державі невистачає коштів на реалізацію необхідних функцій і тому не через податки, а через оплату адміністративних послуги компенсується ця недостача державного бюджету;

- або державні органи намагаються занадто збільшити свої повноваження і шукають додаткові повноваження, як ренту.

В цьому випадку доцільно підійти концептуально з точки зору оптимізації функцій держави, особливо щодо регулювання підприємницької діяльності (а за експертними оцінками саме в цій царині знаходиться переважна більшість платних адміністративних послуг). Скорочення функцій держави зменшить і кількість платних адміністративних послуги.

Є також точка зору, що за допомогою введення легальної оплати адміністративних послуг можна зменшити рівень корупції. І ряд прикладів свідчать на користь цієї точки зору [4].

Фактично всі представники бізнесу вважають, що плата за адміністративну послугу не є бар'єром, але відсутність прозорої процедури надання послуги, відсутність попередньої інформації про те скільки треба сплачувати і точний перелік того, що за це отримує споживач такої послуги – це є проблема в царині адміністративних послуг підприємцям.

Однак у сфері соціальних послуг проблемою є і відсутність чіткої процедури, що заздалегідь доведена до відома клієнта і наявність плати за таку послугу (якщо вона є).

Запровадження інституту надання публічних послуг спрямоване насамперед на зміну відносин між владою і приватними особами (фізичними та юридичними). Адже, останні оцінюють орган державної влади, чи будь-яку іншу інституцію через призму ефективності вирішення їх щоденних проблем. Останнім часом спостерігається тенденція публічних інституцій (як в державних, так і в локальних адміністраціях) до запровадження "пунктів першого контакту" [3] з клієнтами та розширення можливостей контакту електронним шляхом.

На думку В.Тимощука, приватні особи не повинні бути "прохачами" у відносинах з органами влади, а споживачами послуг [2, с.161]. Саме тому, держава в особі публічних суб'єктів (органів державної влади та органів місцевого самоврядування) зобов'язана орієнтуватися на потреби особи, так само як у приватному секторі надавачі послуг орієнтуються на потреби споживача ("клієнта"), його запити та очікування.

Необхідно чітко визначити державну політику щодо ціноутворення та порядку фінансування адміністративних послуг.

Має бути встановлений чіткий та зрозумілий критерій – які послуги (чи для яких верств населення) мають бути безоплатні (так, наприклад, послуги в соціальній сфері – надання субсидій та пільг, призначення стипендій та інше), а які адміністративні послуги мають бути безумовно оплатні (наприклад видача ліцензій на зайняття певними видами господарської діяльності), чи частково оплатні (наприклад послуги з державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності) [4].

Необхідно визначити процедуру та принципи ціноутворення на такі послуги – бо ціна має носити характер лише компенсації витрат, а не отримання органом влади прибутку від надання такої адміністративної послуги. Основою цих принципів має бути основоположний принцип побудови держави як системи, що задовольняє потреби своїх громадян та слугує суспільству.

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

А.В.Шемаева

ВЛИЯНИЕ АССОЦИАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ

Рассматривается деятельность АСИБТ, ее цели, задачи, главные достижения, основные направления работы инновационного характера. Определяются основные виды инноваций, которые внедряются в библиотеках региона. Намечаются приоритетные цели инновационной политики.

Главной приметой настоящего времени являются перемены, которые происходят во всех сферах жизнедеятельности. Отправной точкой для осуществления качественных изменений является инновационная политика, которая служит основой для разработки инновационных прогнозов, стратегий, программ и проектов развития. Она не только задает направления изменений, но и формирует основания для сбора информации, выработки управленческих решений, поведения

персонала, позволяет установить ГДЕ, ЧТО, ДЛЯ ЧЕГО и КАК следует изменить. Инновационная политика региона – это деятельность органов государственной власти и управления, общественных структур, отдельных организаций, направленных на организацию и стимулирование процессов модернизации региона.

Значительный вклад в инновационную политику региона осуществляют библиотеки и общественные библиотечные структуры: Харьковское библиотечное общество, Ассоциация современных информационно-библиотечных технологий (АСИБТ). Сегодня библиотечная инновационная политика не существует изолированно. Она рассматривается как часть культурной, образовательной и информационной политики.

В результате социально-политических и информационно-технических преобразований в начале 90-х годов прошлого века изменилась парадигма библиотечной инновационной политики. Библиотека рассматривается как «информационное ядро» региона, что, с одной стороны, способствует повышению значения и статуса библиотек в обеспечении доступа к накопленным знаниям, а с другой стороны, требует от библиотек поиска новых направлений деятельности.

Важным инструментом, способствующим качественным изменениям в деятельности библиотек Харьковского региона, является Ассоциация современных информационно-библиотечных технологий, которая была учреждена как общественная организация в 1992 году. Инициаторами ее создания выступили Харьковское библиотечное общество и ведущие специалисты в области библиотечного дела и информационных технологий (Демидюк Ф.П., Грищенко Т.Б., Соколовская Т.Б., Фоменко И.Н., Хропач А.Н., Шац И.В., Шемаева А.В., Щеглов В.А). АСИБТ объединяет библиотеки различных типов и видов. В ее состав входят крупнейшие библиотеки города: Харьковская государственная научная библиотеки им. В.Г. Короленко, Харьковская областная научная библиотека, Центральная научная библиотека Харьковского национального университета им. Каразина. Стратегической целью АСИБТ было определено «объединение и концентрация усилий специалистов в области библиотечного дела и современных технологий для создания региональной компьютерной информационно-библиотечной сети, а также всемерное содействие прогрессу в социальной и культурной сферах за счет повышения престижа библиотек, их роли в информатизации общества, в повышении профессионального уровня

работников библиотек и информационной культуры пользователей, в расширении межрегиональных и международных связей».

В качестве основных направлений инновационной деятельности определены следующие:

1. Внедрение современной технологии формирования, интеграции и использования информационно-библиотечных ресурсов с целью обеспечения организаций и населения региона на уровне мировых стандартов и требований.

2. Создание комфортных условий для свободного и оперативного доступа потребителей к региональной, национальной и мировой информации.

3. Развитие исторически сложившегося типа библиотек путем организационно-управленческих изменений и решений.

4. Обеспечение профессионального и личностного роста персонала библиотек региона.

Из выше изложенных направлений следует, что объектами инновационной деятельности библиотек региона рассматриваются: библиотечная технология, информационно-библиотечные услуги и продукты, организационное развитие библиотек, социальная база изменений.

Центральным аспектом инновационной политики АСИБТ стала проектная деятельность. В 1994–1999 г.г. силами Ассоциации или при ее поддержке было реализовано более 25 проектов, направленных на компьютеризацию и автоматизацию библиотечно-библиографических процессов, проведение профессиональных стажировок для специалистов – членов АСИБТ в ведущих информационно-библиотечных центрах Европы и США, организацию цикла международных семинаров и конференций при финансовой поддержке МФВ, Евразии, IREX. В настоящее время стартовал проект «Корпоративна мережа міських масових бібліотек м. Харкова 2005–2006 р.р.», финансируемый городскими властями. Инициаторами проекта выступили: президент АСИБТ, декан факультета библиотековедения и информатики ХГАК, проф. Ильганаева В.А., городское управление культуры. Проект направлен на решение комплекса организационных, технологических, технических и информационных задач для создания и использования объединенных информационных ресурсов публичных библиотек Харькова с целью удовлетворения потребностей пользователей региона.

Решается вопрос организации повышения квалификации библиотечных работников региона на базе библиотек–членов АСИБТ.

Исходя из этого, к основным видам инноваций, которые внедряются в библиотеках региона при непосредственном участии или под руководством АСИБТ, следует отнести:

- продуктовые и сервисные инновации (изменению подлежат услуги и библиотечно-информационные продукты в виде электронных каталогов, баз данных, доступ к Интернет ресурсам);
- технологические инновации (меняются процессы библиотечной технологии);
- организационные инновации (производятся структурные изменения в виде создания отделов автоматизации, Интернет центров, информационно-библиотечных центров);
- социальные инновации (изменяются методы управления библиотечным персоналом, внедряется командная работа, производится обучение персонала новым технологиям).

Однако, не все социально значимые цели, поставленные АСИБТ были достигнуты. Целенаправленному стимулированию инновационной активности библиотек способствует система общественных коммуникаций, которая позволяет своевременно сообщать общественности о задачах, возможностях и проблемах библиотек Харьковского региона и привлекать необходимые ресурсы. В этом направлении предстоит АСИБТ усилить работу. Прежде всего необходимо: организовать цикл публикаций в региональной прессе о результатах и перспективах деятельности Ассоциации; создать Web-сайт; учредить журнал (в печатной и электронной формах); установить тесное взаимодействие с общественностью и местными органами самоуправления; искать новые формы работы, привлекательные в современных условиях.

Тем не менее, влияние АСИБТ на формирование региональной инновационной политики Харьковского региона является существенным.

Основными приоритетами деятельности АСИБТ, как и в предыдущие годы, остаются:

1. Подготовка и реализация системообразующих международных и региональных проектов, которые окажут решающее влияние на инновационные процессы в регионе.
2. Разработка новой идеологии деятельности библиотек региона, направленной на осознание необходимости научной, информационной и

организационно-методической поддержки внедрения новшеств, осмысление развития инновационной деятельности.

3. Разработка нормативно-методических материалов и рекомендаций для библиотек;

4. Развитие системы институциональных и межличностных коммуникаций;

5. Организация профессиональной переподготовки и повышения квалификации библиотечных работников.

П.О.Науменко
Т.И.Крахмалева

ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИЙ ПРЕДПРИЯТИЯ

В последнее время тема интеллектуальной собственности звучит все чаще и чаще. Это и показательная акция по уничтожению под гусеницами бульдозеров тысяч экземпляров нелегальных компакт-дисков, и споры о том кому на самом деле принадлежит тот или иной бренд или торговая марка. В Украине создана и постоянно совершенствуется нормативная база в сфере охраны и защиты интеллектуальной собственности. Однако реже мы слышим о том, как конкретные технологические инновации получают правовую охрану в качестве изобретения. Много говорится и о том, что дешевле вкладывать средства в свою отечественную науку, чем оплачивать дорогостоящие услуги зарубежных научных фирм. Тем более, что потенциал наших ученых и инженеров известен во всем мире и, как это ни странно, остается высочайшим в мире, несмотря на довольно скудное финансирование в последние годы. Поэтому тем более приятно, что уже в первые дни своего назначения новый Министр образования и науки Украины Станислав Николаенко высказался за создание на базе Государственного департамента интеллектуальной собственности Фундации украинских изобретений. Основной задачей этого государственного предприятия будет продвижение перспективных изобретений украинских ученых и предпринимателей в Украине и на мировом рынке в соответствии с приоритетными направлениями инновационной деятельности [1]. Как отметил Министр, печальная статистика говорит о том, что сегодня из тысячи зарегистрированных в

Украине патентов коммерциализируется, то есть доходит до производства, только шесть. «О каком инновационном развитии государства, в основе которого лежат новые знания, можно говорить?», – отметил он. В качестве примера он назвал Финляндию, где из 100 патентов внедряется в производство приблизительно 30%.

Количество патентуемых изобретений напрямую связано с активизацией инновационных процессов в стране. Страны с менее развитой экономикой осваивают чужие разработки, в то время как страны с высоким научно-техническим потенциалом развивают свои инновации. В Законе Украины «Об инновационной деятельности» говорится, что в основе производства инновационного продукта лежит объект интеллектуальной собственности [2]. В самом широком смысле ИС это закрепленные законом права на результаты творчества в любой области, как промышленной, так и литературной, художественной, научной и т.д. Сюда относятся и авторское право, и патентное право, или право промышленной собственности. Авторское право это право творца, писателя, художника, музыканта, программиста на его произведение. Промышленная собственность охраняет изобретения с помощью патентов. У изобретателя есть две составляющих этого права – моральное право, то есть право быть упомянутым как автор изобретения и материальное – проще говоря, право «продать».

История изобретений уходит корнями в века. Изобретателям предоставлялись так называемые привилегии, которые даровались милостью монарха. Еще в 16 веке была выдана первая охранная грамота Галилео Галилею на способ подъема воды. Тогда перед изобретателем ставилось требование осуществимости изобретения – работоспособность. Сейчас этого не требуется. Позднее появилось понятие патента, который означал уже право, закрепленное законом. В России первая привилегия была выдана Ломоносову в 1753 году на способ производства цветного стекла. Первым патентным законом в мировой практике считается изданный в 17 веке в Англии (1623) «Статус о монополиях». В СССР, как известно, существовало понятие Авторского свидетельства, которое подтверждало право государства на изобретение.

Почему же мы говорим о том, что инновационный проект является результатом реализации изобретения? Да потому, что изобретательство является вершиной технического творчества. Крупнейшие изобретения, как правило, ведут к появлению целых новых отраслей. Вначале

XX-го века был создан ряд таких великих изобретений: в авиации это самолет братьев Райт, и самолет Можайского, в основе радиотехники лежит изобретение радио Поповым и Маркони, позднее, уже в середине XX-го века изобретение лазера легло в основу лазерной техники. К ним можно отнести и изобретение Дизеля, который в 1897 г. разработал двигатель с самовоспламенением от сжатия.

Это глобальные изобретения, но есть еще и средние изобретения, направленные на устранение противоречий, которые находятся в пределах одной науки. Например, путем введения в трубопровод поворотной заслонки обеспечивается постоянный расход топлива, или уменьшается сила трения в механизме, повышается надежность. Таких изобретений большинство.

Есть ряд изобретений вызывающих улыбку – в Америке даже существует рейтинг бесполезных изобретений. Так называемая Игнобелевская премия вручается накануне Нобелевской, в Гарвардском университете за такие изобретения как вилка с вентилятором для охлаждения пищи, переводчик с собачьего языка и т.п.

В прошлом году, в сентябре изобретатели в Украине отмечали годовщину – 10-летний День изобретателя и рационализатора. Именно они – украинские новаторы, инженеры, ученые, энтузиасты научно-технического прогресса своим творческим трудом и генерируют инновации. Внедрение инноваций в производство способствуют увеличению интеллектуального капитала предприятия, техническому перевооружению и обновлению производства. Авиастроение в Украине является одним из приоритетных направлений инновационной деятельности [3]. На примере Харьковского государственного производственного предприятия можно сказать, что внедрив на предприятии систему генерирования интеллектуальных активов, можно достичь высоких результатов за счет реализации инновационных проектов.

Интересно как рождаются изобретения. Украинским изобретателям не занимать новых идей. Конечно, изобретения создают творческие личности, для которых характерно наличие изобретательского взгляда, способности проникнуть в суть проблемы, настойчивость, задатки и навыки, наблюдательность. Но все же, можно ли научить человека изобретать? Существует так называемая Теория решения творческих задач, в основе которой лежат методы активизации творческого мышления – например метод мозгового штурма, метод ассоциаций и т.д.

Иногда гениальные изобретения рождаются даже во сне. Как известно, наш мозг полностью никогда не отдыхает и работает даже в то время, когда его хозяин спит. При этом мозг продолжает работать над той технической проблемой, что и наяву. История о том, как Менделееву приснилась его периодическая система, известна многим. Мировая история знает немало примеров снов, ставших причиной появления множества открытий.

Интеллектуальный труд должен достойно вознаграждаться. Упустив талантливого изобретателя, фирма может потерять ценный источник генерирования инноваций. Поэтому таких творческих сотрудников надо беречь, поощрять, создавать им благоприятные условия для работы.

Традиционной формой вознаграждения является премирование лиц, создавших изобретение. Для персонала "hired to invent", т.е. служащих, в чьи служебные обязанности входит изобретательская деятельность, основной формой материального стимулирования является установление повышенного оклада по сравнению с другими группами персонала фирмы. От 10 до 70% основного годового заработка получают служащие компании "Полароид". Система вознаграждения изобретателей компании "Дюпон де Немур", "Дженерал Электрик" предполагает вознаграждение в виде получения изобретателем определенной доли в акционерном капитале. В таких гигантах как "Боинг компани", "Юнайтед стейтс Раббер Ко" и др. вознаграждение служащим выплачивается в размере до 10% экономии, полученной в первом году использования изобретения [4].

В авиастроительной и аэрокосмической промышленности (в ведущих корпорациях этих отраслей "Макдоннелл-Дуглас", "Локхид") распространена такая система вознаграждения, при которой работодатель предлагает изобретателю оказать помощь в использовании принадлежащих автору прав на изобретение от имени служащего с условием раздела выгод, которые поступят в связи с выплатами роялти.

Такая практика объединения капитала и интеллекта далеко не нова – в 1904 году богатый сын лорда автолюбитель и авиатор Роллс и гениальный изобретатель, сын мельника Ройс основали известную фирму Роллс-Ройс. Одним из известных изобретений в конструкции этого автомобиля является то, что задние двери открываются назад, создавая как бы коридор для выхода VIP-персоны.

Существенное значение для стимулирования изобретательства имеет и моральное поощрение авторов. Самыми распространенными моральными стимулами являются присуждение специальных почетных званий, включение в члены изобретательских клубов, выдача изобретателям удостоверений, грамот, медалей и других знаков отличия.

В японской компании "Тосиба" применяются почти все из вышеперечисленных механизмов. Там разработан и внедрен целый комплекс правил вознаграждения изобретателей – от выплаты разовой премии за подачу работодателю заявки на изобретение до вознаграждения в размере 200 тыс. иен и более при условии внедрения изобретения в производство. В случае продажи лицензии на изобретение авторам выплачивается особое ежегодное вознаграждение виде процента от цены лицензии.

В общем, в мировой практике существует гибкая система стимулирования изобретательства и оценки творческого вклада автора изобретения.

Как уже было сказано, право на изобретение подтверждается патентом. Для получения патентов или свидетельств необходимо оформить заявку и подать ее в Государственный департамент интеллектуальной собственности. Заявка может быть подана и через патентного поверенного, зарегистрированного в Государственном департаменте интеллектуальной собственности. Подача заявок сопровождается оплатой установленных пошлин. Правом на подачу заявки и получение патента или свидетельства обладают автор или работодатель, если речь идет о служебном изобретении – то есть созданном в порядке выполнения служебных обязанностей.

Иногда автору приходится выбивать положенное вознаграждение и через суд. Сенсационным стало недавнее событие, произошедшее в Японии. Японская корпорация Nitia обязалась выплатить $8 млн. профессору Сюдзи Накамура, который в 1993 г. изобрел голубой светоиспускающий диод. Это самый большой гонорар исследователю, когда-либо выплаченный в Японии. В декабре 2004 года Верховный Токийский суд рекомендовал сторонам достичь внесудебного мирного соглашения, после чего Nitia решила выплатить 600 млн иен (около 5 млн 800 тыс. долларов) в виде гонорара за изобретение и еще 240 млн иен (около 2 млн 200 тыс. долларов) в качестве процентов за его внедрение в производство.

Другой недавний пример касается уже нашего государства. В 1960 году А. Полтораченко получил авторское свидетельство СССР на свое изобретение – устройство для обработки земли на виноградниках. В 70-е годы этот культиватор серийно изготавливался на одном из одесских заводов. Экономический эффект от внедрения изобретения в сельскохозяйственное производство тогда составил 2 млн рублей. Интересно, что сам автор за свои труды ничего не получил. Изобретатель долго пытался получить хоть что-либо, обращаясь в суды бывшего СССР и потом Украины. И вот, наконец, справедливость по отношению к изобретателю восстановлена. Ветеран-изобретатель в поисках правды дошел до Европейского суда по правам человека в Страсбурге. Суд обязал Украину выплатить изобретателю 8,5 тыс. евро.

Несколько слов о женщинах изобретателях. Считается, что женщины плохие автомобилисты. Однако, идея “дворников” пришла в голову как раз женщине, Мэри Андерсен еще в 1902 году. В то время водителям приходилось или держать окна машины открытыми, или то и дело выскакивать из кабины, чтобы протереть стекло. “Дворник”, предложенный изобретательницей, изготавливался из стали и крепился вверху лобового стекла. Как и теперешний усовершенствованный дворник, его прародитель имел резиновую насадку, с помощью которой очищалось стекло. Не все также знают, что дочку знаменитого английского поэта Байрона Аду Августу Байрон Кинг, графиню Лавлейс (1815–1852), по праву считают первым программистом [5].

Литература

1. http://www.sdip.gov.ua/ukr/news/?id=3360.

2. Закон Украины «Об инновационной деятельности», N 40-IV от 04.07.02.

3. Закон Украины «О приоритетных направлениях инновационной деятельности в Украине», N 433-IV, от 16.01.03.

4. Г.Бромберг, Г.Соловьева, Л.Фатькина. Стимулирование изобретательства //http://istina.inion.ru/HTML/R_BROMB_SB.htm.

5. http://www.osp.ru/cw/2001/17/032_0.htm.

В.В.Повітчан

ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ДЕРЖАВНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Останнім часом значно загострилися дискусії навколо приватизації об'єктів державної власності. Відмічаючи факти неефективності державних підприємств, точаться суперечки відносно того, приватизувати чи управляти. Але слід зазначити, що немає у світі економік, які б не містили цього сектора. Досвід роботи провідних компаній світу, що мають значну частку активів в державній власності, свідчить про конкурентоспроможність цього сектора економіки. Характерним прикладом є досвід роботи компанії "Томсон" – найбільшої промислової групи Франції в галузі професійної й побутової техніки, 80% активів якої до 1998 року знаходилось у власності держави й головним акціонером якої держава є і в наш час [1]. Значних економічних показників компанія "Томсон" змогла досягнути завдяки активній інновацій діяльності.

Як показує практика діяльності провідних компаній світу, в сучасних умовах розбудови нового технологічного укладу, єдиним шляхом забезпечення економічного росту є активне запровадження інноваційної діяльності на підприємстві. Враховуючи, що інноваційна діяльність – "це процес створення, впровадження і поширення інновацій" [2, с.273], запорукою економічного зростання є ефективне управління процесом створення впровадження і поширення інновацій. Основними проблемами в досягненні цієї мети є елемент невизначеності щодо впровадження нових ідей, протиріччя що несе в собі організаційна структура підприємства, брак обігових коштів, низький рівень технологічного обладнання вітчизняних підприємств та деякі інші.

Враховуючи об'єктивність існування факту обмеженості ресурсів, активізацію інноваційної діяльності на підприємстві, що має достатній науковий потенціал, треба розпочинати зі створення ефективної організаційної структури.

Велику увагу питанню ефективного управління інноваційними процесами надав Л. Водачек [3]. Він визначив що в практиці підприємств для управління інноваційною діяльністю використовуються традиційні структури відносин – лінійні, штабні, функціональні й методичні.

Недоліком лінійної системи він вважав достатньо складну систему реалізації що приводить до значних затрат часу між прийняттям рішення та його виконанням. В штабних системах працівники мають обмежені повноваження для прийняття рішень і не несуть прямої відповідальності за реалізацію проекту. Функціональні структури використовуються при виконанні чітко структурних завдань. Їх недоліком є відсутність єдиноначальності, необхідність координації різних видів діяльності. Методичні структури доповнюють лінійні або функціональні для підвищення якості процесу управління. Крім того на практиці існують і різні комбінації наведених вище структур.

П.Друкер [4] та Л.Баркер [5], підсумовуючи досвід роботи американських та англійських підприємств, схиляються до думки що інноваційна робота має бути відокремлена від операційної.

Л.Баркер прийшов до висновку що, інноваційна робота потребує іншої організації ніж операційна. "Там, де операційна робота розбиває задачу на етапи, інноваційна потребує щоб робота розглядалась як цілісна задача. Там, де операційна робота організує людей в функціональні об'єднання, інноваційна робота потребує однієї функціональної команди" [5, с.84]. Інноваційну діяльність треба організовувати навколо окремого проекту що окремо фінансується й управляється.

Створення проектного стилю управління було обумовлено переходом інноваційної діяльності до орієнтації на споживача, що отримало назву моделі "виклику попиту". Ю.Стасовський підкреслює, що проект завжди має бути зорієнтований на споживача. "В середині проекту на конкурсних засадах створюється команда проекту, яка розробляє всі процеси, необхідні для задоволення потреб даного споживача" [6, с.33].

Враховуючи позитивний досвід інноваційної моделі розвитку провідних країн світу та стратегію європейської інтеграції України, важливим є вивчення вже накопиченого досвіду в управлінні інноваційною діяльністю підприємствами США та Західної Європи.

Аналіз систем управління інноваційними проектами був проведений Л. Беркером [5]. Він виділив три види систем управління що широко використовуються фірмами США та Великої Британії – матрична, "незалежної організації", "венчурна група".

Найбільш поширеною системою управління інноваційними проектами є "матрична система управління" (matrix management). Керівник проекту несе повну відповідальність за виконання, затрати та

строки виконання. Члени команди, що працюють над проектом, підпорядковані одночасно як керівнику проекту так і функціональному менеджеру, що призводить до непорозумінь.

Система управління "незалежної проектної організації" (НПО) позбавлена недоліків матричної системи управління, але має свої проблеми. Керівник проекту підпорядкований лише директору. Члени НПО залучаються як з самої організації так і з зовні. Незалежність НПО може ізолювати її від основної організації й, у разі недоцільності проекту, з'являються труднощі з його закриттям.

Останнім часом з'явився новий різновид НПО – "венчурна група" (venture team), що формується як ризикове підприємство. Компанія – засновник фінансує проект і гарантує підтримку на стадії становлення й виходу на ринок. У разі успіху проекту, венчурне підприємство робить відрахування з прибутку компанії-засновнику.

Наведені вище організаційні структури управління інноваційною діяльністю мають свої переваги й вади. Крім того неможливий простий перенос досвіду розвинутих країн в Україну без урахувань відмінності менталітету, законодавства, інших внутрішніх та зовнішніх чинників. Саме задача побудови ефективної організаційної структури, що дозволить активізувати інноваційну діяльність на державному підприємстві, і є метою дослідження. Важливість цього дослідження пов'язана ще й з тим, що вклад державного сектора в економіку залишається досить відчутним: його підприємствами створюється близько 30% валового внутрішнього продукту [7, с.22].

Управління інноваційною діяльністю на підприємстві складається з управління окремими інноваційними проектами. Поняття інноваційний проект можна розглядати як процес створення інновації і як завершений комплект науково-технічної, проектно-конструкторської, технологічної документації. В даному випадку розглянемо проект саме як процес створення інновацій – сукупність виконуваних в визначеній послідовності наукових, технологічних, виробничих, організаційних, фінансових і комерційних заходів що приводять до інновації.

Інноваційний проект як об'єкт управління має ряд характерних ознак, основними з яких вважають:

- ознака змін як головний зміст проекту;
- ознака обмеженої в часі мети;
- ознака обмеженої тривалості в часі;
- ознака обмеженості необхідних ресурсів;

• ознака новизни проекту;
• ознака комплексності;
• ознака правового й організаційного узагальнення;
• ознака розмежування з іншими проектами підприємства [8, с.220].

Основними етапами інноваційного проекту є:

1) формування інноваційної ідеї й визначення головної цілі проекту;

2) розробка проекту, яка охоплює процес пошуку рішень для досягнення кінцевої мети проекту та формування взаємозалежного по часу, ресурсам і виконавцям комплексу завдань і заходів по реалізації цілей проекту;

3) реалізація проекту, що охоплює процеси реалізації поставлених перед проектом цілей і створення проекту; завершення проекту.

Загальна схема управління інноваційним проектом може бути представлена у вигляді двох стадій.

1. Розробка оптимального інноваційного проекту. На цій стадії з'ясовуються цілі проекту й очікувані результати, надається оцінка конкурентоспроможності й перспективності результатів проекту, можливого ефекту, формується склад завдань й комплекс заходів проекту.

2. Оптимальне управління реалізацією інноваційного проекту. Для цього необхідно вибрати організаційні форми управління, вирішити питання заохочення людських, матеріальних та фінансових ресурсів, а також питання контролю якості, вартості й строків виконання інноваційного проекту.

Основними елементами розробки оптимального інноваційного проекту є творчий підхід й особиста зацікавленість колективу в успіху, про що свідчить досвід діяльності малих інноваційних підприємств [9], а також такі ключові фактори, що були виявлені канадським дослідником Р.Купером., як "переваги продукту (product advantage), вправність у розробці (proficiency of pre-development), протокол (protocol)" [5, с.91–92].

Для виконання цих умов можна запропонувати таку схему, що пройшла апробацію в науково-технічному спеціальному конструкторському бюро "ПОЛІСВІТ" м. Харків, провідному підприємстві з розробки систем управління ракетами-носіями, рентгеноінтроскопічних систем огляду багажу і вантажів, приладів життєзабезпечення літаків, програм-

но-технічних засобів для автоматизованих систем управління промислових об'єктів, зварювального обладнання, приладів обліку електроенергії та води.

1. Оголошується конкурс на кращий інноваційний проект без обмеження кількості учасників, з конкретним строком представлення проектів в експертні групи що складаються з провідних спеціалістів. Основною ціллю інноваційного проекту повинно бути створення продукту, в якому покупець побачить реальні переваги стосовно користі, якості, вартості, новизни, здатності вирішувати проблему, для цього обов'язковим є дослідження потреб і пріоритетів споживачів.

2. Для розгляду приймаються проекти з обов'язковим техніко-економічним обґрунтуванням у формі що представляє собою аналог протоколу Р.Купера – документа що чітко визначає цільовий ринок, нужди споживачів, бажання й пріоритети, концепцію інноваційного продукту, його загальну специфікацію й необхідні вимоги, технічні характеристики, вартість.

3. Представлені проекти проходять конкурсний відбір та передаються безпосередньо для подальшого розгляду та затвердження техніко-економічній раді підприємства або після усунення недоліків та доопрацювання.

4. Всі автори що приймали участь у конкурсі отримують грошове заохочення в залежності від важливості та пророблення проекту.

5. По проектам, затвердженим техніко-економічною радою, приймається рішення про об'єми фінансування, строки виконання, залучення необхідних спеціалістів і технологій.

Подальший успіх реалізації інноваційного проекту залежить від вибору організаційної структури для ефективного управління інноваційним проектом.

Дослідження дали змогу зробити висновок, що на державних підприємствах в Україні домінуючими структурами управління в тому числі й інноваційною діяльністю є лінійна, функціональна, штабна й матрична. Кожній структурі притаманні свої переваги й вади, що наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Матриця переваг і вад основних організаційних структур управління інноваційним проектом

Організаційна структура	Переваги	Вади
Лінійна	Єдиноначальність Узгодженість дій виконавців Відповідальність керівника за результат діяльності підрозділу	Значні затрати часу між прийняттям рішення та його виконанням. Високі вимоги до керівника
Функціональна	Висока компетентність виконавців конкретних функцій Вивільнення лінійних керівників від функціональної діяльності	Відсутність єдиноначальності Необхідність координації різних видів діяльності Тривала процедура прийняття рішень
Штабна	Наявність спеціалізованих структур що відповідають за підготовку вихідних матеріалів	Обмежені повноваження для прийняття рішень Відсутність відповідальності за реалізацію проекту
Матрична	Особиста відповідальність керівника проекту за строки, затрати та якість виконання Гнучкість і оперативність управління ресурсами Чітка взаємодія працівників	Одночасна підпорядкованість членів команди, що працюють над проектом, керівнику проекту і функціональному менеджеру, що призводить до непорозумінь

З наведеної матриці видно, що найбільші переваги має матрична організаційна структура. В той же час зовсім не зустрічаються на державних підприємствах такі організаційні структури управління інноваційним проектом, як “венчурна група” й “незалежна проектна організація” (ПНО).

Організаційна структура “венчурна група” не може бути реалізована в зв’язку з особливостями українського законодавства, згідно з яким державне підприємство не може виступати засновником суб’єктів господарської діяльності. Використання організаційної структури “незалежна проектна організація” має сенс при розробці інноваційних проектів лише за новими напрямками діяльності підприємства. Це зумовлено тим, що діяльність НПО ізолювати її від діяльності основної організації і керівник проекту підпорядкований лише директору.

Таким чином, організаційна структура для ефективного управління інноваційною діяльністю на державному підприємств має бути виділена зі структури управління операційною діяльністю підприємства. Для кожного інноваційного проекту повинен бути призначений керівник проекту з визначеними правами й обов'язками. Основним фактором успіху інноваційного проекту є взаємодія команди її зацікавленість у кінцевому результаті а проект повинен вписуватися в стратегію компанії.

Література

1. Дынкин А.А., Грачев М.В., Иванова Н.И. и др. Инновационная экономика. – М.: Наука, 2001. – 294 с.

2. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: Навч. посіб. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2003. – 278 с.

3. Водачек Л., Водачкова О. Стратегия управления инновациями на предприятии. – М.: Экономика, 1989. – 224 с.

4. Друкер, Питер, Ф. Практика менеджмента.: Пер. с англ.; – М.: Издат. дом "Вильямс", 2003. – 398 с.

5. Баркер Л. Алхимия инноваций. – М.: ООО"Вершина", 2004. – 224 с.

6. Стасовський Ю. Стратегія інноваційного розвитку гірничо-металургійного комплексу регіону// Економіка України, – 2005. – № 2. – С.29–37.

7. Мочетов М., Жадан І. Концептуальні засади управління об'єктами державної власності// Економіка України, – 2005. – № 3. – С.20–31.

8. Гамидов Г.С., Колосов В.Г., Османов Н.О. Основы инноватики и инновационной деятельности. – СПб.: Политехника, 2000. – 323 с.

9. Мазур О. Інноваційне підприємництво в структурі малого бізнесу в Україні// Економіка України, – 2005. – № 3. – С.36–41.

В.И.Гук

СТРАТЕГИЯ ТРАНСПОРТНОГО РАЗВИТИЯ ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА

Города, особенно крупнейшие, представляющие собой открытую, постоянно развивающуюся систему, характеризуются значительным количеством распределяющих функций. Основой корреляции различных функций являются связи: политики и экономики, экономики и техники, техники и культуры, культуры и массовых средств информации, политики и правительства. Однако крупный город – это не просто скопление людей и функции (подсистем). Это также открытая система, внутри которой люди общаются, различные функции синтезируются и создают общую функцию города. Именно поток жителей, вовлеченных в осуществление связей между функциями, придают городу органическую ценность.

Коммуникации являются фактором, обеспечивающим органическую жизнь системной организации города. По мере развития технических средств коммуникаций люди устремились к прямым связям, а поскольку для этого необходим транспорт, транспортная система стала физической основой функционирования города.

Телефон, радиотелефон, телевидение, радио, электронная почта, факсы – все эти непрямые средства коммуникации, развиваясь, вносят изменения в жизнь людей. Однако при этом желание и потребности в прямых связях между людьми, между людьми и учреждениями, между самими учреждениями (организациями) не могут и не должны снизиться из-за развития средств коммуникации. Наоборот, развитие средств коммуникации повысит спрос на прямые личностные связи.

Транспорт, благодаря которому возможны прямые связи людей, обеспечивает жизнь и направляет развитие города. Подвижность населения определяет структуру современного города.

Рост социальной городской организации и разделение функций в городе становятся все более независимыми, свободными, подчиняясь индивидуальным пожеланиям. Детерминированному миграционному потоку пассажиров по трудовым целям противостоит переменный поток населения, который можно рассматривать как источник стохастической подвижности. Именно эта подвижность и обеспечивает органическую жизнь открытой городской системе. С увеличением свободного времени

этот поток населения растет, и все больше и больше использует автомобильный транспорт, число которого непрерывно увеличивается и зависит только от экономического уровня жизни.

В настоящее время только в Харькове ежедневно более 170 тыс. автомобилей устремляются к центру города. Это постоянный автотранспортный поток движения. Фундаментальная разница между индивидуальным и общественным транспортом состоит в том, что индивидуальный автомобиль перемещает «от двери к двери». Несмотря на то, что автомобильный транспорт (постепенно будет исчезать), обречен на "вымерание" индивидуальный транспорт, какова бы ни была его форма выражения, будет только увеличиваться. Причина в том, что индивидуальный транспорт необходим для переменного потока населения в открытой системе организации города.

Основная функция миллионного города – не столько производство, сколько то, что в интересах экономического и культурного развития он должен стать мозговым центром, выполняющим бесчисленное множество региональных, невидимых функций. В центре города, где сосредоточены основные учреждения и офисы, переменный поток транспорта растёт ещё больше, поэтому движение в центре практически парализуется, что отнюдь не умаляет необходимость и неизбежность потоков людей в транспорте. Данная подвижность нужна для обеспечения жизнедеятельности миллионного города. Пробки и заторы образуются не от увеличения объёмов движени – причина их в структуре города, которая уже не в состоянии вынести существующей подвижности. Это вызывает крах радиальной и радиально-кольцевой улично-дорожных структур, где всё движение центростремительно.

Радиально-кольцевая транспортная система – наследие закрытого средневекового общества, и она не может выдержать напряжения, создаваемого стохастическим транспортным потоком, обязательным для открытой городской структуры. Следовательно, необходима новая транспортная система.

Современный многомиллионный город – это постоянные транспортные и пешеходные потоки, которые дают жизнь городу и позволяют ему расти. Только благодаря передвижениям жители города могут выполнять те функции, которые делают город мозгом нации. Радиально-кольцевая система транспорта не может обеспечить эти перемещения и поэтому её нужно срочно изменять.

Автомобиль изменил взаимоотношения между архитектурой и дорогой. Во-первых, появилась необходимость отделить пешеходов от транспорта и устроить улицы, предназначенные только для автомашин. Эти новые улицы уже создают взаимоотношения со зданиями, где автомобиль не всегда может остановиться у входа. Потребовались большие площади, строительные объёмы для устройства стоянок.

Проблемы, вызванные автомобильным движением, требуют рассмотрения городской структуры, улично-дорожной сети и архитектуры зданий как органического целого.

Скорость, которую внёс в городскую жизнь автомобиль, изменяет представление о пространстве. Кроме того, такие сооружения, как автострады, эстакады и путепроводы, появились рядом с домами, построенными в масштабе человека. Возникшая диспропорция визуального восприятия пространства и архитектуры также создает психологическую и зрительную потребность в изменении пространственной структуры города.

В настоящее время современные коммуникации освободили радиально-кольцевые города от пут закрытой системы и изменили структуру общественной жизни. В открытой системе города и социума личные связи начинают играть все более важную роль. Индивидуальные поездки на автомобилях вместе с ежедневным регулярным потоком общественного транспорта создают заторы в больших городах.

Унаследованная от средних веков городская система не может выдержать натиск увеличивающегося движения и стремится переформировать себя изнутри. Осью радиального города является вертикальная ось колокольни и мерии (ратуши), а центром – городская площадь. Так все радиальные улицы г. Харькова ориентированы на колокольню Успенского собора.

Для открытого развития города как системы вертикальную ось необходимо заменить горизонтальной, т.е. замкнутую кольцевую систему на открытую линейную, которая не препятствует развитию города. В генеральном плане 1965–1967 г.г. заложена линейная система с осью «Север-Восток», т.е. направлений развития Москва–Ростов. Но в дальнейшем принятая линейная структура не получила своего воплощения. Поэтому транспортные проблемы: заторы, пробки, перегрузка общественного транспорта, низкие скорости передвижения – существенно сдерживают развитие экономики города и инициируют отъезд жителей в более прогрессивные места проживания и работ.

Городская линейная ось возьмёт на себя сегодняшнее движение в центре города, так как она должна начинаться в современном центре, а существующие здания учреждений и организации, – составлять основу оси, располагаясь вдоль неё, поскольку новые учреждения должны будут соединяться со старыми. При этом линейная ось может развиваться в разных направлениях. Для Харькова рациональнее развивать западно-восточное направление (Киев-Воронеж), сохранив северо-южное (Москва-Симферополь).

Стоимость земли в Южном направлении будет меньше, так как не будет значительной спекуляции на пойменных землях-участках и строительство возможно вести, опираясь на вертикальные опоры-шахты, где удобно располагать вертикальный транспорт: лифты, инженерные сети, лестницы и т.д. Кроме того, близко выход в зону отдыха. Но необходим выход и на новые транспортные коридоры Украины.

Современные виды транспорта, транспортный функционализм изменяют отношение к взаимосвязи городской структуры с движением и архитектурой. Беспорядок и заторы, царящие в городах Украины, происходят в основном из-за несовместимости современного автомобиля и старой системы улиц.

Появление автомобиля требует разделения транспорта и пешеходов, поэтому необходим новый порядок движения, позволяющий автомобилистам свернуть со скоростных дорог на жилые улицы малых скоростей и поставить автомобиль вблизи места назначения. Иначе говоря, нужно создать новую планировочную структуру, органически объединяющую городскую систему, систему движения и систему архитектуры. Это возможно через систему вертикального транспорта, расположенного в опорах-столбах и соединяющего уровень, свободный от застройки на поверхности земли, с другими уровнями транспорта, стоянок и рабочих помещений общей высотой от 10 до 20 этажей.

При этом учитываются особенности строительства на пойменных затапливаемых землях, где подземная урбанизация фактически невозможна из-за постоянного затопления высокими грунтовыми водами.

Наименьшая единица транспортной циклической системы – квадрат со стороной 1 км (улучшенный микрорайон). Площадь квадрата будет структурной единицей для строительства, или операционным масштабом. В то же время она создаст органическую связь архитектуры и транспортной системы.

Современное накопление капитала, несомненно, вызовет усиленный рост строительства, который потрясет основы сложившегося городского пространства. Новые типы зданий и система строительства рассчитаны на долгую жизнь. Они образуют основной каркас городов Украины и будут опорой новой системы пространственной структуры города. При скорости транспорта в 100 км/ч и более размеры новых современных зданий не будут казаться преувеличенными.

Однако человек продолжает ходить пешком (с длиной шага около 1 м) и также окружен вещами человеческих масштабов.

Индивидуализм, стремление к свободе и волевые действия человека вступают в противоречие с господством техники. Человек хочет быть более свободным в выборе дома, сада, улицы и площади.

В подвижных и пульсирующих городах нашего времени движение пешеходов и автомобилей противоречиво, тем более что направление их может измениться. Необходимо создать движение не закрытое кольцевое, а открытое, пульсирующее (волнообразное), поточное.

Городское пространство становится со временем сложнее. В него необходимо включать не только архитектурные сооружения и организованное пространство, но и открытые свободные пространства, и экологический каркас из зелёных насаждений.

Предлагаемый транспортный проект ориентирован прежде всего на крупные и крупнейшие города. В малых городах и поселках, где значительно ниже интенсивность движения общественного городского и пригородного транспорта, существуют проблемы интенсивного транзитного движения.

Новая транспортная политика и ее “граничные условия” исходят из реальных условий в области финансирования общественного городского и пригородного транспорта, в области экологических и социальных затрат, связанных с движением транспорта.

Основные положения, которые необходимо изучить на основании обследований и учесть в транспортной политике, таковы:

1. Подвижность населения по видам транспорта.

Необходимо установить существующую подвижность на индивидуальном транспорте, пассажирском (автобус, ж/д) и немоторизованном видах транспорта и пешком, длительность поездок, уровень автомобилизации на 2003 г., динамику роста и прогнозные значения на 2010–2020 гг. Информацию возможно получить на основе

репрезентативных опросов применив систему непрерывных опросов для планирования движения (СНОПД).

Необходимо выяснить следующие данные об использовании индивидуального транспорта:

1) нахождение его вне дома;

2) количество поездок на одного человека;

3) расстояние, преодолеваемое жителем за день (км/чел-день);

4) время поездки (мин/чел-день);

5) интенсивность дорожного движения по видам транспорта (пешк/вело; обществ. транспорт; авто/мото.).

2. Транспортные условия в изучаемом городе.

Скачкообразно растущий уровень автомобилизации, резкое разделение труда при напряженном положении рынка рабочей силы могут быстро привести к развитию и созданию современной транспортной отрасли.

На пассажирском транспорте значительно должна увеличиться дальность поездки, что связано с увеличением доли индивидуальных автомобилей. К 2010 году индивидуальный автопарк может увеличиться в три раза. В городском движении это увеличение будет менее заметно. В междугородних перевозках интенсивный рост сверхпропорциональный при более высокой доли челночных перевозок.

В грузовых перевозках – значение имеет количество грузовых автомобилей и их пробеги, процессы погрузки – разгрузки и транспортировки внутри города. Численность грузового транспорта будет расти.

С ростом численности автотранспорта увеличивается число ДТП. К сожалению, две трети ДТП происходит в населенных пунктах.

Последствия удвоения и утроения численности автотранспорта пагубны для окружающей среды, безопасности, архитектуры городов и условий жизни горожан, поэтому необходимо разработать и обсудить возможные мероприятия в транспортной политике, которые ослабят влияние “Транспортных условий в городах Украины.”

Для развития пригородного движения, особенно на второстепенных участках железнодорожных линий, целесообразно организовать движение рельсовых автобусов, производство которых возможно на заводах г. Харькова.

Но самое главное транспортное условие для экономического развития Харьковского региона – это опережающее строительство нового, самого современного аэропорта не менее чем на 4 терминала и 5 взлетно-посадочных полос в планировочном центре региона. Строительство одной полосы и одного терминала позволит принимать современные лайнеры с инвесторами. Не случайно конкурирующие регионы и даже страны любыми способами, разговорами, обещаниями тормозят создание аэропорта в Харьковском регионе, ибо это мощный толчок для его возрождения. Однако без участия транспортников высокого международного авторитета, как показывает десятилетний опыт харьковской власти, строительство аэропорта будет затягиваться на неопределенный срок.

3. Условия конкуренции между индивидуальным и общественным транспортом.

Как дорожная сеть, так и система общественного транспорта в городах Харьковского региона находятся в плачевном состоянии. Более 70% главной дорожной сети в городах имеют разрушенный слой дорожного покрытия, более 25% – разрушенную нижнюю часть дорожной одежды. На трамвайной сети одна треть перегонов с замедленным движением. Трамваи, троллейбусы и автобусы – это реликвии, музейные экспонаты, следовательно, высоки простои в ремонтных мастерских, нехватает обслуживающего персонала, отменяются маршруты.

Метрополитен недостроен. Из-за лимита электроснабжения поезда перегружены, снижена участковая скорость до 30 км/час, а скорость сообщения составляет 17–20 км/час. Это уже не скоростной транспорт, а троллейбус.

Улучшение как улично-дорожной сети, так и системы общественного транспорта потребует вложения миллиардных сумм. Условия конкуренции быстро смещаются в пользу автомобильного транспорта (особенно зарубежных моделей). Процес идет интенсивно, поэтому необходимо быстро перейти к поддержке исправного состояния дорожного покрытия, чтобы обеспечить надлежащую безопасность для автомобилей.

Для общественного транспорта целесообразен финансовый приоритет, включающий затраты на транспортный путь, транспортные средства и дорожную управляющую сигнализацию, иначе неизбежна потеря

функций и репутации общественного транспорта. Именно приоритет общественного транспорта приведет к разрешению проблем в первое десятилетие. Поэтому нужна последовательная коммунальная транспортная политика.

Более высокий уровень автомобилизации не должен вести к более высокому использованию индивидуальных автомобилей. Следовательно, целесообразно стимулировать развитие немоторизованного транспорта велосипе обществом охраны окружающей среды.

При этом должны применяться определенные гибкие тарифы на перевозки общественным транспортом, но в сочетании с качеством обслуживания.

Таким образом, для общественного транспорта нужны новые инструменты финансирования.

4. Увеличение пропускной способности улиц и дорог.

Центральным вопросом для городов региона является реконструкция и расширение улично-дорожной сети. Реконструкция нужна не с точки зрения повышения пропускной способности, а с точки зрения лучшей организации движения и создания новой планировочной структуры.

При реконструкции улиц и дорог высшим принципом должна быть архитектурная интеграция города. Необходимо разработать рекомендации по планировке главных транспортных магистралей.

Не следует применять транспортно-технический функционализм.

Обязательным условием является разработка тщательных проектов развития транспорта с учетом общей концепции архитектуры города, кроме того должна быть проверка проектов на совместимость с окружающей застройкой и средой.

Для моторизованного транспорта целесообразен отказ от “психологии пиковых нагрузок”, так как пропускная способность улиц используется не полностью. Поэтому необходимо развивать технику управления движением и сигнализацией и создавать центральную систему управления транспортом в городе, что позволит полностью использовать потенциал пропускной способности улично-дорожной сети без расширения проезжей части.

5. Гаражи-стоянки как средство управления в коммунальной транспортной политике.

Основное решение требует дополнительных площадей для парковки автомобилей. В городах региона нет подземных гаражей и гаражей-стоянок большой вместимости.

Гаражи-стоянки – это одно из важнейших средств управления движением автотранспорта, находящееся в распоряжении службы планирования коммунального транспорта и играет ключевую роль при планировании городского движения с ориентацией на экологию и архитектуру. Для городов области это означает следующее:

- никаких “случайно” расположенных строений, гаражей;
- контроль коммунальных служб при эксплуатации стоянок;
- разработка проектов гаражей-стоянок, покрывающих определенную территорию, с привлечением частных стоянок;
- введение цельной сети гаражей-стоянок;
- никаких стоянок для сотрудников предприятий на улице, только на специальных площадках;
- расширение площадей парковки и движения;
- изменение методов взимания оплаты за стоянку.

6. Оценка жителями городской транспортной ситуации и время реализации проектов.

Недавний опрос жителей Харькова об отношении к городскому транспорту показывает, что 3/4 населения пользуется и одобряет приоритет городского и пригородного общественного транспорта, 70% желают в будущем пользоваться легковыми автомобилями. Повышение цен на нефтепродукты очень непопулярно. Это, видимо, общеукраинская тенденция.

В любом случае транспортная политика, разработанная для того или иного города, должна быть одобрена его населением.

В настоящие время наблюдается несоответствие между мнением граждан по поводу транспортной политики и позицией плановиков.

Реконструкция улиц и дорог, развитие транспортной системы и инфраструктуры занимает более 10 лет, поэтому в первую очередь нужны краткосрочные решения, которые бы исходим из имеющихся площадей улиц и дорог, приоритета общественного транспорта и применения современной техники управления движением.

7. Урбанизация посредством архитектуры пешеходного и велосипедного движения.

Транспортные сооружения накладывают отпечаток (позитивный и негативный) на облик города. Транспортно-технический функционализм многое разрушил в городах Западной Европы и Америки.

Города Украины и регионов преимущественно сохранили свои исторические и архитектурные традиции. Проект городских улиц – это одновременно и планирование движения, и архитектура.

В центрах городов пешеходы количественно и качественно являются важнейшими участниками транспортного процесса – они создают урбанизацию.

Пешеходные тоннели не соответствуют натуре человека и традициям города. Переходы должны быть наземными.

Необходимо стабилизировать плотность населения, что способствует урбанизации и уменьшению транспортных расходов. Нужно изучить среднюю дальность передвижений.

Динамика транспортных расходов определяется выбором мест расположения новых супермаркетов, административных зданий и промпредприятий. Целесообразно усилить вторичные (районные) центры.

Доля велосипедного движения во всех крупных и крупнейших городах Украины недопустимо низка (3–5%). Однако при соответствующих мероприятиях велосипедное движение также будет способствовать урбанизации городов Харьковского региона, поэтому в проектах реконструкции обязательны велодорожки и велопути с велостоянками.

8. Движение грузового транспорта.

В городах региона следует ожидать значительного увеличения движения грузового транспорта. Габаритные грузовые автомобили с малой маневренностью определяют площадь проезжей части, проездов и погрузочных рамп. Имеющиеся автопарки должны развиваться как специализированные центры грузового автотранспорта, но в условиях рыночной экономики должна быть полностью изменена их труктура.

Центры грузового автотранспорта и “логистика центра города” обеспечивают доставку грузов отдельным предприятиям и определенным регионам. В этих условиях оптимизируются процессы доставки и загрузки, а также места хранения.

Заключение.

Скачкообразный уровень автомобилизации и безграничные условия транспортной политики ведут к быстрому обострению транспортных проблем и к самоблокировке автотранспорта со значительными потерями для городской урбанизации. На данную ситуацию необходимо постоянное воздействие. Главные моменты, на которые следует обратить внимание в первую очередь, это:

- создание нового, крупного международного аэропорта;
- локализация автотранспорта и вытеснение автомобилей из центров городов;
- ремонт и модернизация основных транспортных инфраструктур;
- целесообразность крупных транспортных проектов с позиции их реализации в течение 10 лет, с перспективой развития и роста городов;
- первоочередные мероприятия по краткосрочным эксплуатационным и организационным мероприятиям;
- первоочередной приоритет и последовательное использование существующих площадей при современной технике управления движением общественным транспортом (автобус, троллейбус, трамвай и метрополитен);
- необходимость проектов, охватывающих определенную территорию гаражей-стоянок, в т.ч. подземных.

В качестве конкретных рекомендаций к планированию движения в городах Украины следует считать:

- учет требований расширения и преобразования улиц и дорог при ремонте городских инфраструктур;
- первоочередное усовершенствование системы общественного транспорта, включая обновления транспортных средств и транспортных путей;
- разработка и создание нового скоростного пассажирского и грузового, экологически чистого наземного транспорта для городов Украины и других стран;
- приоритет общественного транспорта и повышение скорости его движения посредством организации движения, светофорной сигнализации, оптимального использования имеющихся площадей;
- разработка гаражей-стоянок с оптимальным расположением строений, подземных гаражей, стоянок типа “Парк-пересадка на общественный транспорт” и обычных мест для парковки на улицах;

- определение сети главных транспортных магистралей со скоростью 50–60 км/час и предусмотрение зон успокоенного движения со скоростью 30 км/час с различными приоритетами в ремонте и реконструкции;

- создание мощной системы управления движением с помощью светофорной сигнализации для оптимизации использования площадей движения на сети улиц и дорог, обеспечения приоритета общественному транспорту и управлению заторами;

- обеспечение безопасности движения на обочинах для пешеходов и велосипедов;

- осторожное, ориентированное на архитектуру, расширение сети улиц и дорог, создание объездов населенных пунктов и городов с учетом динамики транспортных потоков;

- исторически сложившаяся планировка и архитектура должны рассматриваться как специфический потенциал развития, который нельзя разрушать для движения автомобилей. Это культурное наследие должно определить планирование движения и создание линейной планировочной открытой системы.

Проект транспортных сооружений должен быть совмещен с планированием движения, динамикой транспортных потоков и с архитектурными разработками.

Оплата реализации проектов возможна только за счет нетрадиционных и внебюджетных источников финансирования, которые непроблемны и разработаны в ХГТУСА на кафедре урбанистики.

Однако на первом плане – проблема разработки транспортной политики, ориентированной на рыночные условия предоставления транспортных услуг.

Литература

1. Гук В.И. Элементы теории транспортных потоков и проектирование улиц и дорог. – К.: УМК ВО. 1991. – 255 с.

2. Topp H. Verkehrskonzepte für Mittel – und Grobstadte in den ostdeutschen B Bundeslander. Verkehrsw. – 1991. – № 3. – С.83–90.

3. Von Udo Kultermann. Kenzo Targe. 1949–1969. Architektur und Städtelau. /Ver für Architectur Artemis Zűrich. 1978. 252 s.

А.А.Столяренко

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Сучасний етап відродження самостійності України, інтеграція її у світове товариство потребують створення нової системи освіти, спрямованої на формування освіченої, творчої особистості, а також забезпечення умов для найповнішого розкриття її здібностей, задоволення освітніх потреб. Сучасна освіта визначається як стратегічна основа розвитку особистості, суспільства. Нації й держави, запорука майбутнього. У реалізації цієї системи важлива роль відводиться вчителю, який формує інтелектуальний потенціал гуманного суспільства.

Головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися протягом життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. Таким чином, пріоритетним напрямком державної політики в розвитку освіти є особистісна орієнтація, яка сьогодні є визнаною як педагогічною наукою, так і практикою.

Аналіз основних підходів (індивідуального, соціологічного, вікового, діяльнісного, системного) до особистості вказує на те, що особистісний підхід виконує об'єднуючу (інтегруючу) роль щодо вказаних підходів, визначаючи через їх взаємозв'язок базові аспекти цілісної характеристики особистості.

Особистісний підхід розглядається в системі послідовного ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і до суб'єкта виховної взаємодії. Одночасно особистісний підхід – це певний методологічний інструментарій, розробка якого має спиратися на синтез здобутих психологічною та педагогічною наукою закономірностей будови, функціонування та розвитку особистості, це базова ціннісна орієнтація педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною й колективом. Основу його становить сукупність вихідних концептуальних уявлень, цільових установок, методико-психодіагностичних та психолого-готехнологічних засобів, що забезпечують більш глибоке цілісне розуміння, пізнання особистості людини і на цій основі – її гармонійний розвиток в умовах існуючої системи освіти.

Реалізувати особистісний підхід спроможна особистісно орієнтована освіта, за якою особистість самоформується, сприймаючи (а не підкоряючись) все, що знаходиться навколо неї, у тому числі педагогічну діяльність як умову свого становлення.

Особистісно орієнтоване навчання, тобто складова особистісно орієнтованої системи розуміється науковцями як органічне поєднання навчання і уміння – індивідуально значущої діяльності учня, як один із варіантів розвиваючого навчання, що забезпечує розвиток і саморозвиток особистості учня на основі виявлення його індивідуальності, унікальності, неповторності. Це таке навчання, в основі якого – особистість учня, його самобутність, самоцінність. Суб'єктний досвід кожного спочатку розкривається і лише потім узгоджується зі змістом освіти.

У центрі особистісно орієнтованого навчання – особистість учня і педогога, тому особистісно орієнтоване навчання розглядається як втілення особистісного підходу в практику реального навчально-виховного процесу.

Особистісно орієнтоване навчання (за І.С.Якиманською) ставить перед собою такі завдання:

- забезпечення особистісного розвитку суб'єктності, саморозвитку особистості, її інтелектуального розвитку;
- формування цілісної картини світу у світогляді особистості.

Саме тому сучасний освітній процес потребує змін у меті і завданнях (актуалізації особистісних і суб'єктних функцій учня), у змісті (стосовно освітнього стандарту, що узгоджується і органічно поєднується з мотиваційною сферою і особистим досвідом учня), у технологіях (для забезпечення потреби і використання особистісних і суб'єктних функцій учня і вчителя).

Сьогодні педагогічним працівникам для апробації та використання пропонуються різноманітні педагогічні інновації – від методів, прийомів навчання (виховання), елементів педагогічної техніки до ситеми навчання, виховання, розвитку нової освітньої моделі.

Основну ідею реформування освіти можна сформулювати так: ефективність навчання може бути поліпшена завдяки проектуванню та розповсюдженню інноваційних освітніх систем і технологій.

Досвід західних країн свідчить, що зміни в освіті – не разова подія, а надзвичайно тривалий і складний процес. Реформа освіти на національному рівні здійснюється протягом двадцяти років.

У середині 80-х років XX століття спочатку журналісти, а потім фахівці почали активно "втискувати" у педагогічний словник новий термін – "інновація" для позначення процесів перебудови вітчизняної педагогічної системи, що саме почалася. Термін "інновація" запозичений із латинської мови (innovation – нове, нововведення). Якщо з самим терміном учені визначились, то сутність поняття "педагогічні інновації" є предметом дискусії і сьогодні.

У педагогічній науці не існує єдиної точки зору щодо розуміння поняття "педагогічної інновації". Зустрічаються визначення полярні за своєю сутністю. Відомий учений Е.Роджерс дає таке визначення: "інновація – ідея, яка є новою для конкретної особи...", а російський професор О.Кочетов вважає, що "інновація – це цілісна теоретична, технологічна і методологічна концепція оновлення педагогічної діяльності, що забезпечує її вихід на вказаний рівень".

У першому випадку інновація розглядається як суб'єктивний фактор педагогічної діяльності, у другому – як об'єктивний. Усе залежить від того, ким і на якому рівні вирішується педагогічна проблема. Нове, що народжується у конкретному педагогічному колективі, має суб'єктивний характер і буде новим для певної кількості педагогів. Коли вирішується принципово нова освітня проблема, то інновація має об'єктивну новизну.

Французький учений Е.Брансуїк виокремлює три важливі види педагогічних інновацій:

1) абсолютно нові, раніше невідомі освітні ідеї;

2) адаптовані, розширені або переоформлені ідеї та дії, які набувають особливої актуальності у певному середовищі і у визначений період часу;

3) педагогічні нововведення, що виникають у ситуаціях, пов'язаних з нових визначенням за нових умов.

В оглядовому дослідженні О.Ю.Плахотник "Логічний аналіз змісту поняття "педагогічна інновація" вказується, що на цей час існує понад сорок визначень поняття "педагогічна інновація".

Стосовно сутності педагогічних інновацій слід зазначити, що на них покладена місія конструювання стратегії освіти, тобто прогнозування і перспективи її розвитку. Так вважають учені Академії педагогічних наук України – І.Бех, І.Зязюн, В.Мадзігон.

У результаті аналізу різних підходів до визначення інновацій і дослідження механізмів їх утворення це поняття можна розглядати як

продукт процесу створення нового, що відповідно оновлює педагогічну теорію і практику, оптимізуючи досягнення поставленої перед сумпільством освітньої мети.

Педагогічні інновації – це загальна назва нового педагогічного продукту (теоретичного, практичного), що втілюється у навчально-виховний процес – концепції, теорії, системи, моделі, методики, прийоми тощо. Найбільш масштабною інновацією у системі освіти України став перехід шкіл на дванадцяти бальну систему оцінювання знань учнів.

Створення інновацій – творчий процес, що відповідає умовам пошуку нового, оригінального, оптимального. У процесі пошуку не завжди виникає, та й не завжди має виникати нове, тому цей процес некоректно називати інновацією. Інновація швидше є, продуктом процесу творчого пошуку, результатом остаточної розробки нової ідеї. Процес можна назвати інноваційним тоді, коли йдеться про освоєння, поширення інновації у педагогічній практиці. Таким чином, педагогічна інновація – це не тільки сама ідея, а й певне її оформлення.

Незважаючи на зростання інтересу до інноваційних процесів і поширення поняття "інновація", до цього часу не створена загальна теорія інноваційних процесів, та й спеціальна педагогічна теж. Навіть у вітчизняній науково-педагогічній літературі інноваційні процеси представлені ще недостатньо. Потрібні прогнозовані, планові зміни, управління інноваційними процесами.

У науково-методичному педагогічному центрі Управління освіти Харківської міської ради, з метою створення соціально психологічних і педагогічних умов для практичної реалізації інновацій та оптимального управління інноваційним процесом у місті, розпочала роботу лабораторія педагогічних інновацій. Завдання лабораторії педагогічних інновацій полягають у виявленні сутності і видів педагогічних інновацій у м. Харкові та критеріїв їх оцінки, у розробці механізму реалізації педагогічних інновацій, теоретичному обґрунтуванні та апробації моделі спеціальної підготовки педагога і керівника до пошукової діяльності в умовах післядипломної освіти, а також у визначенні і теоретичному обґрунтуванні критеріїв оптимального управління педагогічними нововведеннями в освітніх закладах міста. Лабораторія працює за двома напрямками: управлінська та методична підтримка експериментальної роботи та інноваційної діяльності у закладах освіти міста, виконуючи при цьому кілька функцій (діагностичну, інформаційну, консультативну, аналітичну та просвітницьку).

У першу чергу спеціалісти лабораторії зібрали відомості про освітні інновації, які впроваджуються в районах м. Харкова, та відповідно до їх сутності і видів створили банк даних "Педагогічні інновації у закладах освіти м. Харкова". Виявилось, що у 2003–2004 навчальному році інновації впроваджувались у 144-х загальноосвітніх навчальних закладах міста, що становить 78% загальної кількості шкіл міста, тоді як за даними 2002 року 44% загальної кількості шкіл міста впроваджували інновації в освітній процес.

Аналіз банку даних дозволив виявити педагогічні інновації, яким надається перевага у школах міста Харкова. Це інноваційна освітня програма "Довкілля" (автор – В.Р.Ільченко), система розвивального навчання (Д.Б.Ельконін, В.В.Давидов), технологія особистісно-орієнтованого навчання (І.С.Якиманська), інтерактивні технології навчання, методична система "Читання та письмо для розвитку критичного мислення", технології комунікативного навчання іноземної мови, створення моделі школи здоров'я та інші. Разом з тим значна кількість шкіл ще не стала на шлях інтенсивного реформування, вони працюють за традиційною системою або шукають такі технології, методи та форми навчання, виховання та управління, які б стали оптимальними для усіх учасників навчально-виховного процесу.

З метою формування та розвитку інноваційного мислення учительських і керівних кадрів, їх включення до процесу розробки та впровадження інноваційних педагогічних ідей, обміну досвідом інноваційної діяльності лабораторія педагогічних інновацій НМПЦ проводить міські педагогічні тижні "Педагогічні інновації у закладах освіти". Програма тижня була спланована так, щоб охопити найбільш актуальні питання організації методичного супроводу процесу впровадження інновацій у закладах освіти, презентувати найбільш перспективні інноваційні технології, ознайомити з досвідом роботи найкращих педагогічних колективів.

Література

1. Ангеловски Г. Учителя и инновации. – М., 1991.

2. Анисимов Н. Слагаемые инновационного материала //Директор школы. – 1997. – № 3 (27). – С.67–70.

3. Буркова Г. Педагогічні інновації та їх діагностична експертиза: Теорет. аспект. – К.: Наук. світ, 1999. – 37 с.

4. Даневська В. Інноваційні процеси та їх реалізація //Рідна школа. – 1997. – С.16–18.

5. Даниленко Л., Довбищенко В. Експертиза інноваційних освітніх проектів та технологія їх здійснення //Директор школи. – 2002. – № 35. – С.7–8.

6. Даниленко Л.І. Методологічні та методичні засади освітніх інновацій //Педагогічні інновації: ідеї, реалії перспективи. Зб. наук. пр.– К., 2001.– Вип.5.

7. Дусавицький О. Система розвивального навчання в дзеркалі шкільної практики //Завуч. – 2001. – № 20/21. – С.12–15.

8. Пєхота О. Що таке педагогічна технологія //Завуч. – 2002. – № 2. – С.6, 2001. – № 20/21. – С.3–4.

9. Пушкарева Т. Інноваційні освітні технології: інтегративні підходи //Директор школи. – 2001. – № 45. – С.1,4–6.

10. Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики: опыт разработки инновационных процессов в образовании. – М., 1991. – 71 с.

11. Юсуфбекова Н.Р. Тенденции и законы инновационных процессов в образовании //Новые исслед. в пед. науках. – М., 1991.– Вып. 2(58).

12. Юсуфбекова Н.Р. О педагогической инноватике //Советская педагогика. – 1991. – № 11. – С.21–25.

13. Якіманська І. Особистісно орієнтована система навчання //Завуч. – 1999. – № 7. – С.2.

О.В.Макарова

ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

В умовах становлення української державності, соціально-економічних реформ, переходу суспільства до ринкових відносин підвищується попит учнівської молоді на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільної освіти та виховання.

Позашкільне навчання та виховання спрямоване на забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації, здобуття дітьми та юнацтвом додаткових знань, умінь, навичок за інтересами, на

інтелектуальний розвиток, підготовку їх до активної професійної діяльності.

Позашкільні навчальні заклади – це ті соціальні інститути, які своєю організаційно-педагогічною та освітньо-виховною діяльністю сприяють розкриттю творчого потенціалу особистості шляхом участі в різних видах діяльності, професіональному її самовизначенню; надають дітям широкі і нетрадиційні можливості для поліпшення їхнього життя.

Позашкільні навчальні заклади у нинішній соціально – економічній ситуації за певних умов можуть стати для дітей:

• виборчим інститутом повноцінної творчої життєдіяльності і розвитку індивідуальної обдарованості;

• центром культурного дозвілля і поліпшення психологічного здоров'я, зняття напруження типового шкільного життя;

• школою самовизначення і управління у виконанні реальних життєвих ролей, за допомогою яких діти не готуються до життя, а повсякденно беруть участь у ньому;

• місцем вибору життєвого шляху, накреслення особистих планів і цілей, набуття досвіду їх здійснення;

• місцем порятунку від самотності, занедбаності і байдужості дорослих.

Одним з невідкладних завдань є **оновлення змісту, форм, методів та напрямів діяльності позашкільних навчальних закладів, основними принципами яких є:** безперервність розвитку особистості, удосконалення шляхів реалізації творчого потенціалу дітей та підлітків, набуття ними допрофесійної підготовки, виховання здорової, творчої, компетентної особистості – носія національних цінностей, загальнолюдських, наукових, філософських надбань, що живе в гармонії з природою і сама з собою.

Під **інноваційним підходом** ми розуміємо систему освітньо-виховних організаційно-педагогічних, методичних та матеріально-технічних компонентів, які створюють умови для максимального розвитку і розкриття творчого потенціалу особистості вихованця.

Сутність інноваційної діяльності в організації позашкільної освіти і виховання у врахуванні двох однаково важливих частин педагогічного процесу: **суб'єктивної та об'єктивної сторони** психічних станів, переживань, формування творчих і моральних якостей особистості, її професійного самовизначення.

Головна методологічна позиція педагога позашкільного навчального закладу полягає у тому, що дитина (вихованець) розвивається як індивідуальність.

Інноваційна освітня діяльність – це процес внесення в освіту якісно нових елементів.

Інноваційна діяльність – це найвищий рівень творчості, вираження пошуку та винахідництва, перехід до яких обумовлений динамічністю суспільства.

В основі інноваційної діяльності позашкільного навчального закладу лежить вивчення потреб і запитів вихованців у контексті реалій сьогодення, усвідомлення участі педагогів у вирішенні проблем їх соціального захисту, впровадження внутрішніх інновацій, а також нормативно-правового забезпечення навчально-виховного процесу, впровадження нових педагогічних технологій, оновлення системи управління, контролю та інформаційно-методичного забезпечення позашкільного педагогічного процесу.

Інновація – це кінцевий продукт застосування новизни з метою зміни об'єкта управління і забезпечення економічного, соціального, науково-технічного, екологічного та іншого ефектів.

У процесі роботи позашкільних навчальних закладів було виявлено, що підвищенню рівня розвитку творчої особистості сприяв тісний зв'язок з соціокультурним середовищем міста (зв'язки з вищими навчальними закладами, спеціалізованими школами, бібліотеками, музеями).

Напрямки і форми спільної діяльності з вищезазначеними організаціями постійно збагачуються та урізноманітнюються (організація виставок, творчих зустрічей).

Змінюючи соціокультурні зв'язки, позашкільні навчальні заклади прагнуть до варіативності змісту, форм і методів педагогічної діяльності.

Різноманітність форм і методів позашкільної роботи, їх різновіковий і різностатевий склад, поєднання масової, групової й індивідуальної діяльності, динаміка творчої співдружності з дорослими, задоволення – все це значною мірою зумовлює соціалізацію підростаючої особистості, формування її ціннісних і моральних орієнтацій.

Спираючись на принципи гуманного виховання, позашкільні навчальні заклади створюють сприятливі умови емоційно-психологічної захищеності та душевного комфорту, що дає змогу дітям, підліткам і молоді не лише розумно проводити свій вільний час, а й раціонально

реалізовувати свої потреби у позитивних емоціях: радості, доброзичливості, успіху, соціальної значущості, добиватися самоствердження. Новизни вражень, розширення пізнавального кругозору та сфери спілкування. Захопленість, спілкування з однодумцями, конкретність творчих справ, значні переваги позашкільних колективів у розвитку співробітництва, демократичний стиль спілкування з педагогами, добровільність самовизначення, гнучкість програм і навчальних планів – усе це відрізняє роботу позашкільних навчальних закладів від інших соціокультурних і виховних центрів, сприяє успішному розвиткові підростаючої особистості, становленню її соціальної зрілості.

Розвиток особистості – не перетворення дитини на дорослого, а різний спосіб життя в середині кожного вікового періоду.

Модифікація змісту діяльності педагогічного колективу позашкільного навчального закладу здійснюється через розробки принципово нових підходів до навчання, виховання і розвитку учнів; модернізацію методів та засобів навчально-виховного процесу; реалізацію принципів педагогіки співпраці, пошук шляхів для створення творчої атмосфери; оволодіння формами і методами організаційно-управлінського аспекту навчально-виховного процесу, спрямованого на розвиток особистості вихованця; оригінальне конструювання навчально-виховного процесу; систематичне проведення самоаналізу професійної діяльності.

Зміст навчально-виховної роботи, інноваційної діяльності позашкільного навчального закладу полягає у тому, що методика викладання, знання педагога, який передає не тільки майстерність, а й свою культуру та світогляд учням. Усе це складає **систему професійної роботи педагога позашкільного навчального закладу.**

Розумне поєднання шкільної та позашкільної виховної стратегії означає початок якісно нового, цілісного підходу до створення особистості в єдиному процесі безперервної освіти, а тому має велике майбутнє. Єдність, співробітництво і взаємодія здійснюється на основі спільної зацікавленості: практична діяльність дитини у позашкільному навчальному закладі стимулює пізнавальну активність школяра, вимагає наявності теоретичних знань; навчання у школі передбачає таку діяльність, у процесі якої учень переконується у необхідності, правдивості та істинності теоретичних знань. Такий взаємозв'язок необхідний на усіх етапах виховання всебічно розвиненої особистості, він

має здійснюватися за принципом „вертикальної наступності" на усьому шляху безперервної освіти.

Важливою складовою позашкільних навчальних закладів є вивчення соціокультурних можливостей середовища й корекція майбутньої життєдіяльності особистості. Навчити дітей творчості, плекати їхню духовність не самоціль, а складова комплексу дій, спрямованих на адаптацію у сучасному житті.

Позашкільна педагогіка відрізняється за своєю сутністю від педагогіки школи тим, що ставить у центр уваги не предмет , не зміст і навіть не метод, а особистості дитини, її потреби та інтереси. Педагогічний процес у позашкільному навчальному закладі спрямований на всебічний розвиток особистості, формування соціального досвіду на основі її власних бажань, урахування природних нахилів і задатків.

Мережа позашкільних навчальних закладів, що склалася в Україні, зокрема у Харкові, включає комплексні (багатопрофільні) і спеціалізовані (однопрофільні) заклади. До перших належать палаци, будинки дитячої та юнацької творчості. До других – центри і станції юних техніків, натуралістів, туристів, клуби юних моряків, пілотів тощо.

У місті сформувалася певна структура управління позашкільними навчальними закладами. Науково-методичний педагогічний центр Харківської міської ради посідає у цій структурі важливе місце. Він здійснює програмно – методичне забезпечення позашкільними навчальними закладами. З метою поліпшення управлінських рішень у місті працює творча група працівників таких закладів. Надаються консультації, проводяться семінари-практикуми **з** працівниками позашкільної освіти**.**

Семінари-практикуми – це школа педагогічної майстерності, це нові нестандартні підходи у навчально-виховному процесі. На семінарах-практикумах вирішуються проблеми навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах.

Зміст і форми роботи цих закладів щорічно оновлюються відповідно до вимог часу. Власне, позашкільні навчальні заклади тим і відрізняються від школи, що педагогічний процес тут – у постійному розвитку, у творчому пошуку.

Усі форми і методи роботи позашкільних навчальних закладів міста Харкова мають спільні риси: мету, структуру, взаємопов'язаність її компонентів, зв'язок із середовищем. Усі напрямки їхньої діяльності підпорядковані одній меті: дати освіту підростаючому поколінню,

забезпечити потреби у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля, формувати творчу особистість.

Література

1. Дем'янюк Т., Первушевська І. Нові технології позашкільної освіти і виховання. – К., 2000. – 352 с.

2. Державна національна програма „ Освіта" (Україна 21 століття) 1993.

3. Інтерактивні технології навчання // Сільська школа України. – 2004 – № 16–17. – С.88–89.

4. Лівандовська Л. Використання інтерактивних освітніх технологій у навчально-виховному процесі // Директор школи. – 2004. – № 33–34. – С.56–64.

5. Освітні технології: Навчально-методичний посібник О.М.Пєхота, Л.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін.; За заг. ред. О.М.Пєхоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.

6. Первушевська І., Рівненський ПДМ як інноваційна соціально-педагогічна модель діяльності позашкільного закладу // Директор школи. – 2004. – № 33 –34. – С.7– 41.

7. Сучасні шкільні технології. / Упоряд. І.Рожнятовська, В.Зоц. – Ч.2. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 128 с. – (Б-ка „Шкільного світу").

8. Сущенко Т.І. Управління позашкільним педагогічним процесом. – Запоріжжя, 1994.

А.Ю.Абрамов

РАСЧЁТ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ТЕХНОЛОГИИ ПРОИЗВОДСТВА СОЭКСТРУЗИОННЫХ ЦИНТИЛЛЯЦИОННЫХ ПРОФИЛЕЙ

Технология производства соэкструзионных сцинтилляционных профилей была разработана отделом Пластмассовых сцинтилляторов Института сцинтилляционных материалов НАН Украины на рубеже 2002–2004 годов, и должна была обеспечить бесперебойное выполнение гранда по проекту Opera [4]. Соэкструзионный сцинтилляционный профиль содержит в себе целый ряд инноваций, а именно: [2].

1. Инновацию сырья – светоотражающее покрытие на основе двуокиси титана.

2. Инновация технологическая – производство осуществляется на оборудовании и способом, специально разработанным для производства этой продукции.

В целом соэкструзионный профиль представляет собой товарную новинку, и его можно отнести к продукции высокой инновационной активности.

В процессе отладки технологии проводились рассчёты себестоимости периодических поставок (от 1500 штук до 5050 штук) единичного профиля и рентабельности производства. Такие меры позволили создать экономически эффективную инновационную технологию, которая также представляет собой продукт (нематериальный актив) [2].

Расчёт себестоимости проводился путём отбора необходимой информации по данным бухгалтерского учёта. Отобранные данные заносились в таблицурасходов по производству соэкструзионных сцинтилляционных профилей по такой форме: [1].

Таблица 1

Таблица расходов по производству соэкструзионных сцинтилляционных профилей

№ п/п	Дата	Содержание хозяйственной операции	Бухгалтерская проводка, реквизиты документа (№ накладной, договора, счёт-фактура, письмо и др.)
1	2	3	4

Себестоимость расчитывалась на основании норм вложения сырья (по технологии) и пропорционального распределения внетехнологических расходов – затрат на оплату труда, энергоносителей и налогов. [4]

Произведенный расчёт был оформлен в виде служебной записки и представлен на рассмотрение вышестоящему руководству для использования в процессе управления производством.

С учётом этого расчёт себестоимости сцинтилляционного профиля имеет следующий вид:

Расчёт себестоимости сцинтилляционных соэкструзионных профилей («стрипов») произведен с момента последней их отгрузки – с 28.03.2004 года по 26.05.2004 года в такой последовательности:

I. Произведено «стрипов» годных к отгрузке 5050 шт.

II.Общая сумма затрат с момента выполнения плана очередной отгрузки составила: 417021,27 грн.

Себестоимость одного «стрипа» составила:

417021,27 / 5050 = 82,58 грн.

III. За период с момента выполнения плана отгрузки (с 28.03.04 г. по 26.05.04 г) при производстве «стрипов» было задействовано 58 ампул – с № 88 по № 145.

IV. Объм использованного сырья составил: 58 × 260,0 л. = 15 080 литров (в дальнейшем литры переведены в кг.).

Вложение отдельных компонентов в изделие в натуральных единицах измерения было следующим:

1.Ti O2 – 1,8 % (18% двуокиси титана в 10 % обмазки – согласно технологии) – 271,44 кг.

2. Полистирол: (82 % в обмазке) – 1236,56 кг.

В остатке – 15 080,0 л – 1508,0 = 13572,0 кг.

Стирол – 97,98% - 13297,85 кг.

П-терфенил – 2,00% - 2781,44 кг.

РоРоР – 0,02% - 2,71 кг.

V. Стоимость сырья приведена в таблице:

Таблица 2

Структура себестоимости сцинтилляционного профиля

Наименование затрат	Сумма в гривнах
1	2
Двуокись титана: 271,44× 12,92 Стирол: 13297,85× 7,3 П-терфенил: 271,44× 225,0 РоРоР: 2,71× 4670,0 Полистирол: 1236,56× 5,42 Алюминиевые ампулы: 58 штук (58,0×615,0)	3507,01 97074,31 61074,00 12655,7 6702,16 35670,00

Аргон 291 баллон на сумму:	9877,6
Итого:	226560,78
Оплата труда:	
Заработная плата за март, апрель и отчисления	7920,84
от ФОТ:	14839,00
Командировочные расходы:	
Итого:	94046,84
Другие расходы:	
Амортизация:	5650,00
Сертификация стирола:	211,54
Телефонные переговоры:	496,09
Эл. энергия и газ:	7897,92
Оплата измерений ИСМА:	165,65
Ремонт эл. двигателей:	103,02
Фильтр «Зелёная лента», 5 уп.:	1240,00
Бумага –500 листов:	229,16
Телефонные переговоры (апрель):	777,57
Услуги ИСМА, апрель:	74,02
Аренда (апрель, ИСМА):	845,09
Замеры «стрипов», ИСМА:	184,00
Ком. Услуги ХАРЗ, апрель:	6921,53
Аренда помещений, ХАРЗ:	1950,00
Охрана, ХАРЗ:	275,00
Аренда автомобиля РАФ:	79,17
Услуги по обустройству территории ХАРЗ:	158,33
Итого:	27342,26
Всего:	347949,88

Определяем себестоимость одного профиля:

347949,88 / 5050 = 68,9 грн.

Согластно расходной накладной ООО НПП « Амкрис – Пласт» получает за один «стрип» – 55,05 грн. В результате сопоставления

продажной цены и себестоимости изделия определяем уровень убыточности: [(55,05 – 68,9) / 55,05]× 100% = 25,16 %.

Для ликвидации убыточности необходимо снизить производственную себестоимость на величину убытка, который составляет 13,85 грн. по одному изделию, т.е. на 20,1 % от фактической себестоимости.

Анализ произведенного расчёта себестоимости показал, что производсто убыточное. После этого были предложены методы преодоления убыточности и вывод производства на рентабельный уровень.

Это удалось осуществить следующим способом. Был рассчитан уровень убыточности и определена величина (в процентном выражении) на которую необходимо снизить производственную себестоимость для ликвидации убытка. Затем были проанализированы затратные статьи себестоимости с целью определения путей снижения всех возможных составляющих себестоимости.

Алгоритм определения резервов снижения себестоимости имеет следующий вид и представлен в виде схемы на рисунке 1:

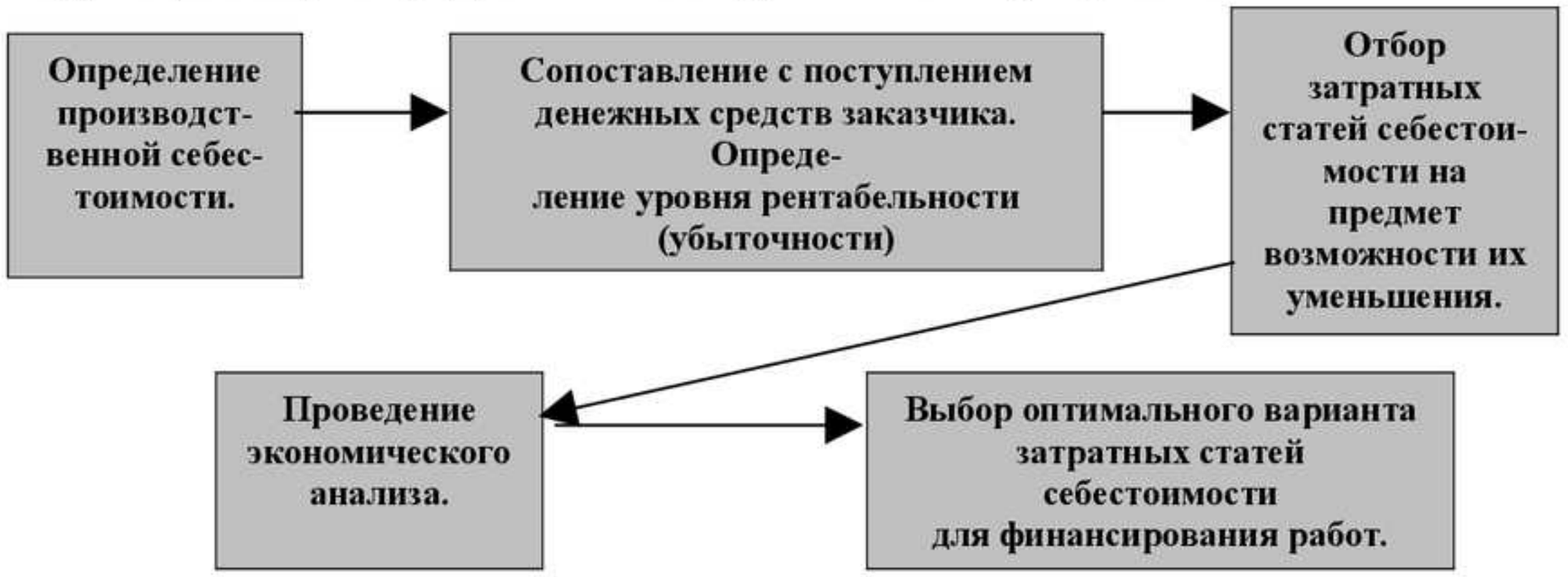

Рис.1. Алгоритм определения резервов.

Расчёт себестоимости проводился на основе технологической схемы, которая была специально разработана для последующего проведения экономического анализа производства. Эта технологическая схема была разработана на основе лабораторных и технологических регламентов и научных публикаций, посвящённых производству пластмассовых сцинтилляторов. При составлении технологической схемы дополнительно проводилось ознакомление с производством,

анализировались отдельные технологические операции с целью полного отражения затрат в расчёте себестоимости.

Вновь составленная технологическая схема производства соэкструзионных сцинтилляционных профилей имеет следующий вид, представлена на рисунке 2.

Показатели экономической оценки технологии производства соэкструзионных сцинтилляционных профилей представлены в таблице 2:

Таблица 3

Экономические показатели технологии производства соэкструзионных сцинтилляционных профилей

№ п/п	Показатель	Значение
1	2	3
1.	Себестоимость единицы продукции плановая, грн.	55,05
2.	Себестоимость единицы продукции фактическая, грн.	68,09
3.	Рентабельность (убыточность) поставки (+, -) , %.	- 25,16
4.	Среднегодовая численность.	61

Используя формулу (1) для определения экономического эффекта от освоения инновации найдём величину, на которую необходимо уменьшить общую величину расходов по поставке, чтобы производство стало рентабельным: [3]

$$Э_C = (П_0 - П_1)C_П$$

$$Э_C = (68{,}9 - 55{,}05)5050 = 69947{,}38$$

Где $П_0$ - стоимость изделия оплачиваемого заказчиком, грн.

$П_1$ - себестоимость одного изделия, грн.

$C_П$ - количество изделий подготовленных к отгрузке, шт.

Проанализировав структуру себестоимости, выявим статьи расходов, которые можно уменьшить.

Расходы, не требующие изменения технологии , составляют (грн.):

1. Расходы по з/п: 7920,84 грн.
2. Командир. расх.: 14839,00 грн.
3. Эл. энергия и газ.: 7897,92 грн.
4. Тел. переговоры: 496,09 грн.
5. Услуги комерч. 6921,53 грн.
   партнёрам: 158,33 грн.

Итого: 39011,28 грн.

Уменьшение таких статей расходов не даст необходимого экономического эффекта. Поэтому необходимо разработать инновационные мероприятия по изменению производственного цикла, с целью уменьшения производственных затрат на сумму: 69947,38 грн.

После проведения анализа технологической схемы были предложены рекомендации по освоению ряда инноваций, что позволило снизить производственные расходы и вывести производство на рентабельный уровень за счёт ликвидации потерь от брака, освоения производственных отходов и сокращения числа рабочих, занятых производственными операциями.

Расчёт экономических показателей технологии производства соэкструзионных сцинтилляционных профилей произведён путём последовательного использования ряда современных рекомендаций по оценке экономической эффективности инновационных проектов. Из приведенного расчёта видно, что для точного определения экономического эффекта необходимо детально изучить технологическую схему проекта и проанализировать расходные статьи себестоимости, отразив их в специально составленной таблице. Величина, на которую необходимо было снизить реализационную себестоимость (планируемый экономический эффект от инновационных мероприятий – 13,85 грн. по одному изделию) определялась посредством формулы рассчёта экономического эффекта от использования инновации. В нашем случае преодоление убыточности производства и вывод его на рентабельный уровень является результатом применения методики расчёта экономической эффективности инновационного проекта, которая была дополнена рядом предложений автора (использование способов

определения эффективности инноваций для преодоления убыточности). Такой метод расчёта позволяет более точно определить экономическую эффективность и экономический эффект для принятия управленческих решений по финансированию тех или иных инноваций на предприятиях Украины.

Литература

1. Абрамов А.Ю. Особенности расчёта себестоимости результатов научно-исследовательских работ // Вчені зап. – Х.: ХИУ, 2004.–№13 – С.27–32.

2. Абрамов А.Ю. Источники экономического роста // Вчені зап. – Х.: ХИУ, 2003. – №12. – С.89 – 93.

3. Абрамов А.Ю. Исследование инноваций и проблема определения экономической эффективности // Вчені зап. – Х.: ХИУ, 2003. – № 10. – С.146–150.

4. Гринёв Б.В. Сенчишин В.Г. Пластмассовые сцинтилляторы. – Харьков: Акта, 2003. – 322 с.

РАСЧЁТ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ТЕХНОЛОГИИ ПРОИЗВОДСТВА СОЭКСТРУЗИОННЫХ СЦИНТИЛЛЯЦИОННЫХ ПРОФИЛЕЙ

В статье автор предлагает реальный пример практического применения существующих методик по оценке экономической эффективности инновационных проектов. Статья является результатом детального изучения проблемы, по которой автором уже был опубликован ряд работ.

Ключевые слова: инновация, инновационный проект, технология, технологическая схема, расчёт, экономический эффект.

РОЗРАХУНОК ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОБНИЦТВА СОЕКСТРУЗІЙНИХ СЦИНТИЛЯЦІЙНИХ ПРОФІЛІВ

У статті автор пропонує реальний приклад практичного застосування існуючих методик що до визнання економічної ефективності інноваційних проектів. Стаття являється наслідком

ретельного вивчення проблеми, до котрої автором вже була оприлюдненна низка праць.

Ключові слова: інновація, інноваційний проект, технологія, технологічна схема, розрахунок, економічний ефект.

THE CALCULATION ECONOMICAL A EXPONENTS TECHNOLOGY EXECUTION THE PLASTIC SCINTILLATORS AN STRIPES

In the aticle author are suggestion the real an examle practical employmentt an example the metods on the value projects. The article appear result an minute a study problem, on the autor it is a past publication the line works.

Spring words: innovation, innovative project, technology, technology scheme, calculation, economic effect.

Схема

КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ. ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

М.П.Раковская , С.В. Чудакова

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ - ВХОЖДЕНИЕ УКРАИНЫ В ЕВРОПЕЙСКОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО

Вхождение Украины в европейское, мировое образовательное и научное пространство предполагает не только организационно-структурную перестройку системы национального образования в соответствии с требованиями Болонской декларации, но и выработку на основе ее принципов собственной стратегии развития образования.

Присоединение к Болонской конвенции ставит перед Украиной ряд требований. Во-первых, сопоставимая для всех стран–участниц система оценивания знаний и одинаковая градация ученых степеней, имеется в виду переход к кредитно-модульной системе организации учебного процесса.

Во-вторых, введение двухступенчатой системы высшего образования.

Участие Украины в Болонских преобразованиях должно быть направлено на развитие и приобретение новых качественных значений, а не на понижение стандартов качества национального образования и не на утрату лучших национальных традиций.

Основной целью государственной политики в сфере образования является обеспечение условий для развития личности и творческой самореализации каждого гражданина Украины.

Это значит, что необходимо обновление содержания и повышение качества образования, изменение организации учебно-воспитательного процесса в соответствии с демократическими ценностями, современными научно-техническими достижениями, рыночными потребностями.

Приоритетными направлениями государственной политики по развитию высшего образования являются такие:

- формирование национальных и общечеловеческих ценностей;

- развитие образования как государственно-общественной системы;
- личностная ориентированность высшего образования;
- создание для граждан равных возможностей в получении высшего образования;
- постоянное повышение качества образования, обновление его содержания и форм организации учебно-воспитательного процесса;
- повышение социального статуса и профессионализма работников образования, обеспечение их государственной и общественной поддержкой;
- внедрение образовательных инноваций и информационных технологий;
- формирование в системе образования нормативно-правовых и, экономических механизмов привлечения и использования внебюджетных средств;
- интеграция национального высшего образования в европейское и мировое образовательное пространство.

Болонский процесс – это глубокая структурная реформа европейской высшей школы.

В материалах Меморандума о политике в области высшего образования в рамках «Инициативы Д21», с которыми выступило Акционерное общество (АО) Даймлер - Крайслер Сервис (DEBIS) изложена основная идея болонских реформ: «Вуз будущего должен появиться уже сегодня, чтобы завтра он мог отвечать интеллектуальным и общественным потребностям» [1. с. 101].

Такой вуз должен быть готов, – быть открытым для новых технологий, – содействовать накоплению духовных ресурсов в обществе, – удовлетворять требования возрастающего знания, – осмысливать причи-ны нового спроса и удовлетворять его, – иметь достаточную конкурентоспособность, – стать местом духовного взаимодействия национального и интернационального уровней.

Достижение высокого качества высшего образования (гарантии и обеспечение) является главной составляющей Болонских реформ.

С другой стороны, Болонский процесс – это попытка организовать разнообразие высшей школы Европы во взаимосвязанном едином образовательном пространстве, одновременно внося четкость и способ-

ствуя конкурентоспособности европейских университетов в Европе и мире. [2. с.105].

Болонский процесс, следует рассматривать, именно как процесс кардинальных реформ в высшем образовании с целью придания послед-нему тех качеств, структур и параметров, которые бы соответствовали обществу знаний и были бы востребованы этим обществом.

В своих исследованиях Андрейс Раухваргес предполагает, что совместные степени будут присуждаться после завершения учебных программ, которые соответствуют всем или отдельным из следующих пунктов характеристики:

- программы разработаны или одобрены несколькими учебными заведениями;

- студенты (представители) каждого участвующего вуза изучают часть программы в других вузах;

- пребывание студентов в других вузах имеет сопоставимую продолжительность;

- периоды обучения и экзамены в партнерских вузах признаются полностью и автоматически;

- преподаватели вузов совмещают также работу в вузах-партнерах и образуют приемные и экзаменационные комиссии;

- по завершении полной программы студенты получают либо национальные степени каждой участвующей страны, либо степень, присуждаемую этими странами совместно [4. с.143].

Основное, что преследует Болонское движение, это: конкурентоспособность европейской системы высшего образования, а также мобильность и возможность трудоустройства в европейском пространстве [2. с.302].

Для достижения целей, выдвинутых Болонской декларацией, предполагается:

- принять систему сопоставимых понимаемых степеней, в том числе посредством общеевропейского образца Diploma Supplement, отражающего качество получаемой (академической и профессиональной) квалификации;

- ввести двухступенчатую структуру высшего образования;

- внедрить систему кредитов по типу Европейской кредитной трансфертной и аккумулятивной системы (ЕКТАС) как средство поддер-

жания европейской мобильности и перестройки высшего образования на «образование в течение всей жизни»;

- активизировать мобильность студентов, преподавателей, исследователей, администраторов;

- содействовать достижению высокого качества образования (за счет учебных планов, межвузовского сотрудничества, совместных степеней, научных исследований).

Таким образом, переход украинской высшей школы в русло общеевропейских интеграционных процессов требует системного решения целого комплекса задач и проблем, а сами по себе Болонские реформы могут способствовать повышению качества высшего образования в Украине.

Литература

1. Байденко В.И. Болонский процесс: Курс лекций. – М.: Логос, 2004. – 208 с.

2. Болонский процесс: нарастающая динамика и многообразие (документы Международных форумов и мнение европейских экспертов). / Под. ред. Байденко В.И. – М.: Исследоват. центр проблем качества подготовки специалистов, 2002. – С. 157–177, 302.

3. Качество образования: Болонский процесс в документах Библиогр. указ. / Сост. и пер. Шевченко Е.В. – М.: Логос, 2003.

4. Survey on Master Degrees and joint Degrees i Europe. September 2002,Christian Tauch and Andreic Rauhvarges.

Т.В. Бєлякова

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОКУМЕНТНИХ РЕСУРСІВ З МЕДИЦИНИ

Головне завдання регіональної інформаційної політики – створення єдиного інформаційного простору, що являє собою сукупність окремих осередків, акумулюючих інформаційні ресурси різного типу і призначення. Особливе значення для цього мають регіональні документні фонди, які забезпечують доступ до ресурсів країни і світу широкого кола користувачів. Вони створюються, зберігаються і розповсюджуються різ-

ними суспільними інститутами: бібліотеками, органами НТІ, видавництвами, архівами, музеями, книжковою торгівлею.

Кінцева мета регіональної інформаційної політики – гарантоване забезпечення користувачів інформацією і документами незалежно від місця їх знаходження. На регіональному рівні значна частина документних ресурсів зосереджена у бібліотеках. Інформаційні продукти та послуги сьогодні надаються користувачам кожною установою самостійно, ізольовано, без взаємодії один з одним, часто без враховування реальної інформаційної ситуації. Нові інформаційні технології більшістю медичних бібліотек (МБ) лише засвоюються, інформаційна діяльність практично не автоматизована. Особливо тривожна ситуація складається в бібліотечній системі, де простежується різке скорочення комплектування і кадрових ресурсів, а також відсутність відповідної матеріально-технічної бази. Все це призвело до зниження доступності до інформаційних ресурсів.

Стан бібліотечних ресурсів МБ Харківського регіону не відповідає інформаційним потребам, через те, що фонди МБ зменшуються, погіршується якісний склад і знижується їх наукова цінність, крім того значна частина фондів морально застаріла, передплата періодичних видань скоротилась, 80–90% нової літератури, зокрема зарубіжної, взагалі відсутня у бібліотеках регіону. Завершує цей сумний перелік недостатність комп'ютерної техніки.

В умовах, що склалися, необхідно прийняти програму "Регіональні медичні інформаційні ресурси", узгодити діяльність інформаційних установ за принципами інтеграції. Концепція створення і використання регіональних інформаційних ресурсів повинна включати такі положення:

1) формування політики в галузі інформаційної діяльності, прийняття законодавчих актів (на регіональному рівні), реалізація українських законів в галузі інформації, прийняття єдиного плану діяльності МБ як складової частини плану розвитку регіону;

2) систематичне навчання користувачів інформації;

3) аналіз інформаційних потреб різних груп користувачів;

4) дослідження існуючих джерел інформації;

5) навчання кадрів МБ, тісний зв'язок МБ різних профілем;

6) створення центру, координуючого діяльність МБ в регіоні.

Інтеграція – це об'єднання ресурсів, їх раціональна організація. Визначальною умовою інтеграції є сумісність елементів, що складають окремі частини регіональних інформаційних ресурсів.

Сучасний рівень інформаційного розвитку суспільства висуває найвищі вимоги до якості інформації, що надається, і є потужним стимулом для розвитку структур, які забезпечують зібрання, зберігання, систематизацію інформації і доступ до неї.

У Харківському регіоні існує інфраструктура медичних бібліотек, яка об'єднує 65 МБ, у тому числі 1 державну наукову, 11 бібліотек НДІ, 3 бібліотеки медичних вузів, 8 бібліотек медичних училищ, 42 бібліотеки ЛПУ [1].

Рівень розвитку і оснащеності МБ різний. В основному у фондах цих бібліотек сконцентрована унікальна науково-медична література і періодичні видання за профілем закладу.

Територіальна віддаленість бібліотек одна від одної, відсутність програмно-технічного забезпечення у невеликих МБ, відсутність засобів зв'язку і можливості передання інформації, а також нестача кваліфікованих кадрів – всі ці фактори викликали необхідність об'єднання зусиль щодо бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів-медиків, інтеграції інформаційних ресурсів МБ до єдиного електронного каталогу.

Кардинальні зміни в соціально-економічному житті суспільства за останнє десятиріччя позначилися на усій діяльності МБ і особливо на формуванні документних фондів як основи задоволення потреб у медичній інформації. Проведений аналіз діяльності МБ Харківського регіону за період з 2000 року свідчить про те, що продовжується руйнація мережі МБ через скорочення бібліотек лікувально-профілактичних закладів (з 69 у 2001 р. до 65 у 2003 р.) [1], [2], [3]. Ріст фондів МБ регіону незначний. Можливість розвитку мають лише бібліотеки медичних вузів, зокрема Харківського державного медичного університету і Національного фармацевтичного університету за рахунок позабюджетних коштів. Фонди ХДНМБ, бібліотек медичних училищ, лікувально-профілактичних закладів зменшуються. Документні ресурси бібліотек більшості НДІ або скорочуються, або мають незначний приріст (від 100 до 300 одиниць). Усі ці фактори негативно впливають на бібліотечно-інформаційне обслуговування працівників галузі охорони здоров'я.

З поліпшенням економічної ситуації в Україні можна буде сподіватися і на збільшення державного фінансування бібліотечної галузі. Очевидно, що успішне функціонування МБ є частиною регіональної культурної політики.

Література

1. Медичні бібліотеки України в дзеркалі статистики: Дослід. стану бібл.-інформ. забезп. спеціалістів мед. галузі в 2003 р. / ДНМБ МОЗ України. – К., 2004. – 16 с.

2. Огляд роботи медичних бібліотек України: Основні стат. показн. роботи за 2000 р. / ДНМБ МОЗ України. – К., 2001. – 13 с.

3. Огляд роботи медичних бібліотек України: Основні стат. показн. роботи за 2001 р. / ДНМБ МОЗ України. – К., 2002. – 13 с.

И.В. Киричок

ПОИСК МЕДИЦИНСКОЙ ИНФОРМАЦИИ В ИНТЕРНЕТЕ

Опыт научной библиотеки Харьковского государственного медицинского университета в поиске медицинской информации (журналы, публикации) для обеспечения научных исследований.

Современная вузовская библиотека немыслима без использования новых информационных технологий и тесно связанных с ними новых форм обслуживания. Обеспечение свободного и неограниченного доступа к национальным, а также международным информационным ресурсам – одна из важнейших задач вузовской библиотеки.

Медицина является одной из сфер человеческой деятельности, в которой информация о достижениях коллег и возможность связи с ними не просто желательна, а необходима как для успешной работы отдельного врача, так и для развития медицинской науки в целом. Своевременная информация о новейших достижениях в этой области дает возможность определить новые направления развития науки и практической деятельности врача.

Электронные научные медицинские и патентные базы данных (БД), электронные версии медицинских журналов, электронные каталоги научных библиотек составляют информационные электронные ресурсы, которые могут быть представлены как на CD-ROM, так и в сети Internet.

Доступ к медицинским журналам в режиме on-line сегодня является актуальной проблемой и для научного сотрудника, и для студента и работника практического здравоохранения. В настоящее время финансирование вузовских библиотек не всегда позволяет осуществить подписку все необходимые научные медицинские журналы, количество наимено-

ваний которых неуклонно растет с каждым годом. Получение доступа к огромному числу удаленных информационных ресурсов и возможность пользования ими повышает эффективность информационной деятельности и оказывает положительное влияние на содержание информационно-библиографической работы. Благодаря использованию собственных и удаленных электронных информационных ресурсов в определенной степени решаются проблемы недостаточности комплектования и дефиците площадей для хранения фондов, улучшается качество информационно-библиографического обслуживания, появляется возможность доступа к полнотекстовым ресурсам, в том числе и зарубежным. Важным преимуществом для пользователей является удобная точка доступа к информационным ресурсам, которая может быть расположена как в учреждении (на работе, в библиотеке и т.д.), так и дома (персональный компьютер).

Научная библиотека Харьковского государственного медицинского университета ведет информационно-библиографическую работу, направленную на регулярное обеспечение профессорско-преподавательского состава, аспирантов, магистров, интернов, клинординаторов, студентов и сотрудники ХГМУ и других вузов Харькова, а также врачей города информацией о новых достижениях в области медицины, изобретениях, научных исследованиях, приоритетных направлениях в учебно-воспитательной работе, инновациях в образовательном процессе и т.п.

Сотрудники научно-информационного отдела организовывают работу зала электронной информации. Квалифицированные библиографы-консультанты знакомят пользователей с информационными ресурсами, консультируют по вопросам поиска необходимой информации в сети Internet и БД на CD-ROM, работы с электронными приложениями к медицинским изданиям. В отделе создан и постоянно пополняется *"Указатель адресов сайтов"* по различным отраслям знаний. При выполнении информационных запросов сохраняются адреса необходимых сайтов, найденных благодаря поисковым системам что облегчает и упрощает в дальнейшем алгоритм поиска и библиографу, и читателю. Финансирование библиотеки не всегда позволяет подписаться на нужные журналы, поэтому выходом из этой ситуации являются электронные версии журналов или реферативная информация на журнальные статьи в *свободном* доступе в сети Internet.

Медицинские журналы, представленные в режиме on-line, можно разделить на полнотекстовые, частично полнотекстовые (выборочные статьи), рефераты статей, а также информация о содержании.

Большая часть электронных медицинских журналов в русскоязычном секторе Internet представлена на WEB-сайтах издательств. Издательства «Медицина» (http://www.medlit.ru), "МедиаСфера" (http://mediasphera.ru) предоставляют информацию о содержании номеров, реферативную информацию о статьях, возможен поиск. Издательства «Медиа Медика» (http://www.consilium-medicum.com) и «Атмосфера» (http://www.atmosphere-ph.ru), информационно-издательское агенство «МедМассМедиа» (http://www.mmm.spb.ru), издательские дома «Видар-М» (http://www.vidar.ru) и «М-Вести» (http://www.m-vesti.ru) представляют на своих сайтах полные тексты статей.

Украинские медицинские периодические издания в сети Internet представлены в меньшем объеме. Издательство «Морион» (http://www.morion.kiev.ua) предоставляет свободный доступ к полным текстам статей, возможен поиск.

Множество полезных ссылок, в том числе на медицинскую периодику в on-line, представлено на сайте http://www.medi.ru. Это ссылки на полнотекстовые журналы, рефераты статей, а также на медицинские сайты.

Большинство медицинских вузов научно-исследовательских институтов, медицинских центров занимаются издательской работой. Поэтому доступ к медицинским журналам можно получить, зайдя на Web-страничку конкретного вуза или НИИ. Так, журнал «Архив клинической и экспериментальной медицины» (http://www.acem.dsmu.edu.ua) можной найти на сайте Донецкого государственного медицинского университета, «Белорусский медицинский журнал» (http://www.msmi.minsk.by/bmm/) – в свободном доступе на сайте Белорусского государственного медицинского университета (г. Минск). Институт фтизиатрии и пульмонологии им. Ф.Г. Яновского в г. Киеве (http://www.ifp.kiev.ua) издает журнал "Астма та алергія" и "Український пульмонологічний журнал", которые выставлены в полнотекстовом варианте на собственной Web-страничке, Институт медицинской радиологии им. С.П. Григорьева АМН Украины (г. Харьков) на своем сайте (http://www.imr.iatp.org.ua) представляет электронную версию «Українського радіологічного журналу» и т.д. Можно использовать такой алгоритм поиска (рис. 1)

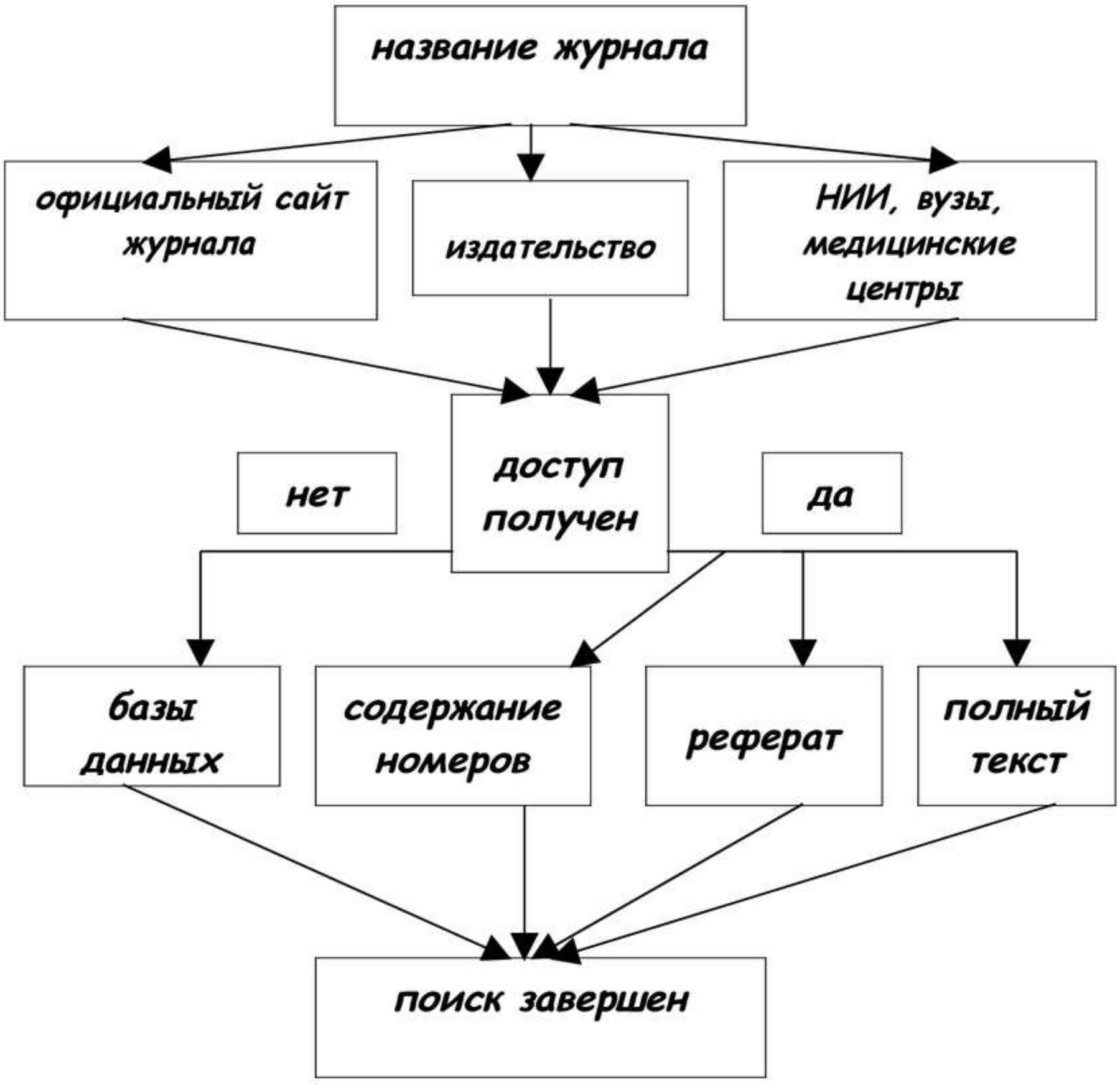

Рис. 1

Таким образом, использование Internet-технологий позволяет осуществлять быстрый и качественный поиск, знакомиться с изданиями, которые малодоступны в печатном варианте. Вышеуказанные адреса помогут пользователю в поиске научной информации, а также всегда быть в курсе последних достижений медицинской науки и техники.

В.І.Міщенко

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА РУХУ В МАЙБУТНЕ

Харків як мегаполіс існує у XXI столітті в умовах глобалізації. В цілому глобалізація є позитивним процесом, який сприяє вільному пересуванню, зростанню кількості контактів та обміну інформації і товарів, але не запобігає зростанню напруженості конкуренції між усіма державами насамперед в галузі високих технологій. Зрозуміло, що такі технології мають лише держави, які досягають досить високого рівня розвитку науки, освіти. Тому сучасна освіта має бути зорієнтована на формування креативного мислення та високого рівня інформаційної культури, прагнення до творчості, активної самореалізації, на розвиток творчої уяви, почуття новизни та здібностей щодо вільного переносу інформації, алгоритмів до іншої галузі діяльності – навичок синектики. Усі ці показники є складовими, найважливішими показниками сучасної духовної культури особистості. Від рівня розвитку духовної культури особистості залежить майбутнє держави: здатна вона володіти високими технологіями, забезпечувати достатньо високий рівень життя населення та керувати світовими процесами, чи буде мати цілком залежне існування.

Харків має могутній науковий потенціал, він завжди був великим науковим центром світу. Тут працювали видатні вчені, відкриття і досягнення яких визначали розвиток світової науки. Саме Харків подарував світові трьох лауреатів Нобелівської премії серед яких Л.Д.Ландау, І.І.Мечніков та С. Кузнец. Сьогодні, коли ми підключаємося до Болонського освітнього процесу, важливо не втратити найкращих вітчизняних традицій, зокрема традицій Харківської вищої школи, визнаних фахівцями усього світу. Це досить висока ступінь інтелектуальної напруженості навчального процесу, формування чіткого категоріального апарату, широкого кругозору та прагнення мислити проблемно. Про якість харківської наукової школи свідчить і такий факт, про який розповіла В.І.Астахова на міжнародної науково-практичної конференції „Громадянськість інтелігенції: шляхи формування у кризовому суспільстві", що відбулась у Харкові ще у 2001 році: сьогодні кожний сьомий електронщік у США – випускник харківських вузів [1, с.8].

У надзвичайно відповідальний період розвитку науки і освіти ми повинні звернутися до сенсу духовної культури особистості, щоб визначити актуальні завдання щодо її розвитку. Фахівці в галузі культурології стверджують, що зробити це не просто – кількість визначень духовної культури зростає з кожним роком і сьогодні їх більше 350. Тому важливо бачити головне – загальний рух наукової думки щодо типологій визначення.

Автор пропонує розглядати культуру на підставі цих тенденцій та з урахуванням системного та синергетичного підходу (в останньому вона розглядається як єдність безмежної свободи духу і багажом накопичених традицій, знань, цінностей). Духовна культура особистості у такому вимірі подається як поле пошуку колективного сенсу, формування цінностей, що мають загальне значення, та вирішення проблем людського буття у світі; це культура свідомого саморозвитку та активної самореалізації, безперервний процес взаємодії об'єктивізованого та суб'єктивного духовного. Автор вважає, що розбудова власного духовного світу (духовної культури особистості) здійснюється на підставі таких процесів: духовного освоєння знань, цінностей та акцентуалізації – вибору певного стилю життя, мислення, спілкування та прийняття на себе певного іміджу, відповідних соціальних ролей; духовної концентрації з метою вирішення проблемних питань управління ситуаціями; духовної самоорганізації в умовах кризового існування та адаптації до екстремальних умов життєдіяльності.

Виходячи з визначення духовної культури особистості та структури духовних процесів можна назвати основні завдання політичної еліти держави та Харкова як мегаполіса щодо її розвитку в сучасних умовах.

Стосовно першого напрямку, який забезпечує духовне опонування знань та цінностей культури, слід зазначити, що держава повинна більше піклуватися про формування духовного середовища, зовні, тобто духовну культуру суспільства. Ні економічна доцільність, ні прагнення до максимальної свободи не дає підстави для усунення великої кількості негараздів, що існує у духовному просторі.

По-перше, Інтернет як сучасне джерело духовного впливу перестає бути каналом формування свідомості особистості – відсутність програм, спрямованих на розвиток творчого мислення, веде до більш поширеного механічного віддзеркалення курсових робіт і рефератів, що аж ніяк не сприяє розвитку мислення. Зануреність у віртуальний простір

призводить до механічного перенесення віртуальних правил гри на дійсність, на складні системи, де діє безліч різноманітних факторів.

По-друге, сучасне телебачення як головне джерело духовного впливу має певну кількість інтелектуальних програм, але майже усі вони спрямовані на контроль якості запам'ятовування, а не на розвиток логічного мислення. Нескінченні телесеріали не мають певного напруженого духовного змісту, навпаки, вони пропонують такий загальмований ритм вирішення проблем, що це не може деформувати структуру духовної культури, яка має бути зорієнтована на гостроту та швидкість. Страждає і структура духовного впливу телебачення: показ відкритих судових процесів, спрямованих на формування правової культури, не компенсує відсутності програм, покликаних виховувати естетичну, моральну, психологічну, управлінську та педагогічну культуру. Навіть прогноз погоди не дає роботи мозку: механічний п'ятикратний повтор температури в усіх регіонах України замість аналізу циклонічної діяльності, тенденцій її розвитку є найбільш яскравою рисою рівня інтелектуальності нашого телебачення на відміну від зарубіжного. На жаль, ми не маємо навчальних програм з основ сімейної конфліктології, програм з розвитку дитячого творчого мислення, в решті решт, програми, аналогічної навіть російській „Впрок", яка не тільки формує проблемне мислення практичними завданнями, але сприяє руйнуванню негативного маніпулятивного впливу реклами.

Нікого не здивуєш сьогодні відсутністю коштів на закупівлю сучасної літератури, але саме через це ми позбавлені цілої низки видань, спрямованих на розвиток духовної культури особистості.

Вирішення другого завдання залежить від науково-педагогічних працівників вищої школи, які повинні не тільки давати сучасні знання, але навчати мислити, що практично неможливо без чітко визначеної крітериальної бази творчого креативного мислення, без засобів вимірювання так званого коефіцієнта інтелекту методики (Айзенка і Кеттелла викликають суперечливі відгуки), без подолання „лівопівкульного" навчання, спрямованого на засвоєння теоретичних положень, але не здатного роз'яснювати алгоритми, методологію застосування теоретичних положень на практиці. Тому важливо формувати не тільки умови що сприяють активізації діяльності „правої півкулі" мозку, яка „відповідає" за розвиток творчості та інтуїції на підставі вивчення певних рекомендацій, теоретичних положень, схем, алгоритмів діяльності, але формувати

вміння жити та діяти у кризових умовах (конкуренція, швидкі зміни, форс-мажорні обставин тощо).

Доля останнього завдання залежить як від педагогів, батьків, кураторів, так і від особистості того, хто навчається. Згідно з М.Хайдегером усі наші плани та мрії реалізуються у момент „присутності", у процесі протидії негативним обставинам. Оволодіти бойовим духом, який так потрібен у сучасному суспільстві, – це певна стратегія, що включає культуру самоорганізації (аутотренінг), методики раціоналізації та подолання страху, культуру вирішення внутрішньо-особистих конфліктів на підставі ієрархії власних цінностей, усвідомлення цілей життя та професійної діяльності. Сучасна людина – це не тільки гармонічно розвинута особистість, яка поєднує високі якості духовної культури (громадянськість, любов до своєї Батьківщини та рідного міста) з багатою внутрішньо сформованою інтелігентністю, моральною, психологічною та управлінською культурою, але – це перш за все людина, яка бажає і може діяти, прагнути повної самореалізації, здатна в умовах жорсткої конкуренції діяти швидко, мислити розкуто, неординарно, відноситися до прийняття рішень в складних умовах життєдіяльності як до гри [2,43]. Формування такого рівня духовної культури особистості – це не тільки засіб виживання, але шлях до ефективного розвитку держави.

Література

1. Астахова В.І. О социальной роли и ответственности интеллигенции в трансформирующемся обществе // Вчені записки Харківського гуманітарного інституту „Народна українська академія". Т. 6–II. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. „Громадянськість інтелігенції: шляхи формування у кризовому суспільстві". Харків, 10 лют. 2001 р. Х., 2001. – С. 5–12.

2. Вудок М., Френсис Д. Раскрепощённый менеджер. Для руководителя – практика: Пер. с англ. – М.: Дело, 1991.– 320 с.

Т.П.Елисеева
Т.А.Лобынцева
Е.Н.Дудка

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ МУЗЕЙНЫЙ ПРОЕКТ КАК ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

Коллектив музея академии, стремясь совершенствовать свою деятельность в свете международных тенденций в области развития музеев при высших учебных заведениях, рассмотренных на местном заседании всемирно известных организаций – Международной комиссии ЮНЕСКО по XXI веку, Международного Совета университетских музеев мира и Международного комитета по музеологии ИНКОМ, – на конференции "Высшее образование и музеи при Университетах" разработал с участием студентов и преподавателей академии многолетний образовательный Проект по истории городского хозяйства. Результатом совместной деятельности может стать создание в будущем образовательного Музея истории городского хозяйства, раскрывающего истоки специальностей, которым обучаются студенты ХНАГХ.

Цель проекта – привлечь студентов к ознакомлению и популяризации научно-технического наследия г. Харькова и вклада ученых академии в развитие городского хозяйства страны на разных этапах истории. Результаты самостоятельной работы студентов по истории отрасли послужат основой для создания фондов будущего Музея истории городского хозяйства – настоящей образовательной базы для учебного курса "ВВЕДЕНИЕ В СПЕЦИАЛЬНОСТЬ" на всех факультетах академии.

Данный проект поможет студентам академии узнать исторические корни выбраной специальности, развить чувство гордости за нее, понять инфраструктуру городского хозяйства и влияние на ее формирование научно-технического прогресса, установить неразрывную связь между прошлым, настоящим и будущим, понять, что каждая специальность имеет историческое обоснование. Главной сотовляющей проэкта должна стать информационно справочная компьютерная база по интеллектуального наследия академии. Она облегчит поиск необходи-мого документа, нужной информации, иллюстрационного материала и будет основой для подготовки выставок по истории специальностей городского

хозяйства, станет электронным наглядным пособием для преподавателей при чтении курсов "Введение в специальность" и "История науки и техники",студентам предоставит возможность увидеть на экране компьютера редкие исторические документы, чертежи и фотографии, которые хранятся в государственных архивах и музеях.

Участвовать в Проекте по истории городского хозяйства дали согласие многие государственные архивы и музеи. Центральный научно-технический архив Украины приступил к созданию компьютерных учебных программ, содержащих уникальные документы и пояснительные записки.

Данный проект не имеет аналогов в современной вузовской и музейной жизни Украины и Харькова в частности. Он полностью соответствует международным тенденциям развития вузовских музеев как образовательной структуры прежде всего. Этот проект может привлечь студенческую молодежь к созданию интерактивного выставочного пространства, пробудить интерес к развитию и совершенствованию выбраной специальности, найти к забытым научным исследованиям новые подходы (возможно, и применить их), познакомиться с научной школой своего педагога, оценить мощный вклад академии в развитие отрасли, понять многомерное пространство управления городом и получать информацию об истории развития городской инфраструктуры во всех ее аспектах, акцентируя внимание на изучении городского хозяйства и механизмов, с помощью которых оно функционирует в техническом, социальном и эстетическом плане.

Одним словом, образовательный музейный проект может стать одним из элементов подготовки специалиста, отвечающего европейским стандартам, и составляющей частью в системе образования современной личности.

О.В.Козир

ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТЯ ХАРКОВА, УВІЧНЕНЕ ДЛЯ НАЩАДКІВ
(Пам'ятні місця, музеї, назви вулиць)

Харків багатий своїми літературними традиціями. Здавна у місті розвивалася видавнича діяльність, книги багатьох провідних письменників (О.Кобилянської, М.Коцюбинського, В.Винниченка та ін.) друкувалися саме у Харкові. Чимало митців народилися, жили,

навчалися, працювали над своїми творами, померли й були поховані у Харкові. Ще більше тих, чиї імена так чи інакше пов'язані з Харковом (виступав перед аудиторією, лікувався, був проїздом, листувався з харків'янами).

Харківська влада, на жаль, недостатньо опікується питанням гідного збереження пам'яті видатних діячів літератури, більше цим переймається громадськість міста, якій дещо у цьому плані вже вдалося зробити. У місті було встановлено кількіа пам'ятників, відкрито меморіальних дошок, відзначено увагою пам'ятні місця, організовано літературний музей. Звичайно, зупинятися на досягнутому ніяк не можна, тому спробуємо намітити ряд перспективних проектів, які, з точки зору краєзнавців і літературознавців, потребують якнайшвидшого втілення.

Свого часу літературні екскурсії по Харкову започаткував В.Гаряїв. Ця людина називала себе останнім футуристом, бо мала пряме відношення до футуристичної організації кінця 20-х років XX століття "Нова генерація". Після смерті В.Гаряїва його могила залишилася невпорядкованою, а поема "Кардіограма сердця", над якою він працював усе життя, так і не була надрукована. Вже багато років займається літературним краєзнавством К.Х.Балабуха, професор ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. Щороку він проводить для студентів екскурсії по місцях, пов'язаних з літературним процесом, збирає матеріали, необхідні для цієї роботи, розглядає художні тексти з позиції краєзнавства. На жаль, жодна туристична агенція не має працівників, які б достатньо володіли матеріалом для проведення подібних екскурсій. Тому не тільки гості нашого міста, але й більшість харків'ян гадки не мають про те, який величезний духовний струмінь у різні часи виникав та вирував на вулицях і площах цього мегаполісу, який виховний потенціал криється навіть у звичайному камені, якого торкнулася геніальна рука митця.

Для розробки таких екскурсійних маршрутів перш за все потрібно скласти повний реєстр об'єктів вшанування і позначити їх на карті міста. Такої карти досі немає, а карта літературних місць Харківської області, створена К.Х.Балабухою, була надрукована в "Атласі Харківської області".

Це повідомлення – перша спроба групування існуючих літературних пам'яток з метою подальшого нанесення їх на карту Харкова і розробки пішохідних та автобусних екскурсійних маршрутів.

Вивчення літератури, як правило, починається з розгляду фольклору. Пам'ять про творців і виконавців фольклорних творів – кобзарів, репресованих у роки жорсткого сталінського режиму, увічнена пам'ятником у саду ім. Т.Г.Шевченка поблизу ХАТОБу. Цей пам'ятник був споруджений на кошти громадськості міста. Безпосередню участь у встановленні й відкритті пам'ятника брала Спілка української молоді (СУМ) та Конгрес українських націоналістів (КУН). На великій гранітній брилі, висіченій у формі хреста, розміщена розбита бандура з бронзи-символ тієї трагічної події, коли кобзарів з усієї України зібрали у Харкові (начебто на з'їзд), силоміць загнали в ешелони, після чого жодного з них ніхто не бачив. Таким чином намагалися позбавити Україну найдорожчого – її пісні. Не можна не усвідомлювати трагізму цієї події, коли, сліпих і немічних людей, котрі горіли бажанням об'єднати свої серця, поділитися секретами виконання з товаришами по ремеслу, заганяли у вагони і знищували. Лише той, хто не може уявити цього жаху, не має в душі нічого світлого, здатний (чи то заради дорогого металу, чи то з якихось ідейних міркувань) зрізати вночі усі бронзові букви напису "Пам'яті репресованих кобзарів" і саму бандуру, яку таким чином "розбили" вдруге сучасні невігласи. Зараз пам'ятник відновлено, але де гарантія, що ця сумна історія не повториться. Ще більше ніж міліцейські пости наші святині має охороняти інформування людей. Екскурсійні маршрути по таких місцях можуть стати початком цілого процесу. Попереду випуск листівок, буклетів, книг, комп'ютерних дисків.

Уже зараз Харківська обласна бібліотека збирає матеріали про нові пам'ятники та меморіальні дошки. Ця інформація розміщується в Інтернеті на сайті бібліотеки. Комп'ютерну мережу іноді називають великим інформаційним смітником, бо вона містить невпорядковану інформацію про найрізноманітніші галузі. Це стосується і відомостей про пам'ятники Харкова. Серед цього хаосу матеріалів можна знайти чимало цінного для інформаційної підтримки екскурсійних маршрутів. Такі комп'ютерні диски могли б зацікавити не лише туристів, а й ділових людей, студентів-іноземців, котрі бажають ознайомитися з пам'ятними місцями Харкова.

Спробуємо далі у межах цього повідомлення назвати у хронологічній послідовності пам’ятники і пам’ятні місця, що заслуговують на увагу, чим харків’яни пишаються.

1. У Харкові відкрито два пам'ятника Григорію Сковороді: один – поруч з Харківським національним університетом, що носить ім'я

визначного просвітителя, другий – у центрі міста, біля Покровського монастиря, на території якого є ще й стела із зазначенням того, що відомий філософ і літературний діяч Г.С.Сковорода був викладачем у Харківському колегіумі.

2. Г.Ф.Квітка-Основ'яненко народився, постійно жив і працював у Харкові. Збереглася його могила (на цвинтарі по вулиці Пушкінській). Основоположнику української прози споруджено пам'ятник на вулиці його імені, є на ній і меморіальна дошка. Ім'я письменника носить одна з шкіл міста. У зв'язку з ювілеєм митця ім'я Г.Ф.Квітки-Основ'яненка присвоєно українському мовно-літературному факультету ХНПУ імені Г.С.Сковороди.

3. Жив у нашому місті відомий байкар П.Гулак-Артемовський. Тут він працював над своїми творами, виконував обов'язки ректора Харківського університету. На цвинтарі, де його поховано, зараз розкинувся Молодіжний парк, а могила цієї видатної людини перебуває у досить занедбаному стані.

4. Жодного разу не був у Харкові, але висловлював бажання сюди приїхати Т.Г.Шевченко. Свого часу на подвір'ї будинку Алчевських було споруджено перший у світі пам'ятник митцеві. Це був пам'ятник Тарасу Шевченку. На жаль, він не зберігся, але можна було б його відновити. Пізніше в саду, що носить ім'я поета, був встановлений неповторний пам'ятник Великому Кобзарю. У Харкові є вулиця імені Шевченка, але станція метро, яка знаходиться на цій вулиці, одержала нейтральну назву "Київська".

5. Значний внесок у розвиток культури Слобожанщини належить родині Алчевських. Про діяльність матері, яка у свій час була відомим педагогом, розповідає пам'ятна дошка на будинку Алчевських (тепер Будинок учених). До ювілею адміністрація міста Алчевська подарувала Харкову бюст відомого банкіра Д.Алчевського-батька. Проте немає жодної пам'ятки про його дочку, талановиту письменницю Христину Данилівну Алчевську. Вона була похована на цвинтарі, де тепер Молодіжний парк. Могила письменниці досі не відновлена.

6. Свого часу там само зрівняли з землею разом з іншими і могилу відомого драматурга М.Кропивницького.

7. Завдяки зусиллям громадськості міста у Харкові було споруджено пам'ятник М.Коцюбинському. Встановлений спочатку у Профспілковому саду (нині територія саду ім. Т.Шевченка), згодом був перенесений на Площу поезії.

8. Є у Харкові пам'ятні дошки, присвячені письменникам порево-люційної доби, або епохи Розстріляного відродження: Сергію Пилипенку, Миколі Хвильовому, Василеві Еллану-Блакитному. Могили 2-х останніх у Молодіжному парку були відновлені до 100-річних ювілеїв письменників.

9. Унікальним місцем, яке пов'язане з життям і творчістю багатьох письменників, є будинок на вулиці Культури. Це будинок письменників "Слово", який було споруджено у 1928 році за проектом архітектора М.Дашкевича. За різних часів у будинку жили і працювали відомі літератори та діячі мистецтва. Пам'ятна дошка на будинку містить 120 імен, але до цього списку потрапили далеко не всі. Більш детальну інформацію про будинок "Слово" можна знайти у книзі Н.Дукиної "На добрий спомин" [1,71–86]. У резолюції VI Конгресу Міжнародної асоціації україністів (МАУ), що проходив у Донецьку (червень–липень 2005 р.), клопотанням харківської делегації було записано рішення про порушення питання перед головою обласної держадміністрації А.Аваковим щодо надання будинку "Слово" статусу науково-культурного центру, який би займався вивченням епохи Розстріляного відродження.

10. На вулиці Римарській знаходиться відомий у Харкові будинок. У незадавні часи це було володіння Харківського театру опери та балету ім. М.Лисенка, а нині – Обласної філармонії. У цьому будинку відбувався відомий процес проти СВУ-СУМ – початок масових репресій на Україні.

11. Харків'яни бережуть пам'ять про перебування у місті Олександра Довженка (пам'ятна дошка на Будинку народної творчості по вулиці Пушкінській) та Олеся Гончара, який навчався у Харківському державному університеті (одну з вулиць у центрі міста названо його іменем).

12. У фойє будинку, де розташована Харківська організація спілки письменників України, встановлено пам'ятну дошку на честь письменників, які загинули у роки Великої Вітчизняної війни.

13. На кладовищі по вулиці Пушкінській поховані В.Бондар, І.Муратов, Б.Чичибабін (на розі вулиці імені Чичибабіна у центрі Харкова є пам'ятна дошка з барельєфом письменника).

14. Заслуговує на увагу пам'ятник А.Макаренку, авторові "Педагогічної поеми", споруджений напроти входу до центрального парку міста.

15. Шанується у Харкові пам'ять представників зарубіжної літератури: одна з центральних вулиць і станція метро названі на честь

російського поета О.С.Пушкіна, а у сквері, що з'єднує вулицю Сумську з Площею поезії, височить пам'ятник поетові. У протилежному кінці цього ж скверу – аналогічний пам'ятник російському письменнику М.В.Гоголю, поруч вулиця, що носить його ім'я. Пам'ятник М.Островському споруджено біля бібліотеки для дітей та юнацтва, яка носить ім'я письменника.

16. Іменами зарубіжних письменників Д.Фонвізіна, М.Чернишевського, В.Маяковського, Ш.Руставелі названі вулиці Харкова. Ім'я В.Г.Короленка носить найбільша Харківська державна наукова бібліотека. про перебування у Харкові В.Маяковського свідчить пам'ятна дошка на будівлі бібліотеки, де поет виступав 14 грудня 1913 року.

Звичайно, це далеко не все, що пов'язано з літературним життям Харкова. Багато ще не названо. Окремо варто згадати пам'ятники літературним героям у нашому місті. Оспіваний у піснях і легендах засновник нашого міста козак Харко є персонажем літературної казки В.Масловича. З'явились у Харкові й герої відомого роману Ільфа й Петрова "Дванадцять стільців": Остап Бендер, Кіса Вороб'янінов (на вулиці Петровського), отець Федір (біля Південного вокзалу). Наче зійшли зі сторінок роману Олеся Гончара "Людина і зброя" герої-студбатівці, пам'ятник яким зведено біля приміщення Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна.

Вже досить багато зроблено, щоб донести нащадкам пам'ять про відомих діячів літературного процесу, чиї імена пов'язані з нашим містом, але ще більше має бути зроблено. Цьому присвячена подвижницька робота працівників єдиного у Харкові літературного музею, історичного музею, літературних кафедр університетів, усіх небайдужих до історії Харкова людей. Щоб не довелося традиції повертати, їх треба свято берегти, це повинно стати "аксіомою для нащадків".

О.І.Терехова

РОЗВИТОК МУЗИКИ У ХАРКОВІ

З моменту здобуття незалежності уряд України поставив на перший план відродження української традиційної культури та розвиток масової, або поп-культури. Протягом десяти років незалежності відроджувались великі пласти етнокультури і всі охочі громадяни України мали змогу ознайомитись зі своєю рідною культурою. Кожен народ повинен пам’ятати свої традиції. Ще римляни говорили: "Якщо

гине культура народу, то гине і сам народ". А відомий російський вчений І.В.Лосев стверджував, що саме втрата етносу є водночас ударом по генофонду всієї світової культури.

Тому і вирішив уряд нашої держави збирати по "зернятку" етнокультуру, відроджувати обряди, звичаї, які так віддано пращури зберігали та передавали нащадком.

Сьогодні найгострішим каменем спотикання є відокремлення молоді від батьків, що призводить до порушення внутрішніх традицій сім'ї.

Ми зможемо паралельно дослідити напрямки розвитку давньої і сучасної культури. І у минулому, і зараз простежуються два напрямки за принципом місцепроживання: селяни та мешканці сіл. Зберігачі національної культури – селяни (дулачі), які, своєю чергою, відмовлялись від традицій міста. Хоча до села й доходила тоді міська мода, але етнокультурна зберігалась сільською самодіяльністю.

Можна сказати, що на теперішній час народна культура підтримується не тільки самодіяльністю, а і професіоналами , які мешкають у містах, паралельно з зацікавленістю уряду України та "людей мистецтва" зі своїм духовним розвитком. По-перше, проводяться обряди, (водіння кози, Меланки, щедрування та зустріч весни), влаштовуються календарні свята (Меланка, Масляна, Паска, Різдво), на яких співаються народні пісні (щедрівки, колядки, Меланки, веснянки, гаївки). У святкуванні беруть участь не тільки самодіяльні колективи, а й професіональні музиканти, що значно підвищує культурний рівень свят.

Другі представники, в минулому прошарок міської буржуазії, що не мали підстави для створення особистої сталої традиції. Зараз вони називаються олігархами і мають так звану нішу – вони підтримують сучасний шоу-бізнес, чи масову поп-культуру. Хлопчики та дівчатка, яких підтримує цей прошарок, виконують не українські народні пісні, а пісні, котрі користуються великим попитом на зарубіжній та українській естрадах. Ці виконавці не завжди звертають увагу на якість виконання творів.

За роки незалежності Україна завдяки професіоналам змогла відродити народну культуру, а за підтримки олігархів – підняти масову поп-культуру.

Термін етнокультурна, або національна культура довгий час був замінений на традиційний – побутова культура. Національна культура

побудована на системі знакової інформації, яка накопичується в системі інформаційних зв'язків між етносами.

Головна функція етнокультури – бути індикатором, що має причетність до рідної культури, роль в консолідації нації, формування культури. У сучасному розумінні етнокультура притаманна етносу як біологічне і соціальне утворення, з ознаками, властивими лише певному народу. Такі складні ієрархічні утворення з етнічними стереотипами – емоційне забарвлення образів, символів, оцінок, усталених норм поведінки. Все це зразки, вироблені багатовіковим досвідом народу. Національна культура створює прошарки, необхідні у повсякденній традиції, бо національна культура – етносоціальне явище, етнокультура – явище етнічне, тобто існує поза людьми.

Фольклор Слобожанщини, його пізнє нашарування в народній культурі цього регіону, явище, яке утворилося на тлі історії у зв'язку з процесами, що відбувалися на цих землях. Музика українців не має регіонального забарвлення, хоча політичні, соціальні і економічні процеси в Україні мають значний вплив на розвиток її культури.

На Харківщині сприяють розвитку етнокультури Літературний музей, музей ім. Г.Хоткевича, етнографічний музей, а також гурт "обереги" на чолі з В.М.Осадчою.

Етнокультура Слобожанщини має певну знакову інформацію, властиву нашому народу, її підтримують державні заклади та фольклорні гурти.

Харківська композиторська школа – найстаріша в Україні. Вона завоювала визнання далеко за межами нашої держави, її авторитет здобуто самовідданою працею корифеїв музичної культури. Композитори Харківщини зробили значний внесок у розвиток сучасної музичної класики і виховали талановиту зміну, що примножує досягнення своїх вчителів. Все це завдяки міцній композиторській школі.

При огляді музичної Харківщини привертає увагу різноманітність тематичних джерел у творчості композиторів. Найбільш стабільними серед них є народна музика (українська і світова); поєзія Т.Г.Шевченка; героїчні події, епос тощо.

На Харківщині навряд чи знайдеться композитор, який не звертався б до поезії Шевченка. Вагомий внесок в музичну шевченкіану належить композиторам, твори яких мають широкий діапазон жанрів і форм: від обробок українських пісень до масштабних вокально-симфонічних і театральних.

Головним витоком музично-інтонаційної мови в творчості композиторів – членів обласної організації Співдружність композиторів України є народна українська мелодія. Перш за все це Алжнев Юрій Борисович, відомий творами з яскравим вкрапленням українського мелосу ("Хоровод-токато", екологічна фантазія 1989 р., "Українські в'язанки" 1991 р.), музикою до постановки "Назар Стодоля". Гайденко Анатолій Павлович у своїй діяльності постійно звертається до розробок музичного фольклору України. Твори цих композиторів часто звучать у виконанні оркестрів (концерт для баяна з оркестром 1996 р., сюїта з 7 частин "Рідні джерела" 1997 р., "Циганіада" 2000 р.). Михєєв Борис Олександрович – відомий виконавець творів на домрі-примі та автор двох концертів для домри з оркестром, хороводу (1994 р.), хороводи-билини (1995 р.). Литвинов Олександр Ісаакович – диригент єдиного в Харкові естрадно симфонічного оркестру Харківської державної академії культури. Він пише музику для симфонічного та духового оркестрів, для оркестру народних інструментів. У 1996 р. він написав "Фантазію" для симфонічного оркестру. У 1999 р. – "Концертино" для фортепіано з оркестром, у 2003 р. – "Романс" для домри з оркестром народних інструментів. Отже композитори Харківщини вносять у розвиток світової музики багато нових ідей, з неповторним образно-оригінальним українським мелосом.

Харківський регіон живе повноцінним культурним життям. З перших днів незалежності України у Харкові та області проходить багато конкурсів, фестивалів і концертів. Концертне життя Харкова розвивається паралельно з економікою регіону. Щороку даються пам'ятні концерти на честь видатних діячів мистецтва та літератури, класичних композиторів, співців, музикантів (П.Чайковського, С.Рахманінова, М.Бортнянського, Г.Сковороди, Т.Шевченка та інших). У жовтні 1999 р. в Харківському театрі опери та балету ім. М.В.Лисенка відбувся концерт "Слобожанські передзвони", на якому були вручені нагороди солісту театру М.Коваль, хореографу Б.Колногузенко, баритону М. Колодочці та філософу М.Салтовській. Квітень 2002 ознаменувався презентацією твору "Українській реквієм" (музика В.Пушкіна на слова С.Сапілякі). Більшість слухачів були вражені українським колоритним мелосом та духовною філософією, що розкривають багатогранність національної культури.

Різноманітність фестивалів з багатою жанровою тематикою вражає посереднього слухача, людям мистецтва дає змогу підвищити свій

професійний та збагатити духовний рівень. Так у 1991 році за підтримки місцевої влади вперше було проведено фестиваль "Харківські асамблеї". Відтоді ці щорічні асамблеї присвячуються ювілеям і пам'яті людям мистецтва. Наприклад, фестиваль 2004 р. був присвячений 100-річчю з дня народження С. Рахманінова, а його відомий твір "Другий концерт для фортепіано з оркестром" виконувався на заключному концерті.

Кількість конкурсів, що проводяться у Харкові, проти інших міст і навіть країн дуже висока. Не можна не відзначити конкурс ім. Г.Хоткевича, який проходить у Харкові вже втретє і має багато претендентів на участь серед представників відділу народних інструментів. На конкурсі виконуються твори відомих зарубіжних та харківських композиторів. Ще один конкурс – це міжнародний конкурс Вахтанга Жорданія. Єдиний в Україні конкурс диригентів, з кожним роком відзначається більш професійним підбором творів. А з 2004 року у програму конкурсу внесені композиції харківських авторів. Протягом чотирьох років успішне проведення конкурсу було можливе лише завдяки симфонічному оркестру Харківської філармонії. На жаль, в організації та проведенні конкурсів є своя проблема у масштабах всієї України, яка полягає у конфліктності різних шкіл. На конкурсі ім. Г.Хоткевича мала місце боротьба між київською та львівською школами, а в конкурсі диригентів – між слов'янською школою та школами Сходу й Північної Америки.

Проте Харківський регіон має найрізноманітніші конкурси, концерти та фестивалі, що носять суто національний характер.

Розвиток української музики, як етнічної так і композиторської дає підставу говорити про Харківщину як про осередок культурної спадщині українського народу та центр розвиненого композиторського мистецтва, професійного у повному розумінні цього слова.

І.В.Чернікова

З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО КОМІТЕТУ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК МИСТЕЦТВА Й СТАРОВИНИ (1920-1921 рр.)

Сьогодні в умовах розвитку краєзнавчого руху та пам'ятко-охоронної справи на державному рівні проблемі охорони пам'яток історії та культури приділяється особлива увага. Фахівці та дослідники вивчають питання діяльності державних пам'яткоохоронних органів. Актуальність цього напрямку дослідження зумовлена тим, що сучасним державним та громадським установам з охорони пам'яток доводиться зустрічатись з тими ж труднощами, що і їх попередникам у 20-ті роки XX ст.: обмеженістю фінансування, недостатньою кількістю штату та фахівців цієї справи, байдужим ставленням частини суспільства до визначних пам'яток, що перебувають у напівзруйнованому стані. Дослідники поставили собі за мету проаналізувати діяльність Харківського Губернського комітету охорони пам'яток мистецтва й старовини (ГУБКОПМИСу), одного з провідних на початку 20-х років XX ст. пам'яткоохоронних органів краю, та визначити не лише його позитивні елементи діяльності, котрі приносили істотні результати, але й мінуси, які теж мали місце. Автор переконаний, що, використовуючи досягнення минулої діяльності пам'яткоохоронних органів, враховуючи їх певні недоліки, можна значно підвищити сучасний рівень пам'яткоохоронної справи та уникнути ідентичних помилок.

Формуванню, становленню та розвитку пам'яткоохоронних органів в Україні в 1917–1991 рр. в законодавчому аспекті присвячене дисертаційне дослідження, монографії та статті В.А.Акуленка [1–5]. О.О.Нестуля у своїй пам'яткознавчій монографії частково розкриває роль Харківського ГУБКОПМИСу у справі збереження па'мяток проти інших губернських та повітових комітетів. Дослідник підкреслює, що "Чільне місце питання охорони культових пам'яток зайняли в творчих планах та практичній діяльності співробітників Харківського ГУБКОПМИСУ" [6, С.86].

Останнім часом надруковано низку наукових робіт (переважно дисертаційних досліджень) з історії краєзнавчого руху 20–30-х років XX ст. в Україні, що базуються на матеріалах місцевих архівів [7,8]. В них висвітлюється діяльність ентузіастів пам'яткоохоронної справи,

відповідних державних та громадських установ України та Харківщини зокрема, але без аналізу проблеми становлення та розвитку цих установ. Деякі дослідники акцентують увагу на формуванні та розвиткові загальнодержавної системи охорони культурних цінностей XIX – поч. XX ст. [9,10]. У періодичних виданнях з'являються статті, присвячені історичному огляду діяльності усіх державних та громадських пам'ятко-охоронних установ України відколи вони існують і до тепер [11,12].

У 1919–1921 рр. координаційним центром організації досліджень історико-культурної спадщини в Україні був Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва й старовини (ВУКОПМИС), утворений при Народному комісаріаті освіти УРСР на правах окремого відділу [11, С.149]. Це не було випадковістю, бо із встановленням наприкінці 1919 – на початку 1920 р. в Україні радянської влади ентузіасти пам'ятко-охоронного руху практично усіх регіонів активно порушували питання про відродження державних органів з охорони пам'яток, що вже існували раніше, але з багатьох об'єктивних та суб'єктивних причин припинили свою діяльнісь. В результаті вже до весни 1920 р. в деяких губерніях (у тому числі Харківській) було відтворено ГУБКОПМИС, заснований у квітні 1919 р. [18, С. 344]. Влітку 1920 р. Наркомат освіти УРСР відновив також ВУКОПМИС та його відповідні губернські і повітові структури [6, С.85].

На початку 1920 р. у Харкові було відроджено ГУБКОПМИС при Харківському Губернському Наркоматі освіти у складі 5 членів-фахівців [13, од. зб. 18, арк. 86; 14, спр. 42, арк. 57]. Було чітко визначено основні завдання ГУБКОПМИСу: піклування про охорону, реєстрацію, вивчення та популяризацію пам'яток мистецтва і старовини, а також догляд за їх недоторканістю, ухвалення попереджуючих заходів у випадках небезпеки та інформування Губернського відділу Наросвіти щодо осіб, винних у нищенні, псуванні, крадіжках пам'яток, з метою притягнення їх до відповідальності [13, од. зб. 18, арк. 86]. Цим пам'яткоохоронним органом було взято під контроль усі можливі пам'ятки не дивлячись на те, чиєю власністю вони були: кургани, городища, могильники, стоянки; старовинні будівлі (сільські та міські садиби, будинки), церкви будь-яких віросповідань, монастирі, цвинтарі, пам'ятники; громадські та приватні зібрання археологічної старовини, монет, зброї, картин, статуй, ікон, золотого та срібного церковного та домашнього начиння, фарфору та кераміки, меблів, килимів, вишиванок, тканин та різноманітних витворів

народного мистецтва, музичних інструментів; державні і приватні архіви, стародруки, рідкісні видання, а також зібрання рукописів, які мали історичне значення тощо. [13, од. зб. 18, арк. 86].

Звичайно, таку великий обсяг пам'яток неможливо було охопити цілком. Саме тому ГУБКОПМИС мав певну структуру – складався з окремих секцій, які відповідали за певні пам'ятки: музейної, архітектурно-монументальної, архівно-бібліотечної, етнографічної та археологічної, на чолі яких стояли Ф.І.Шміт, С.А.Таранушенко, Д.І.Багалій, М.Ф.Сумцов та О.С.Федорівський відповідно [15, С.137–138].

Схема 1.

Слід зазначити, що подібні комітети існували не лише у Харкові. Активну пам'яткоохоронну діяльність розгорнули Ізюмський, Вовчанський, Наталіївський, Охтирський та ін. КОПМИСи, члени яких рятували та охороняли старовинні пам'ятки краю [7, С.13; 20, од. зб. 122, арк.50].

Музейна секція відповідала за поповнення експозицій музеїв та розвиток музейної справи взагалі. На початку 20-х років XX ст. саме ця секція прийняла постанову щодо реорганізації усіх Харківських музеїв, натомість яких утворити нову мережу спеціальних музеїв [16, од. зб. 1356, арк.1]. Як зазначав С.А.Таранушенко, дійсний член цієї секції, вся музейна робота "значною мірою носить дослідчий характер. Друга сторона музейної роботи – ознайомлення мас з колекціями Музею через виставки, курси, доклади, лекції, семінари" [16, од. зб. 1356, арк.1].

Підкреслимо, що частина громадськості не залишалась байдужою до діяльності музейної секції, котра намагалась зберегти пам'ятки для майбутніх поколінь. Відомо, що у вересні 1921 р. професор В.Ю.Даниле-

вич передав скриню старовинних монет музейній секції [17, од. зб. 67, арк. 1–2]. Силами самої секції було створено розподільник, в якому знаходився запас експонатів для поповнення повітових музеїв (багата колекція картин, художня старовина, меблі, цінна колекція старовинних українських килимів і зброї [14, спр. 42, арк. 57 зв.].

Заслуговує на увагу той факт, що практично всі секції ГУБКОПМИСу на момент їх створення мали певну базу у вигляді музеїв, бібліотек, архівів тощо. Проте архітектурно-монументальній секції, яку очолював С.А.Таранушенко, довелось починати діяльність на голому місці [16, од. зб. 1354, арк. 6–7]. У січні 1920 р. керівник розробив план роботи секції комітету, де першочерговим завданням значилася реєстрація "усіх старовинних і церков і світських пам'яток архітектури Харкова і губернії та пов'язаних з ними пам'яток монументального живопису (розписи, іконостаси) [16, од. зб. 1354, арк.1], а також розгортання ремонтно-реставраційних робіт навколо архітектурних пам'яток, догляд за їх станом та збереження. Незважаючи на фінансові та штатні обмеження, секція розпочала облік архітектурних пам'яток. У січні 1920 р. було проведено ґрунтовний обмір і обстеження Харківського Покровського собору та інших архітектурних пам'яток губернії. Та це було лише початком роботи секції. С.А.Таранушенко було розробив і надіслав до повітових КОПМИСів, музеїв і органів народної освіти спеціальний анкетний лист для реєстрації пам'яток старовинного дерев'яного будівництва (світського та церковного) [16, од. зб. 6247, арк. 1–1 зв.]. Планувалося також скласти список історично цінних пам'яток з метою переведення їх під посилену охорону держави для захисту від нищення часом та людьми; провести описи та вивчити пам'ятки архітектурного і монументального живопису; організувати видавництво звітів відповідних досліджень з метою популяризації пам'яткоохоронного руху; провести експедиції, з'їзди фахівців [16, од. зб. 1354, арк. 1].

На архівно-бібліотечну секцію були покладені обов'язки з організації та централізації в межах регіону архівного будівництва, розроблення питань теорії і практики архівної справи, облік матеріалів, організація місцевих органів, облік і охорона архівів [19, С.78]. Іноді діяльність співробітників секції полягала у своєчасному відібранні архівів у Губернської комісії по вилученню та утилізації непотрібних матеріалів. Так Д.І.Багалій згадував: "… паперовий трест… намагався загарбати якомога більше архівного паперу й попереробляювати його на

фабриках, тим часом як ми, навпаки, повинні були зберігати всі папери, що мали хоч будь-яку наукову вагу для майбутнього. І в Харкові, і в інших культурних осередках понищено тоді силу цінних архівних матеріалів, що їх не спромоглися одстояти архівні секції…" [15, С.138].

Етнографічна та археологічна секції ГУБКОПМИСу основну свою діяльність спрямовували на пошук відповідних пам'яток, їх реєстрацію та збереження.

Зав. ГубНаросвітою Коломойцев зазначав у доповідній записці щодо організації Харківського Губернського Соціального музею: "Все что создано было Харьковским Губкопмисом получило Всеукраинское значение…" [14, спр. 42, арк. 57 зв.]. Протягом свого існування ГУБКОПМИС створив заклади, діяльність яких в основному була пов'язана з охороною, вивченням та збереженням пам'яток краю, а саме: Центральний художньо-історичний музей, Музей Слобідської України, Церковно-історичний музей, Археологічний музей, Музей дитячої творчості, Центральний розподільник музейного фонду, Художньо-історичну бібліотеку [14, спр. 42, арк. 57]. У цих закладах були зосереджені тисячі експонатів матеріальної та історичної цінності з усієї губернії. З виходом декрету Центрвиконкому УРСР від 3 вересня 1921 р. про утворення Головного архівного управління при Народному комісаріаті освіти УРСР ГУБКОПМИС було ліквідовано [18, С. 344].

Отже вагомий внесок у справу збереження пам'яток історії та культури на початку 20-х років XX ст. зробив Харківський ГУБКОПМИС. Всупереч політичним, економічним та ідеологічним умовам того часу, цьому пам'яткоохоронному органу вдалося врятувати від загибелі багато пам'яток. Основними напрямками діяльності комітету стали: охорона, збереження та вивчення пам'яток історії та культури, проведення археологічних розвідок, розкопок, етнографічних експедицій по збиранню фольклорного матеріалу, пропаганда пам'яткоохороного руху серед громадськості, підготовка наукових публікацій, доповідей та рефератів з історії краю; лекційно-екскурсійна діяльність із залученням широких верств населення. Завдяки ентузіазму таких науковців, як Д.І.Багалій, М.Ф.Сумцов, С.А.Таранушенко, О.С.Федорівський, Ф.І.Шміт діяльність ГУБКОПМИСу, окрім пам'яткоохоронного набула ще й науково-дослідного та популяризаційного спрямування. Серед позитивних моментів функціонування ГУБКОПМИСу слід зазначити обрання ним широкої сфери пам'яткоохоронної діяльності, для охоплення якої було створено мережу з 5 секцій, залучено відомих фахівців, науковців та

громадськість, а от основним недоліком внутрішньої діяльності комітету можна назвати відсутність тісних взаємозв'язків між секціями, значну фінансову залежність від державного бюджету та недостатність уваги до молодих кадрів.

І все ж таки можна стверджувати, що існування Харківського ГУБКОПМИСу стало важливим кроком у процесі становлення пам'ятко-охоронної справи не лише у 20-ті ХХ ст. на Харківщині, а в Україні взагалі.

Література

1. Акуленко В.І. Становлення і розвиток законодавства про охорону і використання пам'яток культури в Україні (1917–1991 рр.): Дис. … канд. юрид. наук у формі наук. доп., що виконує також функції автореф. – К., 1992. – 33 с.

2. Акуленко В.І. Закон охороняє пам'ятки. –К.: Знання, 1983.– 16 с.

3. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990). – К.: Вища школа, 1991. – 275 с.

4. Акуленко В. Великий злам: Від охорони до нищення пам'яток // Пам'ятки України: історія та культура, 1989. – №2. – С.29–34.

5. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Українській РСР (1922–1929 рр.) // Укр. іст. журн. – 1972. – № 6. – С.113–118.

6. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні: 1917–1941 рр. Ч.І.: 1917 – середина 20-х років. – К.: Вид. Ін-ту історії України НАН України, 1995. – 280 с.

7. Козюра І.В. Розвиток історичного краєзнавства на Полтавщині в 20–30-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. … канд. іст. наук. – Х., 1998. – 18 с.

8. Рябокобила О.О. Розвиток історичного краєзнавства на Харківщині в 20–30-х рр.: Автореф. дис. … канд. іст. наук.–Х., 2000.– 21 с.

9. Денисенко О.А. Охорона і збереження пам'яток історії та культури в Українській державі (1918 р.): Автореф. … дис. канд. іст. наук. – К., 2002. – 19 с.

10. Ярошенко Є.С. Формування системи охорони культурних цінностей в Україні (XIX – початок XX ст.): Автореф. … дис. канд. іст. наук. – Х., 2004. – 18 с.

11. Горбик В.О., Денисенко Г.Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні // Укр. іст. журн. – 2003. – № 3. – С. 143–151.

12. Кот С. Витоки: з передчасів Українського товариства охорони пам'яток історії та культури // Пам'ятки України: історія та культура, 2005. – № 2. – С.128–139.

13. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. № Р-1630. – Оп.1.

14. ДАХО. – Ф. № Р-203. – Оп.2.

15. Багалій Д.І. П'ятдесят літ на стережі української науки та культури. – К.: Друк. Укр. акад. наук, 1927. – 163 с.

16. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ). – Ф.278.

17. ІР НБУВ. – Ф. XXIX.

18. Державний архів Харківської області: Путівник. –Х., 1959. – 531 с.

19. Болдирєв В.В. Архівна справа в Україні 1917–1921 рр.: Зб. наук. пр. / Редкол. В.С.Лозицький та ін. – К., 1998. – С.76–79.

20. ДАХО. – Ф. № Р-432, Оп.1.

21. Кот С.И. Первый на Украине (к образованию ВУКОПМИСа) // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики: [Сб. ст.] АН Украины. Ин-т истории Украины и др.; Редкол.: П.Т. Тронько и др. – К., 1991. – С. 263–273.

М.А.Балишев

АРХІВНА НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ЯК ФАКТОЛОГІЧНА БАЗА З ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941–1945 рр.

(Огляд документів з фондів ЦДНТА України)

До початку 90-х років минулого століття у колишньому СРСР було опубліковано понад 20 тис. праць [1, с. 21] з історії Вітчизняної війни. Саме тоді було закладено потужну фактологічну базу, яка дала можливість вийти на рівень фундаментальних узагальнюючих досліджень.

Однією з головних передумов розвитку історіографічного процесу і розгортання нового етапу воєнно-історичних досліджень стала незалежність Української держави, демократизація суспільства. Виразним чинником інтенсифікації наукового пошуку слід вважати також більш відкритий доступ до архівних документів, урізноманітнення засобів їх популяризації через інформаційно-публікаторську, виставкову діяльність, шляхом уведення до наукового обігу нових груп архівної документації, зокрема, науково-технічна документація (НТД проектна, конструкторсько-технологічна; науково-дослідна).

Щодо визначення тематичної проблематики історичних досліджень на основі використання документів архівів слід нагадати, що на сьогодні грунтовного, системного опрацювання потребують перш за все питання соціальної історії на макро- та мікрорівнях. Перспективним вважається вивчення так званих "малих соціумів", чи "малих життєвих світів" (армійського, партизанського, робітників, службовців, науково-технічного персоналу, творчої інтелігенції), котрі перебували в евакуації (реевакуації) у 1941–1945 рр. Саме останні забезпечували необхідний рівень розвитку наукових досліджень та прикладних розробок в усіх без виключення галузях народного господарства, яке функціонувало, повністю орієнтуючись на потреби фронту.

Унікальним джерелом для вивчення та відтворення у національних пам'ятках подій воєнної доби, напрямків розвитку української науки, прикладів героїчної праці учених є архівна НТД зокрема зокрема: "Звіти про науково-дослідні роботи 1941–1945 рр.", що зберігаються у фондах ЦДНТА України.

З висновків науково-методичної роботи "Звіт про НДР як об'єкт документування" (розд. 3: Історичні періоди формування комплексів науково-дослідних матеріалів) [2] витікає, що у період 1941–1945 рр. тематика досліджень в металургії, енергетиці, машинобудуванні, фізиці, хімії щільно погоджується між собою, більш спрямована на досягнення загальної мети. Подальше удосконалення структури, складу й оформлення "Звітів за темами"; введення у "Звіти" нового елементу – (реферату), який забезпечував оперативність і зручність у використанні документа як джерела наукової інформації, допомагав таким чином прискоренню впровадження результатів НДР у виробництво" [2, с.9–10].

Серед архівної НТД зустрічаємо такі найбільш поширені функціональні групи *Звітів*: лабораторно-технічні іспити (описи нових технологічних процесів; засобів виробництва); розробка *методик* для

проведення експрес-аналізів в умовах заводської лабораторії окремого підприємтсва; описування розвідок геолого-промислової розробки, відкриття та освоєння родовищ корисних копалин на Сході колишнього СРСР. Такий підхід до розгляду певної групи архівних документів обов'язково має привернути увагу історика від науки, по-перше, повнотою та достовірністю своєї фактологічної основи; по-друге, уособленням прізвищ конкретних дослідників, і нарешті, як оперативне джерело науково-технічної інформації дозволить також відтворити *історичні наукові конструкції* у реальному вимірі часу окремих *малих соціумів* або *малих життєвих світів* воєнної доби.

Загальний інформаційний масив проектної, конструкторсько-технологічної, науково-дослідницької документації архіву зазначеного періоду охоплює 33 фонди (№№ 2, 3, 4, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 23, 25, 26, 27, 32, 38, 46, 50, 61, 62, 74, 76, 78, 101, 107, 108, 128, 135, 177, 195) [3, с.165–166]; 1551 одиниць зберігання – це фактологічна база про діяльність 33 наукових колективів. "Географія" нелегкого тилового буття 270 українських науковців[1] визначається в основному східними, північними районами територій колишнього СРСР, великими й малими (російськими, казахськими, башкірськими, якутськими тощо) містами й містечками: Караганда, Магнітогорськ, Свердловськ, Кемерово, Уфа, Аша, Златоуст, Іркутськ, Катайськ, Байконур інші. Після реевакуації – за місцем основного розташування закладу.

Вивчення і розподілення документів (Звітів про НДР), фондів за часом проведення наукових досліджень дало таке порівняння [3, с.165–166]:

1941	1942	1943	1944	1945
83 [2]	**38**	**66**	**90**	**186**
	Всього			**563 од. зб.**

1945 рік – це дата завершення основної частини НДР, часто вже після повернення, хоча самі дослідження тривали до цього від одного року (1944-го) до кількох місяців, за сотні кілометрів у тилу.

---

[1] Подано кілька прізвищ, вилучених з документів з засвідченням виконавців НДР (563 од. зб; з 12 фондів, 1941–1945 рр.).

[2] Дані наведені повністю за рік, хоча значна частина розпочатої "мирної" тематики НДР була закінчена у 07–08 1941 р.

21 серпня 1943 р. СНР СРСР видав Постанову "О неотложных мерах по восстановлению народного хозяйства в районах, освобождаемых от немецкой оккупации". Відтоді почалося відродження промисловості у звільнених місцевостях України. Кожна галузь вирішувала свої нагальні питання.

Так, документом "Основные направления развития коксохимической промышленности и планы НИР в послевоенные годы" [19] Українського науково-дослідного вуглехімічного інституту на 1944 р. визначалась перспектива щодо планування роботи установи: з вишукування, вивчення нових запасів і родовищ вугілля, необхідного для коксування; зі збагачення вугілля; з питань покращення технологічного процесу коксування; за темою "Исследование углей действующих и пусковых шахт Донбасса; паспортизация углей (классификация пластовых товарных проб); характеристика зольности углей" [16].

Згідно з планом розвитку Донбасу на 1945 р. (НДР – "Исследование углей действующих и пусковых шахт Донбасса") чисельність діючих шахт становила 485; науковці УХІН у 1944-му підготували "Общий обзор состояния угольных комбинатов Донбасса", головна увага якого була націлена саме на "... мелкие низко производительные шахты" [17].

У 1944 р. підбито підсумки у роботі – "Обобщение опыта восстановления коксовых печей Юга" [18], де, зокрема, наведено, порівняльні характеристики стану виробництва головних коксохімічних об'єктів України до 1941-го року та запроектованих повоєнних обсягів проведення відновлювальних операцій.

* * *

1941–1943 роки, найбільш напружені не тільки у плані воєнних подій але й у суто людському вимірі тилового буття. За досить короткий термін науково-дослідні установи України повністю змінили вже відпрацьовану мирну тематику, евакуювались на схід колишнього СРСР. Однією з головних особливостей розвитку науки і техніки на початку війни, як вже зазначалося, став комплексний характер досліджень, бо саме це забезпечувало надавало реальну можливість стримкого досягнення загальної мети – отримання найбільш ефективних, якісних результатів.

Потребами оперативної перебудови металургійної галузі опікувались, наприклад, фахові науковці, водночас змінюючи структурні основи

її виробництва, збільшуючи обсяги виплавки високоякісних сталей; випускаючи більш складні та трудомісткі профілі прокату (броньованого листа, снарядної заготівки; труб різної конфігурації), конче необхідні для озброєння. Тому серед звітів про НДР 1942-го року знаходимо такі теми досліджень: "Ускорение мартеновской плавки легированной стали" [6], мета роботи – прискорення процесу дефосфоризації металу, яке досягається на момент сполучення (закінчення у часі) процесу плавки з періодом дефосфоризації; "Разработка технологических условий на листовую сталь для снарядных гильз" [7]; "Специализация трубных станов СССР" [21] та інші.

Щоб задовільнити потреби “оборонки” у спеціальних гатунках чорного металу, необхідно було докорінно змінити не тільки технологію, але й організацію виробництва [3, с.72]. Інструкція 1942 р. [9] надавала таку можливість. Аналізуючи обсяг норми виконання виробітку у відповідності до норм на підприємствах галузі, спеціалісти оперативно ліквідовували розбіжність результатах праці робітників. Таким чином, – конкретно визначались потреби у людських ресурсах.

Українським НДІ металів було розроблено також "... структуры заводоуправления и положения об его отделах, штаты ИТР и служащих для Кузнецкого металлургического комбината" [8]. Вже до середини 1943 року одну третину всієї металургічної продукції давав країні саме цей металургійний гігант. І в цьому частка спільного внеску належить науковцям інституту, які запроваджували дослідницьку тематику на комбінаті [3], зокрема "Проверка на КМК состояния организации труда, использования и закрепления рабочих, организация обучения и питания" [10]. Ця НДР – ще одне інформаційне джерело для вивчення "малого соціуму" воєнної доби ...

У серпні 1942 р. Держкомітет оборони приймає Постанову "О мерах неотложной помощи шахтам Кузбасса по увеличению добычи и улучшения качества коксующихся углей". Науковці Українського вуглехімічного інституту досліджують розробки нових вугільних копален Кузбасу, розвідують потенційні можливості його запасів ("Звіти" "Изучение угля как сырья для коксования" [20]; "Исследование углей новых месторождений Кузбасса" [15]).

* * *

Того ж року через нестачу азотної рідини, целюлози у скрутному становищі опинились порохові заводи країни. 24 серпня 1942 р. Держкомітет оборони приймає рішення про розширення діючих та будівництво нових підприємств, що виробляють азотну рідину та аміак. Науковіці УХІНу пропонують заміну хімічних компонентів у НДР – "Разработка вопросов, связанных с проектированием и пуском новых заводов" [14].

Оприлюднені окремі наукові теми досліджень одного з фондоутворювачів ЦГНТА України дають право зробити акцент на обраний вимір викладення її головної теми.

* * *

Для керівництва економікою та громадсько-соціальним життям країни 30.06.1941 р. був створений Державний комітет оборони, який відразу зосередив увагу саме на проблемах перебудови промисловості відповідно до потреб воєнного часу. Першочергово це стосувало чорної металургії, та шляхів сполучення. Тактика ведення війни спонукала і радянських геологів на активні пошуки нових корисних копален. Наказом Наркомату чорної металургії СРСР від 27.08.1944 р. "Про розширення сировинної бази для чорної металургії Уралу та Західного Сибіру" [4] визначались заходи, націлені на розвідки природніх родовищ залізної, легованої руди, вапняку, кобальту, марганцю, називались конкретні промислові райони, причому з особовою поміткою "... тяготеющие к железным дорогам".

Радянська геологічна наука в Україні з самого початку свого існування була спрямована на задоволення потреб народного господарства. Перші проведені спеціальні геологічні зйомки районів Донбасу та Криворіжжя показали, що для визначення перспектив розвитку сировинної бази України передусім потрібні геологічні карти, які б давали повне уявлення про геологічну будову окремих районів, розміщення там корисних копалин, їхнє промислове значення. Така робота, розпочата Укргеолкомом [3] у 20-х роках XX ст., завершилася майже напередодні війни.

Наприклад, серед архівної НТД маємо "Звіт про НДР" 1939 р. – "Геологическое описание месторождений кварцитов УССР как сырья для огнеупорной промышленности" [11], в якому узагальнюються результати

---

[3] Український геологічний комітет.

лабораторних досліджень 28 українських родовищ з описами 2000 шліфів кварцитів для подальшого складання "Карты выходов кварцитов и песчаников для изготовления динаса в исследуемый период и на перспективу". До звіту додається "Схематическая карта геологических районов Украины". Серед них – Донецький кряж; Овручевський, Криворізький, Новгород-Сіверський та інші райони. Цінним є те, що звіт доповнюється ще одним видом документів – "мікрофотографіями" кварцитів за типами, їх структур.

Віддалені райони колишнього СРСР (Уралу, Західного Сибіру, Башкірської АРСР, Комі АРСР) у більшості своїй потребували негайного закінчення розпочатих колись пошукових "розвідок" нових родовищ, а також доведення вже існуючих (і щойно віднайдених) до активного промислового використання, перерахування в них запасів тощо.

Чорна та кольорова металургія спонукали до технічної активізації значну їх промислову галузь: виробництво вогнетривів. Вогнетривкі вироби із мінералів мають у своєму складі окиси кремнію, алюмінію, магнію, кальцію. Залежно від кількості окисів кремнію вогнетриви поділяють на кислі (динас) та основні (шамоти, магнезитові, хромомагнезитові). Вогнетривкі використовуються на облицьовування (футеровку) домених, мартенівських, нагрівальних, коксових печей, міксерів (сховищ рідкого чавуну), конверторів.

Для виробництва динасу використовують кварцит: найбільш відомі його родовища довоєнної доби знаходились біля м. Первоуральська; шамотних виробів – вогнетривкі глини Бєлкінського родовища (район м. Сєрова), а також Троїцько-Байновського (Богдановичи), Нижньо-Увельського. Саме у ці краї Свердловської області були спрямовані науковці під час евакуації інституту. Сама установа (ВНДІО) знаходилась у м. Свердловську з 1941 по 1943 рр., евакуйована із м. Харкова. Як підтвердження наводимо кілька витягів із архівних документів:

№1

Отчет о НИР: Исследование и технологические испытания глин Кыштымского[4] месторождения для установления возможности изготовления из них полукислых изделий, отвечающих ОСТ 16238-39.

г. Свердловск, 10 июня 1942 г.

Руководитель работы – старший научный сотрудник В.П.Зегжда.

---

[4] Киштим – місто у Челябінській області, Урал (Росія).

<…> Цель работы: получение керамической и технологической характеристики Кыштымских глин[5] и разработка на основе этих данных технологического процесса производства из них изделий. Выводы: <…> Изготовление из Кыштымских глин огнеупора пористостью ниже 32 % возможно только при применении бесшамотных шихт;

<…> Изготовление кирпича из рекомендуемых масс не требует сколько-нибудь существенного изменения принятого на Кыштымском шамотном заводе технологического процесса производства кварце-шамотных изделий;

<…> Данная технология повлечет за собой экономическую выгоду, так как отпадает необходимость транспортировки боя, обжига глины на шамот и помола".

ЦДНТА України, ф.15, к.3-7, оп.2, од. зб.643, Арк.1-6, 6 об.

№2

Отчет о НИР: Лабораторно-технологическое опробирование пестроцветных глин Трой-Байновского[6] месторождения.

г. Свердловск, ноябрь 1942 г.

Руководитель работы – старший научный сотрудник В. П.Зегжда.

<…> На Трой-Байновском месторождении в значительных количествах имеются пестроцветные глины, которые залегают как кровля и подошва, а иногда выклиниваются и в горизонт огнеупорных глин. При существующем открытом способе разработки месторождения глины эти неизбежно получаются при добичи огнеупорных, а в основном остаются в подошве выработанных карьеров. Из-за повышенного содержания железа пестроцветные глины не годятся как огнеупорное сырье, в силу чего идут в отвал. Будучи экономически заинтересованными в использовании этих глин рудоуправление обратилось в институт огнеупоров с просьбой провести испытания проб охристых глин на предмет установления возможности их использования для огнеупорной промышленности".

ЦДНТА України, ф.15, к.3-7, оп.2, од. зб.646, Арк.1-7.

---

[5] Відбір проб і розробка рецептури мас та технологічного процесу виробництва напівкисли вогнетривких виробів з цих глин було розпочато у 1941 р. Ленінградським інститутом вогнетривів, у 1942 р. – третій та четвертий етап НДР було передано для виконання ВНДІО через те, що з блокадного міста неможливо було отримати результати попередніх досліджень. Тому у лабораторії Сухолозького заводу (Свердловська область) прийшлось провести додаткові досліди.

[6] Сучасна назва – Троїцько-Байновське родовище (Богдановичи, Росія).

№3

"Отчет о НИР: Подбор шихт и разработка технологических нормативов для производства пробок из уральского сырья.

г. Свердловск, ноябрь 1942 г.

Руководитель работы – старший научный сотрудник В.П.Зегжда.

<…> Отсутствие Часов-Ярских глин для изготовления пробок на металлургическом заводе им. А.К.Серова вызывает необходимость срочной разработки технологического процесса производства этого вида огнеупорных изделий на базе имеющегося сырья – местных Белкинских[7] глин, а также привозимых – Н.Увельских и Тимофеевских[8].

<…> Программой предусмотрено использование при производстве в качестве основного сырья глин Бускульского месторождения и андалузита. К сожалению, завод не смог своевременно получить андалузит в нужных количествах, в связи с чем при подборе масс для заводских испытаний пришлось ориентироваться только на Бускульскую глину.

<…> При выборе состава опытных масс основной упор был взят на Бускульскую глину. Но, учитывая трудности с ее получением, проверялась возможность ее частичной замены.

<…> Шамотная фабрика завода им. Серова до сего времени не имела постоянного налаженного производства пробок. В связи с этим фабрика не имела достаточного опыта по изготовлению этого ответственного вида шамотных изделий.

<…> 23.10.1942 г. администрацией завода отдано "Распоряжение" о массовом и регулярном применении пробок на шамотной фабрике по вновь утвержденной рецептуре глины".

ЦДНТА України, ф.15, к.3-7, оп.2, од. зб.645, Арк.2, 4, 7, 12.

№4

Отчет о НИР: Подбор шихт и улучшение качества сталеразливочного припаса из уральских глин для разливки качественных сталей.

г. Свердловск, ноябрь 1942 г.

Руководитель работы – старший научный сотрудник В.П.Зегжда.

<…> Прежде, чем приступить к работам по улучшению качества сталеразливочного припаса завода им. Серова, надлежало установить основные претензии потребителя и причины, обуславливающие неудовлетворительное качество огнеупора.

---

[7] Район м. Сєрова.

[8] Нині Челябінська область.

<…> Сифон, выпускаемый шамотной фабрикой завода, характеризуется высоким непостоянством качества. По данным ОТК за 1942 г., пористость сифона колеблется от 17 до 30%, при обычном значении – 25–26%. Повышенная пористость сифона может служить причиной загрязнения разливаемого металла, что и зачастую имеет место на заводе.

Примерно такое же положение с ковшевым кирпичом. При средней его стойкости в 10–12 плавок, – пределы колебания срока службы составляют от 3 до 12 плавок.

Отсюда нетрудно установить причины столь резкого колебания качества изделий.

<…> Имеет место постоянные и значительные отступления от нормативов технологического процесса в части составов шихт и гранулометрии измельченного шамота.

В связи с этим было признано совершенно необходимым проверить шихту, предусмотренную технологическим процессом завода. С этой целью к выпуску в производственных условиях институтом была намечена программа подготовки состава сырья для производства опытных партий шамотных изделий (глины: Белкинская; Н.Увельская; Тимофеевская).

<…> В результате исследования предложен вариант частичной замены в шамоте Белкинской глины Н.Увельской, что резко улучшило качество ковшевого кирпича.

<…> Пробные партии сифона при испытании в службе показали вполне удовлетворительные результаты как по разливаемости припаса, так и чистоте слитков".

ЦДНТА України, ф.15, к.3-7, оп.2, од. зб.647, Арк.2, 3, 5, 8.

№5

"Отчет о НИР: Определение основных физико-химических свойств сырья Пологского месторождения, а также свойств песка как формовочного материала.

г. Свердловск, 1944 г.

<…> Выводы: Пологский каолин может быть с успехом использован для производства ответственных огнеупорных изделий как основное сырье, а также как добавка к обычным огнеупорным глинам.

Комбинируя его с Часов-Ярскими глинами, возможно получение шамотных изделий всех классов; для производства технического и хозяйственного фарфора в других отраслях, употребляющих высокосортный каолин.

<…> Сырье этого месторождения должно явиться значительным фактором в деле облегчения общего баланса Союза по огнеупорному высококачественному сырью".

ЦДНТА України, ф.15, к.3-7, оп.2, од. зб.708, Арк.10.

* * *

Великий Сааді, класик східної літератури сім віків тому сказав: "Я всього-навсього грудка нікчемної глини, яка свої пахощі дістає від сусідства з трояндою". Нам же ці слова пригадалися, під час опрацювання архівної НТД, підготовленої українськими дослідниками під час Великої Вітчизняної війни на трудовому фронті науки. Пробачимо Сааді його зневажливі слова на адресу глини, бо тоді ще були невідомі її дивовижні властивості. Вона скромно чекала свого часу (1943–1945 рр.), накопичуючи таємниці, щоб потім щедро віддати їх людині.

Фахово обгрунтовуючи значення архівної НТД при складанні історії розвитку окремих галузей промисловості, необхідно обов'язково визначати в ній період Великої Вітчизняної війни. Саме на цьому яскравому прикладі помітно, як розвиток науки і техніки нерозривно пов'язується з історичними, політичними подіями тієї чи іншої епохи.

Пуск у досить стислі строки (1941–1942 рр.) нових домен, мартенів на Магнітці[9], у Нижньому Тагілі, нових підприємств чорної металургії, наприклад, відомий тоді Бакалбуд на Бакальському[10] залізорудному родовищі – все це є свідченням трудового героїзму радянських людей воєнного покоління. Серед них чинне місце посідають українські науковці, такі як виконуючий обов'язки директора ВНДІО І.С.Кайнарський; головний інженер А.С.Френкель; начальник лабораторії динасу, доктор технічних наук професор Г.Ф.Куколєв; начальник лабораторії шамоту С.А.Жихаревич; старші наукові співробітники В.П.Зігжда, Н.А.Кустова та інші.

Розглядаючи науково-технічну документацію як історичне джерело, на підставі аналізу використаного архівного масиву документів, можна сформулювати її основні визначення та специфічні особливості, відвести їй конкретне місце серед інших історичних джерел в цілому, а також джерел з вивчення історії науково-технічного прогресу зокрема.

---

[9] Магнітогорський металургійний завод (Росія).

[10] Бакальське родовище розташоване неподалік від м. Златоуст Челябінської області, – головне на Південному Уралі по якості залізної руди (чистої без домішок фосфору та сірки).

На думку автора, вивчення НТД в цілому[11] дає підстави вважати її одним з найбільш масових різновидів історичних джерел, що містять у собі відомості про сам процес і результати науково-технічних робіт, про етапи і тенденції розвитку науково-технічного прогресу в країні.

У колишньому СРСР НТД створювалась у мережі наукових закладів, яким належать архівні наукові дослідження і технічні розробки – конче необхідний засіб фіксування результатів діяльності здобутків науковців, ведення виробничих процесів. Проте НТД – це ще й джерела, що фокусують діяльність окремої людини у такій специфічній сфері як наука. У цій частині документації зосереджено багатоаспектну інформацію про особистий внесок учених і спеціалістів у відкриття нових законів і явищ природи, розвиток техніки, об'єктивного відображення конкретних науково та виробничо-технічних проблем в міру їх вирішення. Наприклад, у період Великої Вітчизняної війни науково-дослідницька думка працювала не тільки для фронту, а одночасно закладала основи майбутнього технічного розвитку суспільства.

Усі звіти про НДР, присвячені описам нових родовищ, містять достеменні координати (географічні та інші); геологічні карти. В усьому вбачається віра у переможне майбутнє...

№6

Отчет о НИР: Исследование углей Ленинского месторождения.

г. Кемерово, 11 марта 1943 г. (работа начата в декабре 1942 г. в соответствии с наряд-заказом Главкокса №27 от 28.08.1942 г.).

Руководитель работы – к.т.н. С.Г.Аронов, к.т.н. Р.И.Кричевский.

<…> Работа проводилась с целью выявления дополнительных ресурсов коксующихся углей путем изучения качественной характеристики отдельных пластов и участков на шахтах[12].

<…> Составлены новые геологические карты районов: Кузбасса (Ленинское, Беловское м/р) на основе данных детальных и перспективных разведок геолога Г.М.Костамонова в 1936 г.

<…> Военная обстановка внесла значительные коррективы в развитие всех отраслей промышленности Востока, в т.ч. в угольную, поэтому следовало бы эти данные уточнить хотя бы на период 1943–1944 гг.

---

[11] Є за визначенням проектна, конструкторсько-технологічна, науково-дослідна документація.

[12] Шахти ім. С. М. Кірова, ім. Ярославського “Комсомолець”, “Пионірка”, Кузбас (Росія).

<…> Самым крупным месторождением СССР является Кузнецкий бассейн, он же является одним из крупнейших в мире. Его геологические запасы определяются в 450 миллиардов тонн, запасы бассейна – до глубин 500 м – 200 млрд тонн.

Запасы коксующихся углей составляют лишь незначительную часть общих геологических запасов углей Кузбасса; угли Ленинского м/р составляют приблизительно 50 % всех его запасов. Их использование для коксования является решением большой народно-хозяйственной задачи.

Но угли этих месторождений изучены недостаточно; выявлены новые пласты, об их составе и свойствах совершенно нет никаких данных.

ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, оп.1, од. зб.579, Арк.1-10.

№7

Отчет о НИР: Исследование углей шахт "Капитальная", №1 треста "Кагановичуголь" Кузбасскомбината.

г. Кемерово, 1 августа 1943 г.

Руководитель работы – к.т.н. С.Г.Аронов; к.т.н. Р.И.Кричевский.

Совместная НИР УХИНа, ВУХИНа, КузНИУИ; Кемеровского коксохимзавода; института "Сибинскоксхимуголь".

<…> Исследование проведено в связи с резким ухудшением качества товарной продукции, идущей для нужд коксохимических заводов.

<…> Из приказа Наркомугля СССР от 6.05.1943 г. за №258/А, г. Кемерово:

"За последнее время на шахтах происходит смешение коксовых углей с энергетическими и окисленными, что приводит к отгрузке на коксование углей – брака по коксуемости и фактически выводит эти угли из ресурсов углей марки "К". Для прекращения смешивания коксующихся углей с энергетическими приказываю...[13]

<…> Обо всех случаях отгрузки на коксование смешанных углей немедленно телеграфировать комбинату и Наркомугля с указанием лиц, виновных за смешивание….

ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, оп.1, т.4, од. зб.1300, Арк.3-15.

№8

Отчет о НИР: Исследование новых месторождений Кузбасса.

---

[13] В основу наказу покладено висновки та рекомендації НДР по зміненню технології розробки пластів.

Около г. Кемерово, начата 28.07.1942 г. – закончена 12. 1942. Утверждена на заседании НТС УХИНа 11.03.1943 г.

Руководитель работы – к.т.н. С.Г.Аронов; ст. инженер М.Б.Хват.

<…> Кемеровское каменноугольное месторождение (Центральная часть Кузбасса) характеризуется углями своеобразного качества, резко отличающимися от других месторождений.

<…> Цель НИР: выявление ресурсов (общих) и качества кемеровских углей для максимального использования в ближайшее время.

<…> Намеченные мероприятия дают возможность получения для коксования около 1500 т. угля в сутки для Кемеровского коксохимического завода.

ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, оп.1, од. зб.578, Арк.3-16.

* * *

Значна група "Звітів" періоду кінця 1944-початку 1945 рр. представлена топо-геодезічними розвідками вугільних родовищ з новими описами і характеристиками покладів; координатами їх розташування, з параметрами території, обсягами залягання тощо.

Так, у НДР "Тунгусский угольный бассейн[14] (по состоянию на 1.01.1944 г.)" [5] представлено 59 описів родовищ, які розподіляються по три ділянки: Тунгузький, Таймирський, Хатамзький басейни. Наведена загальна характеристика розвідувальних геологічних робіт з 1843 по 1941 рік включно. Серед найбільш перспективних – зазначені родовища біля гори Рудної (зовсім не досліджене), Кайєрканське (біля ст. Кайєркан вузкоколійної залізниці), Норільське-1 (біля гори Шмідта) та "Надія"; Умангдипське (у 1942 р. тут вперше було проведено пошуково-зйомочні дослідження) та інші.

Вивчення звіту про НДР "Исследование углей Тана-Тувинской[15] Народной республики" закінчилося вже по прибутті ВНДІО до Харкова. Сюди було привезено 24 партії проб вугілля з "Лабораторно-технологического исследования Байканурского месторождения с целью получения спекшегося металлургического доломита" [13]:

<…> Проводится по заданию "Гипромеза" для обеспечения потребности сталеплавления на Казахском металлургическом заводе в этом материале.

---

[14] Красноярський край.

[15] Район річки Танама, що у Красноярському краї на межі з Тюменською областю.

<…> является важной технической задачей, разрешающей вопрос использования этого сырья вообще в металлургии Казахской ССР".

* * *

"Звіт" – "Оказание технической помощи Петровск-Забайкальскому металлургическому заводу в производстве динаса из Балягинского кварца" [12]:

<…> Выполнена в связи с необходимостью создания в Забайкалье собственной базы производства стали.

"Звіт" – "Лабораторно-техническое исследование доломитов месторождения АБАНО"[16]:

<…> Исследование по получению доломитов из данного сырья является достаточно трудной технической задачей, до сего времени в Союзе в заводской практике не осуществлявшейся.

<…> Важность данной работы определяется необходимостью создания базы производства спекшегося доломита на вновь строящиеся Закавказском металлургическом заводе.

* * *

Тема співвідношення категорій "Наука і війна" є актуальною і соціально значущим явищем у дослідженнях сучасних істориків науки і техніки, у тому числі іноземних. Як приклад наведемо теми лише кількох доповідей представлених на XXXII симпозиумі Товариства історії та науки у м. Грифсвальд (Німечина) у травні 1995 року у зв'язку з 50-річчям закінчення Другої світової війни: "Наука – війна: нові тенденції" (Мітчел Дж. Еш); "Війна і техніка в епоху елінізму" (Хельмут Шнайдер); "Нове вмістилище війни: наука і техніка у Першу світову війну" (Хельмут Градман).

В цілому історики, які вивчають період Великої Вітчизняної та Другої світової воєн, намагаються відповідно реагувати на потреби часу, і працювати на рівні сучасних вимог їм допомагають саме архівні документи.

Література

---

[16] Родовище "АБАНО" знаходиться біля ст. Агара Закавказської залізниці (Карельський район Грузії).

1. Лисенко О. Нерозв'язані проблеми історії Великої Вітчизняної та Другої світової воєн (До 60-річчя визволення України від гітлерівських окупантів // Дзеркало тижня, 2004. – 30 жовтня.

2. Науково-методична робота "Звіт про НДР" як об'єкт документування та архівного опрацювання (ічторичний, археографічний, методичний аспекти). – Х.: ЦДНТА України, 2003. – 17 с.

3. Тематичний огляд документів "Книга пам'яті" – "Трудова Україна у роки Великої Вітчизняної війни". – Х.: ЦДНТА України, 1996. – 181 с.

4. ЦДАНГ СРСР, ф.8875, оп.40, спр. 104, Арк.131-133.
5. ЦДНТА України: ф.9, к.3-1, оп.1, од. зб. 73, Арк.1-26.
6. ЦДНТА України: ф.13, к.3-5, оп.1, од. зб. 463-465.
7. ЦДНТА України: ф.13, к.3-5, оп.1, од. зб. 466.
8. ЦДНТА України: ф.13, к.3-5, оп.1, од. зб. 457.
9. ЦДНТА України: ф.13, к.3-5, оп.1, од. зб. 460.
10. ЦДНТА України: ф.13, к.3-5, оп.1, од. зб. 478.
11. ЦДНТА України: ф.15, к.3-7, оп.2, од. зб. 494, Арк 1-97.
12. ЦДНТА України: ф.15, к.3-7, оп.2, од. зб. 712, Арк.3.
13. ЦДНТА України: ф.15, к.3-7, оп.2, од. зб. 744, Арк.1-5.
14. ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, оп.1, од. зб. 573.
15. ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, оп.1, од. зб. 582.
16. ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, оп.1, од. зб. 588.
17. ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, оп.1, од. зб. 601, Арк. 1-34.
18. ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, оп.1, од. зб. 604, Арк. 1-10.
19. ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, од. зб. 631, Арк. 19.
20. ЦДНТА України, ф.17, к.3-9, оп.1, од. зб. 1302.
21. ЦДНТА України, ф.107, к.3-36, оп.2, од. зб. 644.

Л.М.Жванко

РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ ПРОБЛЕМИ БІЖЕНЦІВ XX – ПОЧАТКУ XXI ст. (На прикладі Харкова)

Людська цивілізація, переступивши поріг третього тисячоліття свого існування, на жаль, виявилась нездатною вирішити глобальні

соціальні проблеми, серед яких – доля понад 21 млн біженців, "розкиданих" по світу. Збройні конфлікти, етнічні та релігійні чистки, політичні гоніння примусили цих людей покинути рідні домівки і рятуватися втечею. Надзвичайно актуально звучить сьогодні вислів давньогрецького мислителя Еврипіда: “Немає горя більшого ніж втрата батьківщини”. Тому, безсумнівно, “... проблема біженців набула характеру міжнародної гуманітарної проблеми”[1].

Для Харкова упродовж ХХ ст. слово “біженець” було наповнене реальним змістом, оскільки на початку Першої світової війни місто надало притулок тисячам вигнанців, незалежно від їх етнічної, станової та релігійної приналежності. З другої половини 90-х рр. у місті, рятуючи своє життя та життя своїх родин, з’явилися перші біженці з далекого Афганістану, країн Африки, Абхазії та Грузії.

На певних історичних етапах розвитку Харкова були різні підходи до розв’язання проблем біженців: забезпечення їх життєвих потреб, налагодження стосунків з місцевим населенням, подолання чи створення певних стереотипів суспільного сприйняття цих людей.

Слід зазначити, що проблема перебування у місті біженців протягом 1914–1918 рр. фрагментарно висвітлена у двох ювілейних колективних працях. У першій – “Харків – 350. Історія. Сучасність. Стратегія розвитку” (Х., 2004) згадано про означену категорію населення, що “... знайшли притулок у Харкові” [2]. В іншому виданні, присвяченому долі Харкова у ХХ ст., у контексті щодо історії міста у роки Першої світової війни подано короткі відомості про кількість біженців, відкриття класів для дітей-біженців та ін [3]. Проте у цих роботах нічого не сказано про перебування у місті біженців-іноземців (поляків, литовців, латишів, чехів тощо). у роки Великої війни, як і не згадано про долю сучасних біженців. Отже подана розвідка, до певної міри, окреслює проблему перебування біженців у Харкові в історико-регіональному контексті, яка за своєю гуманітарною та соціальною значущістю потребує глибокого осмислення та наукового дослідження.

У ХХ ст., яке позначене двома світовими війнами, було створено спеціальні міждержавні структури, покликані захищати та надавати допомогу біженцям. З 1951 р. під егідою Організації Об’єднаних Націй розпочало роботу Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) з штаб-квартирою у Женеві та відділеннями у різних країнах світу. Конвенція про статус біженців (1951 р.) та Протокол про статус біженців (1966 р.) і нині є відправними нормативними актами

для багатьох держав, які стикаються із проблемою біженців [4]. Не обійшло це і сучасну Україну, яка надає притулок знедоленим людям з близького та далекого зарубіжжя. Для реалізації політики у царині надання допомоги біженцям українська влада зробила ряд кроків інтегрування до міжнародного співтовариства у плані розв'язання "...надзвичайно гострої проблеми людей, що шукають притулку від переслідувань" [5]. Для цього в Україні з 1994 р. діє Представництво Верховного комісара ООН у справах біженців, у 2001 р. було прийнято закон про біженців, у січні 2002 р. наша країна стала 143 державою, що приєдналася до Конвенції ООН про статус біженців.

Різниця у кількості біженців в Україні у порівнянні з іншими європейськими державами незначна. Втім, як свідчать статистичні дані Державного комітету України у справах національностей та міграції, їх число постійно зростає. Так на 1 квітня 2003 р. в Україні перебувало 2942 біженці, а на 1 липня того ж року – 2967 [6]. До певної міри це можна пояснити геополітичним розміщенням України та толерантним ставленням її суспільного загалу до іноземців. Цікаво зазначити, що першочергово біженці осідають у Києві, а згодом розселяються по регіонах.

Харків і Харківська область, за даними Представництва Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні, посідає третє місце в Україні за кількістю біженців. Причому місто є, так би мовити, східними воротами країни, через які все більше і більше біженців прибуває до України. Так у 1998 р. у Харкові їх було 120 осіб, на 1 січня 2003 р. – 176 осіб, а на 1 липня того ж року – 186 осіб. Окрім того, розширилася і географія прибуття біженців. У 1998 р. на обліку місцевої влади перебували вихідці із Афганістану, Руанди, Конго, Іраку, Бурунді, С'єрра – Леоне, Абхазії. У 2003 р. до них приєдналися представники Азербайджану, Гвінеї-Бісау, Ефіопії, Судану та Ірану. 95% усіх біженців – громадяни Афганістану. Від загальної кількості біженців 155 осіб – дорослі, 31 – діти. 82,3% біженців – особи працездатного віку [7].

Для забезпечення життєвих потреб біженців та осіб, які шукають притулок в Україні створена низка програм, що реалізуються сумісною працею УВКБ ООН, місцевої влади, неурядових організацій. Серед інших завдань – надання юридичної підтримки біженцям, організація тимчасового їх розміщення, створення умов для працевлаштування, організації соціальної та медичної допомоги [8]. Відповідно до цих

програм у Харкові здійснюється підтримка і захист людей, які вимушено залишили свою батьківщину.

Над вирішенням складної та багатогранної проблеми біженців у Харкові, і Харківському регіоні, спільно працюють владні структури, громадські та міжнародні організації. Однією з перших громадських організацій була утворена у березні 1995 р. Асоціація національно-культурних об'єднань Харківської області, яка з листопада 1999 р. має статус всеукраїнської – АНКОУ [9]. Саме вона порушила питання щодо існування серед харків'ян етнічних упереджень та негативних стереотипів, які можуть призвести до загострення міжнаціональних відносин та несприйняття біженців як осіб, що потребують моральної підтримки та захисту. Тому головною метою АНКОУ є створення в Харкові особливого середовища і атмосфери міжетнічних відносин, які ґрунтуються на принципах взаємоповаги, терпимості та міжнаціонального співробітництва.

У 2002 р. у місті за підтримки Представництва УВКБ ООН в Україні у місті було створено Центр соціальної адаптації для біженців. У жовтні того ж року його очолила Г.Тимошевська, яка, будучи виконавчим директором АНКО, неодноразово ініціювала проведення у Харкові заходів, спрямованих на формування у громадській свідомості поняття толерантності як норми життя демократичного суспільства.

Одним з напрямків діяльності Центру соціальної адаптації для біженців є вирішення їхніх проблем (на території області та міста), пов'язаних, у першу чергу, з їх інтеграцією в українське суспільство. Працівниками Центру були організовані курси української мови для біженців. Окрім того, ця структура надає консультації із надзвичайно важливих для біженців соціальних та психологічних питань, оскільки стрес від пережитого, від нових, часом негативних вражень впливає на здоров'я цих людей та створюють напругу в їхньому середовищі.

Юридичну допомогу біженцям у Харкові з листопада 1998 р. надає "Інститут прикладних гуманітарних досліджень" – неурядова громадська міська організація, виконавчий партнер УВКБ ООН. Її засновниками виступили юристи та фахівці соціальних та гуманітарних наук. Структуру Інституту складають Експерно-консультаційних центр з прав людини, Центр правової допомоги біженцям, Юридична клініка для біженців.

Фахівці Інституту прикладних гуманітарних досліджень забезпечують надання юридичної допомоги біженцям та шукачам прибутку, представляють їх інтереси у суді, органах державної влади і місцевого

самоврядування, сприяють добровільній репатріації біженців, надають допомогу особам зі статусом біженця інтегруватися в українське суспільство, консультують стосовно порядку отримання громадянства України, сприяють налагодженню добрих відносин з урядовими структурами (з регіональною службою міграції – відділом у справах національностей та міграції Харківської обласної державної адміністрації) [11].

Медичне обслуговування біженців забезпечує управління охорони здоров'я облдержадміністрації, а здійснюють лікувальні установи за місцем проживання.

У Харкові вирішено проблему розміщення дітей біженців у дитячих дошкільних установах та школах. Дітей віком до 15 років серед них – 13, двоє дошкільнят відвідують дитячий садок, решта виховуються вдома, оскільки жінки (наприклад, в афганських сім'ях) традиційно не працюють, 11 дітей – школярі [12].

Важливу роль у висвітленні проблем біженців такого мегаполісу як Харків відіграють засоби масової інформації. Це вони, певною мірою, формують ставлення пересічних громадян до біженців, до людей, які прибули з далекої Азії чи Африки з надією знайти в чужому місті (здебільш з незнайомою мовою, культурою, ментальністю) тимчасовий прихисток. У зв'язку з цим 5–6 червня 2003 р. у Харкові з ініціативи Представництва УВКБ ООН в Україні (куратор проекту Н.Прокопчук) і Центру сучасних Інформаційних технологій та візуального мистецтва (куратори проекту Г.Кофман та Д.Брук) для представників засобів масової інформації було проведено регіональний семінар "Питання міграції та біженців: роль ЗМІ в укріпленні толерантності і боротьби з ксенофобією [13]. У цій роботі, крім представників ЗМІ, брали участь співробітники відповідних структур держадміністрацій Полтавської, Сумської та Луганської областей. Дивно, але представників владних структур Харківської області на семінарі не було, хоча саме наше місто потребує об'єктивного висвітлення долі біженців.

Цікаво відзначити і той факт, що 5–7 квітня 2004 р. Харків відвідав голова Державного комітету національностей та міграції Г.Г.Москаль, зосередивши головну увагу на вивченні стану співпраці органів виконавчої влади та громадських об'єднань національних меншин міста [14].

Високопосадовець наголосив на тому, що в Харкові є так звані, нелегали, які незаконно проживають у Харкові [15]. Тому проблема біженців залишається відкритою, хоча б у частині отримання ними

офіційного статусу біженців. Ця процедура, за словами радника правових питань Представництва УВКБ ООН в Україні В.Макеєва, який координує діяльність цієї структури у східних регіонах держави: Харківській, Сумській, Полтавській, Луганській та Донецькій областях, є досить складною і довготривалою.

Отже, на сьогодні проблема біженців у Харкові триває, збільшується кількість людей, які шукають притулок за межами своєї Вітчизни, а тому звернення до історичного досвіду є своєчасним і необхідним.

Завдяки енергійним і вчасним заходам Харківського міського самоврядування в роки Першої світової війни були задовільно вирішені складні питання допомоги біженцям [16]. До найчисельніших груп іноземних біженців належать поляки – 14651 особа (32,2 %), латиші – 8365 (18,4%), німці – 7795 (17,2%) (дані за станом на зиму 1916 р.) [17]. Серед біженців переважали жінки, діти, літні люди, які потребували першочергової допомоги.

Вирваним із звичних умов існування, часто без знання мови, у чужому релігійному оточенні людям було досить важко пристосовуватися. Це стало для них не тільки матеріальним випробуванням, а й (можливо, навіть більш нестерпним) духовним. Невизначеність у майбутньому, втрата роботи, та членів родини призводили біженців до відчаю. Тому часто чи не єдину розраду давало їм спілкування зі співвітчизниками, які, працюючи у благодійних комітетах, вселяли своїм землякам надію на краще майбутнє.

У Харкові було утворено кілька окремих етнічних спілок – Харківський комітет по наданню допомоги біженцям-латишам, Харківський єврейський комітет допомоги жертвам війни, Харківське вірменське товариство, Чеський комітет [19]. Етнічні комітети, як правило, перебували на фінансуванні місцевих самоврядувань та відділень Тетянинського комітету. При цьому слід відзначити їх співпрацю при розв'язанні багатьох нагальних проблем біженців. Члени комітетів (здебільшого національна інтелігенція) брали активну участь в організації розквартирування прибулих біженців, для чого були використані приміщення навчальних та медичних закладів, новозбудовані бараки. Частину гостинно прийняли до себе місцеві жителі.

Для найбільш знедолених біженців (дітей, інвалідів та людей похилого віку) було відкрито мережу притулків. Для поляків, наприклад, було створено шість закладів, в яких перебувало 286 осіб, для литовців та

євреїв – відповідно два та чотири притулки, де проживало 99 та 100 осіб [20]. Більшість біженців перебувала на утриманні губернського відділення Тетянинського комітету. Адміністрацію та обслугу у цих закладах було сфомовано в основному із біженців.

Особливою проблемою для біженців стало їх працевлаштування на новому місці. Ці люди намагалися оселитися у містах, де була більша ймовірність знайти якусь роботу, щоб прогодувати свої сім'ї. Звісно, що державна допомога, яку вони отримували, була мізерною. Щоб полегшити працевлаштування біженців, місцева влада та органи самоврядування запровадили губернські та повітові бюро праці, котрі сприяли залученню до роботи якомога ширшого кола біженців. У той же час бюро праці виступили посередниками та захисниками біженців від експлуатації їх з боку роботодавців, здебільшого у сільський місцевості [22]. Причому біженці-іноземці могли звертатися як до етнічних бюро праці, так і до структур, створених при земствах чи благодійних спілках. Наприклад, у Харкові (за даними 1916 р.) надавали допомогу єврейське, польське, латиське бюро праці, а також бюро праці від Воєнно-промислового комітету та обласного комітету Всеросійського союзу міст [23].

Окремо слід віддати належне міському самоврядуванню Харкова, яке під керівництвом Д.І.Багалія організувало спеціальні класи для навчання дітей біженців. У 1915 р. міська управа відкрила 30 таких класів, а вже у березні 1916 р. працював 51 клас, де навчалося 2468 дітей. 12 класів (595 учнів) були польськими, 2 класи (100 учнів) – литовськими, 11 класів (494 учні) – латиськими, 13 класів (690 учнів) – німецькими, 5 класів (244 учні) – єврейськими. 3 класи були змішаними, а решта (5 класів, 215 учнів) – російськими, хоча то були діти біженців з Галичини, тобто українці [24].

Школа, як було наголошено у доповіді училищної комісії на засіданні міської думи 1 квітня 1916 р., "... стала для дітей біженців не лише пунктом навчання, а й нагляду та догляду, оскільки при допомозі міських попечительств та національних організацій, майже всі учні в класах біженців харчувалися безкоштовно гарячими (за окремими випадками) сніданками і забезпечувалися необхідним взуттям та одягом; підручники і письмові приладдя були надані їм з боку міської влади безкоштовно" [25].

Серед учителів у спецкласах було багато інтелігентів із біженців. Вони навчали маленьких поляків, латишів, литовців та інших рідній мові.

При формуванні класів враховувався мовний та релігійний аспект для створення комфортних умов для навчання дітей [26].

Не залишалися осторонь висвітлення проблем біженців і харківські ЗМІ. На шпальтах "Южного края" та "Харківських відомостей" подавалася офіційна інформація про організацію допомоги вигнанцям з боку губернської та міської влади, подвижницької діяльності духовенства Харківської єпархії тощо. Окремо слід назвати рубрику "Наші сусіди", під якою подавалися матеріали про життя біженців з різних губерній України [27].

Вищенаведені факти – лише невеликі фрагменти багатогранної проблеми біженців часів Першої світової війни, які знайшли тимчасовий притулок у Харкові. Безумовно, ця тематика потребує свого комплексного дослідження, оскільки категорія "біженець" і нині є реальною для міста. Саме толерантне ставлення до людей, які втратили свою батьківщину, має стати нормою нашого співжиття, позаяк, за висловом генерального секретаря ООН Кофі Аннана, "одного дня кожен із нас може постукати в чиї-небудь двері, прохаючи про допомогу".

Література

1. Беженцы. Динамика перемещений. Доклад для Независимой комиссии по Междунар. гуманитарным вопросам. – М.: Международные отношения, 1999. – С.13.

2. Харків – 350. Історія, сучасність, стратегія розвитку: Іст.-екон. – Х.: Золоті сторінки, 2004. – С.104.

3. Історія міста Харкова XX століття. – Х.: Фоліо, Золоті сторінки, 2004. – С.123, 125, 127.

4. Международные акты о правах человека: Сб. док. – М.: Норма, 1998. – С.432, 448.

5. Конвенцію прийнято. Що далі? // Крізь кордони: Інформ. бюл. УВКБ ООН в Україні. – 2003. – № 1. – С.8.

6. http://www.scnm.gov.ua

7. Інформаційно-аналітична довідка про стан міграційної ситуації за перше півріччя 2003 року по Харківський області.– 2003.–24 лип.– С.4.

8. Програми в Україні // Крізь кордони. – С.6.

9. Історія міста Харкова XX століття. – С.550.

10. Інформаційно-аналітична довідка ... – С.4.

11. Діяльність УВКБ ООН в Україні. // Крізь кордони. – С.6.
12. Інформаційно-аналітична довідка ... – С.5.
13. Вопросы миграции и беженцев: роль СМИ в укреплении толерантности и борьбе с ксенофобией. Адаптированное пособие для журналистов. – Х.: ЦСИТВИ, 2003. – С.2.
14. http://www.scnm.gov.ua
15. Медвідь В. Меншини – велика сила // Слобід. край. – 2004. – 8 квіт.
16. Історія міста Харкова XX століття. – С.127.
17. Жванко Л. Харків і біженці Першої світової війни // Харкову – 350 років: Історичні аспекти та погляд на сучасні проблеми: Матеріали наук.-практ. конф. Ч. І. – Х., 2004. – С.65.
18. Державний архів Харківської області (далі ДАХО), ф. 18, оп. 21, опр. 102, арк. 11-14, 17,23.
19. Ежемесячник Харьковского Губернского Отделения Комитета Ее Императорского Высочества Великой Княжны Татьяны Николаевны. – Х. – 1916. – №1. – Июль. – С. 31.
20. ДАХО, ф. 18, оп.21, опр.102, арк.17,23.
21. Там само, арк. 5.
22. Известие Всероссийского Союза Городов. – 1916. – № 24. – 15 янв. – С.80.
23. Весь Харьков. – Х.: Издание Е.С.Элькина, 1916. – С.6.
24. Історія міста Харкова XX століття. – С.125.
25. Доклад Училищной Комиссии по вопросу об организации летних занятий с учащимся в классах для беженцев и о возобновлении занятий с ними в 1916–17 учебном году // Известия Харьковской Городской Думы. – 1916. – № 3–4. – С.90.
26. Доклад Училищной Комиссии по вопросу об организации занятий с детьми лиц, переселившихся в Харьков в связи с военными событиями // Там же. – 1915. – № 9–10. – С.144.
27. Харьковские ведомости. – 1915. – 6, 18, 29 авг.

О.В.Кравчинська

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ РЕГІОНУ ЯК ФЕНОМЕНА КУЛЬТУРИ

На шляху розвитку власної державності наша країна опиняється в дуже складній ситуації щодо власної ідентифікації. Глибока трансформація соціально-економічних відносин, що відбувається в Україні, обумовлює необхідність осмислення і дослідження регіонального розвитку суспільства, обгрунтування його пріоритетів і формування адекватних механізмів управління. Останнім часом регіональна проблема переросла в одну з найбільш гострих проблем суспільного розвитку України.

На міжнародній науковій конференції „П'яті Слобожанські читання" було розглянуто нагальне питання розвитку і ролі регіону як культуротворчої одиниці. Йшлося про те, що процеси глобалізації і модернізації, посилення взаємозалежності світової спільноти, частиною якої є Україна, зумовлюють проблеми існування локальних одиниць у рамках глобальних (европейської та української), суспільних систем – регіонів. Кардинальні зміни вектора суспільного посування потребують уваги до вивчення проблем регіоналістики.

Труднощі трансформаційного періоду в українській культурі також зумовлені відсутністю единої науково обґрунтованої концепції формування сучасної української культури. Негативні наслідки визнаної проблеми пояснюють недостатнім теоретичним обґрунтуванням нових аксеологічних орієнтирів. Саме тому вивчення культурного потенціалу регіону та ефективності його використання, є *актуальним сьогодні*.

З метою розробки та обґрунтування теоретико-методологічних засад перспективного розвитку регіону фахівцями було проведено дослідження на прикладі Слобожанщини.

Сучасні науковці часто звертаються до поняття „регіон". З контексту будь-якого виступу чи публікації за регіональною проблематикою завжди можна зрозуміти, який зміст автор укладає в це поняття, але таких „літеральних" визначень надто багато (наприклад, поняття „культура"). Отже, єдиного, універсального визначення поняття „регіон" не існує.

Головною проблемою у дослідженні є визначення науковцями поняття з позицій культурології. Культурологія, як і теорія та історія культури, має на меті вияв глибинних шарів генези культури, засоби ж для реконструкції культурологічного космосу черпаються з історичних, етнографічних і художніх арсеналів. Значним і незмінним залишається пафос системності культурологічного пошуку, а підставою стала цілісність вивчення культурних феноменів.

Існують різні підходи до визначення поняття, „регіон", бо воно використовується у багатьох наукових дисциплінах (географії, соціології, економіці тощо). Слід зауважити, що при визначенні „регіонального" фабулою виступає все, що пов'язане з конкретним географічним та соціально-економічним *організованим* простором.

Розглянемо деякі підходи до визначення поняття „регіон". По-перше, регіон визначають як окрему частину народногосподарського комплексу з певним ландшафтом, кліматом, корисними копалинами, а також зі специфічною виробничою спеціалізацією, яка своєю чергою залежить від густоти населення, характеру поселень, традиційних занять, що теж має свою залежність від національного складу регіону, міграційних процесів і т. ін. [8].

Визначеним у цьому підході є чіткий опис (аналіз та синтез) природної, географічної, демографічної та економічної компоненти, на основі якої можна зробити прогноз розвитку типу та характеру виробництва, професійної структури, зайнятості населення та рівня його життя.

Автори другого підходу підпорядковують поняття „регіон" певній адміністративно-політичній одиниці визначеної субнаціональної цілої (від лат. regio – країна, область, округ). Часто у цьому значенні термін „регіон" вживається як синонім поняття „район". Наприклад, Велика радянська енциклопедія (1986 р.) дає таке тлумачення: „Регіон (від лат. regio, род. в. regionis – область): 1) те саме що район (в 1-му зн.)". Але „район" походить від грецького „луч" і позначає географічну одиницю, а „регіон" – від латинської „правлю" [6;1111] (Пер. авт.). Отже, цей підхід припускає як територіальне положення і адміністративні межі регіону, організацію та функціонування органів місцевого самоврядування, так і міжрегіональні та міждержавні зв'язки, певні політичні фактори у певному регіоні, тенденції до суверенізації.

Третій підхід спирається на соціальний спадок, історичний досвід, народні традиції. При такому підході слід враховувати матеріальні об'єкти історико-культурної спадщини, традиції та нрави населення, а також спосіб життя і ментальні риси населення на підставі всебічного вивчення та збереження історичної та суспільної пам'яті.

На підставі викладеного вище, визначимо поняття „регіон" у межах дослідження, тобто з позиції культурології:

Регіон – це визначена територія, котра має певну історію формування, та особливе культурне життя.

Виходячи з визначення регіону як феномена культури, автор пропонує схему дослідження цього феномена з позиції культурології:

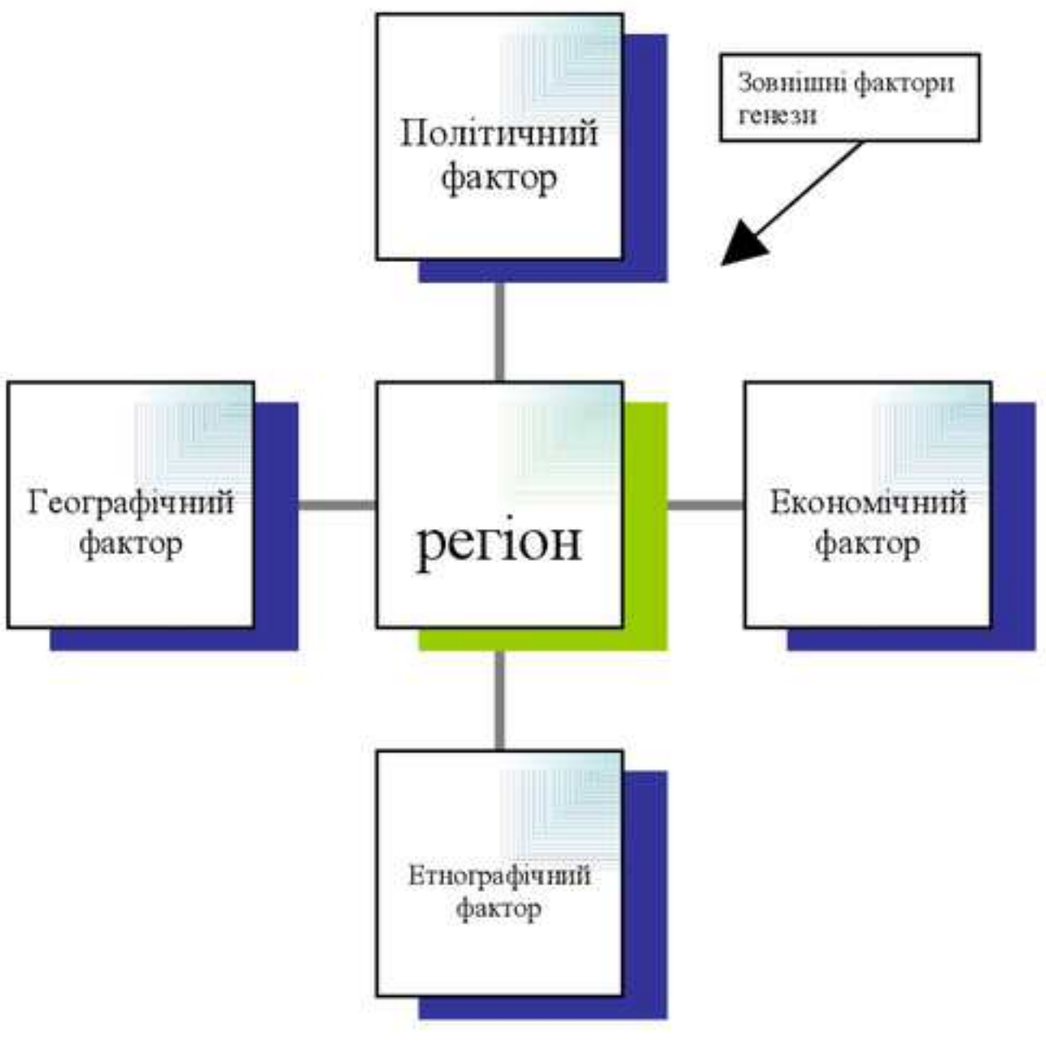

Зазначені в таблиці фактори – це так звані внутрішні фактори генези регіональної культури, але існують зовнішні фактори, які включають об'єктивні тенденції генезису світової культури, що проникають крізь маргінальні зони.

Географічний фактор утворення регіону полягає у розумінні його як відносно замкнутого територіального недержавного суспільно-виробничого утворення, що має характер самовиробництва культурно-господарчої інфраструктури, накладене на територіальну структуру косно-біотизованного рівня організації [5]. Отже, регіон виступає самопродуктивною самоорганізуючою системою. Це робить регіональну структуру відносно незалежною від міждержавної диференціації, яка носить етнополітичний характер. Також розуміння регіону під цим кутом зору передбачає, що регіональна структура не є чітко фіксованою і може змінюватись при взаємодії регіонів. Річ у тім, що регіони розвиваються за своїми внутрішніми законами, тому міждержавні кордони стають для них „прозорими".

Наступний фактор розвитку регіону як феномена культури – економічний. Регіональна економіка визначає регіон як цілісну систему,

яка має свою структуру, функції, зв'язки із зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення [4].

Сутність державної регіональної політики полягає у сукупності організаційно-правових і економічних зобов'язань, які виконуються державою у межах регіонального розвитку відповідно з поточних і стратегічних цілей.

Регіональна економіка по суті є просторовою економікою, у межах якої відбувається розвиток території. У цьому випадку регіональна економіка може розглядатися як сукупність економічних систем [2].

Тому можна говорити про значну диференціацію рівней розвитку суспільно-економічних територіальних систем, яка зумовлена не тільки економічним потенціалом і неефективним використанням основних чинників суспільного виробництва (природних, матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів). Складаються ситуації, коли регіони-донори забезпечують існування регіонів-рецепієнтів. У таких випадках особливе значення має вирішення проблеми взаємовідносин „центр – регіони", яке полягає у забезпеченні розумного перерозподілу прав та відповідальності у питаннях економічного та суспільного розвитку держави і окремих територій між центральними і регіональними органами влади. Отже зрозуміло, що регіон в економічному плані не може розглядатися поза політичним чи географічним аспектами.

Для визначення складових культурного потенціалу регіону необхідно визначити поняття „культурний потенціал". ВРЕ трактує потенціал як спроможність визначеної окремої особистості, суспільства, держави у визначеній області (наприклад, економічний потенціал) [1:1058].

Таким чином, культурний потенціал регіону – це спроможність досягнутої доцільної впорядкованості і комфортабельності людського середовища, яке складається з різних сфер діяльності.

Виходячи з вищезазначеного можна окреслити складові культурного потенціалу регіону. Це побутова, економічна, політична виробнича, релігійна сфера, сфера мистецтва, освіти.

Означені складові визначають методологічні принципи подальшого дослідження складових культурного потенціалу регіону як феномену культури.

Отже традиції і побут українського народу, які мають багато загальнонаціональних рис, і сьогодні зберігають ряд територіальних особливостей. Вони зумовлені перш за все характером історичного розвитку окремих регіонів України, природно-географічними умовами та

взаємозв'язками з іншими народами. Таким чином, *регіональна проблема одна з найбільш гострих проблем суспільного розвитку України.*

Слобожанщина завжди відігравала і відіграє важливу роль у розвитку культури України. Споконвічно Україна була поділена між різними країнами, і тільки чотирнадцять років тому нарешті дісталася самостійності. Тільки тепер, в умовах незалежності, говорять про цілісність української культури, але з головною рисою – варіативністю.

Література

1. Большой энциклопедический словарь / Ред. Кол.: С.С.Семёнов и др. – М.: Наука, 1986. – 1599 с.

2. Василенко В.Н. Пути распределения компетенции между центром и регионом // Город, регион, государс-тво: проблем ы распространения полномочий: Материалы III Междунар. науч.-практ. конф. – Донецк, 2003. – С.34–41.

3. Горленко В.Ф. Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половины. XIX ст. – К.: Наук. думка, 1988. – 213 с.

4. Громоздова Л.В. Організаційно-економічні методи управління розвитком регіону.: Автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.10.01 ХНАГ. – Х.,2004. – 21 с.

5. Ковалёв А.П. Регион как элемент геопространства: структура и эволюция // Регион: проблемы и перспективы. – 1997. – № 1. – С.23–29.

6. “Круглый стол” // Регион: проблемы и перспективы. – 1997. – № 1. – С.9–12.

7. Сумцов Н.Ф. Слобожанщина. Історіко-етнографічна розвідка – Х. : Акта, 2002. – 282 с.

8. Шилов В. Три подхода к понятию „регион” // Регион: проблемы и перспективы. – 1997. – № 4. – С. 50–51.”

УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ

А.Ю.Абрамов – викладач Харківського інституту управління.
М.А.Балишев – начальник відділу ЦДНТА України.
Т.В. Бєлякова – зав. сектором бібліотеки ХДМУ
П.Т.Бубенко – директор ПСНЦ НАНіМОН України, д-р екон. наук.
Н.М.Внукова – викладач ХДЕУ, д-р екон. наук, проф.
В.І.Гук – проф. ХДТУ будівництва та архітектури, канд. техн. наук.
Ю.Д.Древаль – доцент ХНУВС України, канд. іст. наук.
О.М.Дудка – асистент кафедри ХНАМГ.
Т.П.Єлисеєва – директор музейного комплексу ХНАМГ.
Л.М.Жванко – асистент кафедри ХНАМГ, канд. іст. наук.
В.О.Ільганаєва – декан ХДАК, д-р іст. наук, проф.
І.В.Киричок – зав. відділом бібліотеки ХДМУ.
В.О.Коврига – старш. наук. співробітник ХНУ ім. В.Н.Каразіна, канд. екон. наук.
О.В.Козир – викладач ХНПУ ім. Г.С.Сковороди.
О.В.Кравченко – доцент ХДАК, канд. іст. наук.
О.В.Кравчинська – пошукувач ХДАК.
Т.І.Крахмальова – начальник упр. інтелект. власністю ХДАВП
О.М.Крутій – доцент, докторант ХарРІНАДУ, канд. психол. наук.
Ю.О.Куц – доцент ХарРІНАДУ, канд. філос. наук.
О.Г.Лиска – слухач ХарРІНАДУ.
Т.О.Лобинцева – зберігач фонду музейного комплексу ХНАМГ.
О.В.Макарова – методист наук.-метод. пед. центру упр. освіти Харківської міськради, пошукувач ХНПУ ім. Г.С.Сковороди.
В.І.Міщенко – старш. викладач ХУПС.
П.О.Науменко – ген. директор ХДАВП, канд. техн. наук.
Л.П.Незнамова – директор ХДНБ ім. В.Г.Короленка, засл. працівник культури України.
О.І.Панасюра – слухач ХарРІНАДУ.

І.М.Патракеєв	– доцент ХНАМГ, канд. техн. наук.
В.В.Повітчан	– начальник план.-екон. відділу "Політсвіт".
М.П.Раковська	– викладач Харк. ін-ту екології і соціального захисту.
О.В.Решевець	– аспірант ХарРІНАДУ.
О.І.Різниченко	– наук. співробітник Харк. літ. музею.
В.М. Семенов	– магістр держ. упр., аспірант ХарРІНАДУ.
Г.А.Столяренко	– методист наук.-метод. пед. центру упр. освіти Харківської міськради.
Н.А.Супруненко	– начальник упр. культури Харківської обл-держадміністрації.
О.І.Терехова	– викладач музики СШ № 126 м. Харкова.
Н.П.Тріпутіна	– зав. сектором бібліотеки ХНАМГ.
І.В.Чернікова	– аспірант ХНПУ ім. Г.С.Сковороди.
С.В.Чудакова	– викладач Харк. зооветеринарної академії.
Г.В.Шемаєва	– доцент ХДАК, канд. іст. наук.
В.Д.Шипулін	– зав. кафедрою ХНАМГ, канд. техн. наук.
Я.П.Ющенко	– заст. голови Харківської облдержадміністрації.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА..... 3
СУЧАСНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ:
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ.....4
Ю.Д.Древаль.....4
ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ НАРОДНОГО 4
І МІСЦЕВОГО (РЕГІОНАЛЬНОГО) ПРЕДСТАВНИЦТВА
В УКРАЇНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ.....4
Ю.О.Куц.....9
ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ
ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ УДОСКОНАЛЕННЯ
СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....9
Н.Н.Внукова.....11
ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА.....11
ГОРОДА ХАРЬКОВА.....11
П.Т.Бубенко.....20
РЕГІОНАЛЬНА НАУКОВО-ТЕХНІЧНА СИСТЕМА:.....20
ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ.....20
А.В.Коврига 27
ХАРЬКОВ – город мирового класса?.....27
Как выйти из периферийного состояния в услових ГЛОБАЛЬНОЙ экономики
знаний.....27
В.О.Ільганаєва 46
ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА СТВОРЕННЯ.....46
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....46
В.Д.Шипулін.....50
Н.П.Тріпутіна 50
ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ЯК МОГУТНІЙ 50
ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ
РОЗВИТКОМ ВЕЛИКОГО МІСТА.....50
О.В. Кравченко 54
КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ ХАРКОВА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ.....54
ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЗМІН МІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....54
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ТРАНСФОРМАЦІЙ
СУСПІЛЬСТВА.....63
Н.М.Внукова.....63
ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БАЗИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ.....63
О.М.Крутій.....68
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ.....68

О.В.Решевець.....75
ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....75
О.М.Дудка.....81
ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ХАРЬКОВСКОГО ГОРОДСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК ФАКТОР УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ КРУПНОГО ГОРОДА.....81
В.М.Семенов 86
РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....86
О.І.Панасюра.....90
РЕГІОНАЛЬНА МІЖСЕКТОРАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ.....90
О.Г.Лиска.....94
АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСЛУГИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ: ПОНЯТТЯ ТА ЇХ ОПЛАТА.....94
ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....98
А.В.Шемаева.....98
ВЛИЯНИЕ АССОЦИАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ 98
НА ФОРМИРОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ 98
ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ.....98
П.О.Науменко 102
Т.И.Крахмалева 102
ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИЙ ПРЕДПРИЯТИЯ.....102
В.В.Повітчан.....108
ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ДЕРЖАВНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....108
СТРАТЕГИЯ ТРАНСПОРТНОГО РАЗВИТИЯ ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА.....115
ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ.....127
О.В.Макарова.....132
ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....132
А.Ю.Абрамов.....137
РАСЧЁТ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ТЕХНОЛОГИИ ПРОИЗВОДСТВА СОЭКСТРУЗИОННЫХ 137
ЦИНТИЛЛЯЦИОННЫХ ПРОФИЛЕЙ.....137
Дата.....138
Наименование затрат.....139
Сумма в гривнах.....139
КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ. ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....147
М.П.Раковская , С.В. Чудакова.....147

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ - ВХОЖДЕНИЕ УКРАИНЫ В ЕВРОПЕЙСКОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО.....147
Т.В. Бєлякова 150
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ 150
ДОКУМЕНТНИХ РЕСУРСІВ З МЕДИЦИНИ.....150
И.В. Киричок 153
ПОИСК МЕДИЦИНСКОЙ ИНФОРМАЦИИ В ИНТЕРНЕТЕ.....153
В.І.Міщенко.....157
СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА РУХУ В МАЙБУТНЕ.....157
Т.П.Елисеева.....161
Т.А.Лобынцева.....161
Е.Н.Дудка.....161
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ МУЗЕЙНЫЙ ПРОЕКТ 161
КАК ИННОВАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ 161
САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ.....161
О.В.Козир.....162
ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТЯ ХАРКОВА, УВІЧНЕНЕ ДЛЯ НАЩАДКІВ (Пам'ятні місця, музеї, назви вулиць).....162
О.І.Терехова.....167
РОЗВИТОК МУЗИКИ У ХАРКОВІ.....167
І.В.Чернікова 172
З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОГО 172
ГУБЕРНСЬКОГО КОМІТЕТУ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК 172
МИСТЕЦТВА Й СТАРОВИНИ (1920-1921 рр.).....172
М.А.Балишев 178
АРХІВНА НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ 178
ЯК ФАКТОЛОГІЧНА БАЗА З ІСТОРІЇ 178
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941–1945 рр. 178
(Огляд документів з фондів ЦДНТА України).....178
ЦДНТА України, ф.15, к.3-7, оп.2, од. зб.647, Арк.2, 3, 5, 8.....187
Л.М.Жванко.....193
РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ ПРОБЛЕМИ БІЖЕНЦІВ.....193
XX – ПОЧАТКУ XXI ст. 193
(На прикладі Харкова).....193
О.В.Кравчинська 201
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ РЕГІОНУ ЯК ФЕНОМЕНА КУЛЬТУРИ.....201
УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ.....207

Наукове видання

Харківський регіон:
пошук стратегії оптимального розвитку

Матеріали науково-практичної конференціцї
19 жовтня 2005 р.

Укладачі: Елеонора Іванівна Романова
Людмила Володимирівна Хлєсткова

Редактор Л.П. Суворова
Відповідальний за випуск Л.П.Незнамова,
засл. працівник культури України

Підписано до друку ..... Формат паперу 60х14 1/16. 9,5 друк. арк., 8,7 обл.-вид. арк. Папір для множ. апаратів. Тираж..... прим. Замовлення №.....

Ксерокс ХДНБ ім. В.Г.Короленка. 61003, Харків-3, пров. Короленка, 18.